

חלק א

סדר היום

בסדר יומו של אדם מישראל, המתחיל באמירת "מוֹדָה אֲנִי" בשעת הקימה ומסתיים בקריאת-שמע לפני השנה, מצויות מצות רבות.

בפרקים הבאים נביא את ההלכות והמצוות לפי סדר היום.

בקיום מצוות התורה ובהתרחקות מאסוריה, אנו מקימים את צווי ה' וממלאים את תפקידנו ויעודנו בחיים. על כל אדם לשאף להתעלות במעלות הרוחניות על ידי למוד התורה וקיום מצותיה.

בכתן של המצוות והתפלות להעמיק את אמונתנו ולהקנות לנו את התחושה שאנו עומדים לפני ה', בבחינת: "שׁוֹיֵתִי ה' לנגדי תמיד" (תהלים טו, ה). פסוק זה מביע את הדרגה הרוחנית הגבוהה שאליה צריך לשאף כל אדם. עליו לחוש שהי' נמצא עמו בכל מקום ומשגיח עליו תמיד.

בשלתן-ערוב (ארח-חיים סימן א' סעיף א') מובאים דברים אלו בהרחבה:

"שׁוֹיֵתִי ה' לנגדי תמיד. הוא כָּל־גְּדוֹל בְּתוֹרָה וּבְמַעֲלֹת הַצְּדִיקִים אֲשֶׁר הוֹלְכִים לִפְנֵי הָאֱלֹהִים. כִּי אִין יְשִׁיבַת הָאָדָם. תְּנוּעוֹתָיו וְעַסְקָיו וְהוּא לְבָדוּ בְּבֵיתוֹ. כִּי־שִׁיבְתוֹ. תְּנוּעוֹתָיו וְעַסְקָיו וְהוּא לִפְנֵי מֶלֶךְ גְּדוֹל. כֹּל שֶׁכָּבוּ כְּשֵׁי־שֵׁים הָאָדָם אֶל לְבוֹ שֶׁהַמֶּלֶךְ הַגְּדוֹל. הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא. אֲשֶׁר מְלֵא כֹל הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ. עוֹמֵד עָלָיו וְרוֹאֵה בְּמַעֲשָׂיו. כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר: "אִם יִסְתֵּר אִישׁ בְּמַסְתָּרִים, וְאֲנִי לֹא אֶרְאֶנּוּ וְאִם הִי' יִרְמֶהוּ כֵּן. כֹּד, מִיָּד יִגִּיעוּ אֵלָיו הִיָּרְאֶה וְהִהַכְנַעַה בְּפֶחַד ה' יִתְכַרֵּךְ וּבְשֵׁתוֹ מִסּוֹן תָּמִיד".

התחושה שאנו נמצאים תמיד תחת חסותו של מלך מלכי המלכים, מסגלת לשפר את כל הנהגותינו.

פרק א

קיימה

א. מחבר השלתן-ערוב, רבי יוסף קארו, פותח את חלק ארח-חיים במלים: "יתגבר כארי לעמד בבקר לעבודת בוראו"¹.

החל משעת הקיימה מתנצב האדם לפני בוראו, כדי לקיים את מצותיו באמונה. המצוות מטביעות בחיינו סדר אלקי, המרומם אותנו מחמרייות החיים אל מסגרת בעלת משמעות ותכן רוחני.

בְּקִיּוּם הַמִּצְוֹת בְּעֵת הַקִּיּוּמָה בְּבִקּוֹר, מִבְּטָא הָאֲדָם אֶת כְּנִיסָתוֹ לְעִבּוּדַת ה'. הוּא נוֹטֵל אֶת יָדָיו בְּמַיִם, כְּכַהֵן שֶׁמְקַדֵּשׁ אֶת יָדָיו לִפְנֵי הָעִבּוּדָה בְּבֵית-הַמִּקְדָּשׁ, מִתְּלַבֵּשׁ בְּצַנִּיעוּת, שְׁחֵרֵי "הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא מְלֵא כָּל הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ" וּמְכַסֶּה אֶת רֹאשׁוֹ מִשּׁוּם כְּבוֹד הַשְּׁכִינָה.

ג. עַל הָאֲדָם לְהִשְׁתַּדֵּל מְאֹד לְקוֹם בְּבִקּוֹר בְּשַׁעַת מְקַדְּמָתוֹ, כְּדִי שְׂיִסְפִּיק לְהִתְפַּלֵּל תְּפִלַּת שְׁחֵרִית עִם הַצְּבוּר בְּבֵית-הַכְּנֶסֶת.²

"מוֹדָה אֲנִי"

ג. בְּשַׁעַת הַשְּׁנָה אֲנִי מִפְּקִידִים אֶת נַשְׁמַתְנוּ בְּיַד ה' וּבְבִקּוֹר ה' מִחֲזִיר לָנוּ אֶת הַנְּשָׁמָה, כְּשֶׁהִיא רַעֲנָנָה וְרַגּוּעָה.

לָכוֹ, כְּאֲשֶׁר הָאֲדָם מִתְעוֹרֵר מִשְׁנָתוֹ, מוֹדָה הוּא לְבוֹרָאוֹ וְאוֹמֵר: "מוֹדָה אֲנִי לִפְנֵיךְ מֶלֶךְ חַי וְקַיִם שֶׁהַחַיּוֹת בֵּי נַשְׁמַתֵּי בְּחַמְלָה, רַבָּה אֱמוּנָתְךָ". בְּעֵת הָאֲמִירָה יֵשׁ לְהַפְסִיק מַעַט בֵּין הַמְּלָחָה "בְּחַמְלָה" לְמִלְחָה "רַבָּה".³

נְטִילַת יָדַיִם שֶׁל שְׁחֵרִית

ד. לְאַחַר מִכּוֹן, נוֹטְלִים אֶת שְׁתֵּי הַיָּדַיִם בְּמַיִם. נְטִילָה זוֹ נִקְרָאת: "נְטִילַת יָדַיִם שֶׁל שְׁחֵרִית".

גַּם הַיְלָדִים נוֹטְלִים אֶת יְדֵיהֶם בְּכָל בִּקּוֹר, כְּאֲשֶׁר הֵם קָמִים מִשְׁנָתָם.^{3*}

ה. עַל הָאֲדָם לְהִזְדַּרֵּז וּלְטַל אֶת יָדָיו מִיָּד לְאַחַר שֶׁהוּא מִתְעוֹרֵר מִשְׁנָתוֹ. עָלָיו לְהִשְׁתַּדֵּל שֶׁהַמַּיִם יִהְיוּ קְרוֹזִבִּים לְמָקוֹם הַשְּׁנָה, כְּדִי שֶׁלֹּא יִלָּךְ אַרְבַּע אֲמוֹת בְּלִי נְטִילַת יָדַיִם.⁴

לִפְנֵי הַנְטִילָה אֵין לְגַעַת בְּנִקְבִּים שְׁבִגוּף, כְּגוֹן: בְּפֶה, בְּעֵינַיִם, בְּאָף אוֹ בְּאֲזָנַיִם וְכוּן אֵין לְגַעַת בְּמַאֲכָלִים.⁵

הַטְּעָמִים לְנְטִילַת הַיָּדַיִם בְּשְׁחֵרִית

ו. בְּסִפְרֵי הַפּוֹסְקִים מוּבָאִים הַטְּעָמִים לְנְטִילָה זוֹ:

הַכְּהֻנִּים בְּבֵית-הַמִּקְדָּשׁ הָיוּ מְקַדְּשִׁים (רוֹחֲצִים) בְּכָל בִּקּוֹר אֶת יְדֵיהֶם לִפְנֵי עִבּוּדַת הַקֶּרֶבָנוֹת. בְּעֵת הַקִּיּוּמָה בְּבִקּוֹר אֲנִי נַעֲשִׂים כְּבָרְיָה חֲדָשָׁה וְהַנְנוּ נִגְשִׂים לְעִבּוּדַת הַבוֹרָא. לָכוֹ, מִיָּד בְּתַחֲלַת הַיּוֹם, לִפְנֵי שְׁאֲנוּ נִגְשִׂים לְקִיּוּם הַמִּצְוֹת, עָלִינוּ לְטַל אֶת יְדֵינוּ בְּמַיִם וּלְבָרֵךְ.

טַעַם נוֹסֵף לְנְטִילָה הוּא שֶׁבְּשַׁעַת הַשְּׁנָה נִנְעוּ הַיָּדַיִם בְּגוּף וְהוּן אֵינֶן נִקְיּוֹת. לָכוֹ, תִּקְנוּ חֲכָמִינוּ זְכוֹרֵנָם לְבָרְכָה שֶׁנֹּטֵל אֶת יְדֵינוּ וּנְבָרֵךְ עַל נְטִילָה זוֹ, לִפְנֵי שְׁאֲנוּ נִגְשִׂים לְהִתְפַּלֵּל לַה'.⁶

על הַיְדִים שׁוֹרָה בְּעַת הַקִּימָה רוּחַ רָעָה, כְּדִי לְהַסִּירָהּ אָנוּ שׁוֹפְכִים מִים שְׁלֹשׁ פְּעָמִים עַל כָּל יָד.⁷

אִפֹּן נְטִילַת הַיְדִים בְּשַׁחֲרִית

ז. לוקחים כְּלִי עִם מַיִם בְּיַד יָמִינוֹ וּמַעֲבִירִים אוֹתוֹ לְיַד שְׂמָאל, כְּדִי לְשַׁפֵּף אֶת הַמַּיִם וּתְחַלְקָה עַל יַד יָמִינוֹ.⁸

אֶת הַמַּיִם שׁוֹפְכִים עַל כָּל יַד שְׁלֹשׁ פְּעָמִים לְסֵרוּגָיו, לְפִי סֵדֵר זֶה: יָד יָמִינוֹ, יָד שְׂמָאל, יָמִינוֹ, שְׂמָאל, יָמִינוֹ וּשְׂמָאל (יֵשׁ הַסְּבוּרִים שְׁצָרִיף לְטַל אֶת הַיְדִים בְּמַיִם אַרְבַּע פְּעָמִים. כְּלוּמָר, שְׁיֵשׁ לְשַׁפֵּף אֶת הַמַּיִם פַּעַם נּוֹסֶפֶת עַל כָּל יָד).⁹

ח. לְכַתְּחִלָּה, טוֹב לְהַקְפִּיד לְשַׁפֵּף אֶת הַמַּיִם עַל כָּל כַּף הַיָּד (עַד הַפְּרָק שֶׁל הַזְרוּעַ) וְכוּ, טוֹב לְהַקְפִּיד לְטַל אֶת הַיְדִים מִכְּלִי שְׁלֵם וְשִׁכְמוֹת הַמַּיִם לֹא תִהְיֶה פְחוּתָה מִ"רְבִיעִית"¹⁰ (שְׁעוֹר "רְבִיעִית" מוֹפִיעַ בְּטַבְּלַת הַשְּׁעוּרִים לְהִלָּן בְּחֶלֶק ב' בְּסוֹף פְּרָק ט"ו).

ט. אִין לְהַשְׁתַּמֵּשׁ בְּמַיִם אֵלּוּ לְאַחַר הַנְּטִילָה וְאִין לְדַרְךְ עֲלֵיהֶם. לְכוּ, שׁוֹפְכִים אוֹתָם בְּמָקוֹם שְׁבָנִי-אָדָם אֵינָם עוֹבְרִים שָׁם.¹¹

הַלְכוֹת נּוֹסְפוֹת

י. אִם יֵשׁ לוֹ מַיִם בְּכַמּוֹת מְצַמְצָמֹת בְּלֶבֶד, יִטַל אֶת יְדָיו שְׁלֹשׁ פְּעָמִים עַד קִשְׁרֵי הָאֶצְבָּעוֹת, כְּלוּמָר, עַד מָקוֹם חֲבוּר הָאֶצְבָּעוֹת לְכַף הַיָּד.¹²

יא. אָדָם שֶׁקָּם בְּבִקְרָא וְאִין לוֹ כָּלֵל מַיִם לְנְטִילַת יְדִים, יִנְקָה אֶת יְדָיו (אֶת כָּל כַּף הַיָּד, אֶת תּוֹכָה וְאֶת גְּבִיָּהּ, וְאֶת הָאֶצְבָּעוֹת מִכָּל צְדִיהֶן) בְּכָל דָּבָר שֶׁמְנַקֵּה, כְּגוֹן, בְּגָד אוֹ עֶפֶר וְכדוּמָה, וְיִבְרַךְ אֶת בְּרַכְתּוֹ: "עַל נְקִיוֹת יְדִים". לְמַרְוֹת שֶׁטָּרָם נִטַל אֶת יְדָיו יְכוֹל הוּא לְבָרַךְ וּלְלַמֵּד תּוֹרָה¹³. לְאַחַר מִכּוֹן, כְּאֲשֶׁר יִזְדַּמְּנוּ לוֹ מַיִם, יִטַל אֶת יְדָיו בְּמַיִם שְׁלֹשׁ פְּעָמִים.

יב. הֵיטֵן בַּיּוֹם, יִטַל לְאַחַר מִכּוֹן אֶת יְדָיו שְׁלֹשׁ פְּעָמִים, אִךְ לֹא יִבְרַךְ עַל נְטִילָה זוֹ.¹⁴ רְאֵה לְחֵלּוֹ בְּפֶרֶק ג' הַלְכָה י" בִּיצֵד וְנִהַג אָדָם שֶׁהִיָּה עַר כָּל הַלִּילָה, בְּהַקְשֵׁר לְבִרְכַת "עַל נְטִילַת יְדִים" וּשְׂאָר הַבְּרָכוֹת.

יג. טוֹב לְשִׁטֹּף אֶת פְּיֹ מִדֵּי בִקְרָא, כְּדִי שְׂיֻכַּל לְהַזְכִּיר אֶת שֵׁם ה' בְּתַפְלָה וּבְבִרְכוֹת בְּפֶה נָקִי. בַּיּוֹם תַּעֲנִית (בְּצוּם) לֹא יִשְׁטֹף אֶת פְּיֹ¹⁵ וְרְאֵה עוֹד לְחֵלּוֹ בְּפֶרֶק כ"ה הַלְכָה ג'.

נְטִילַת יְדִים בְּמָקָרִים נּוֹסְפִים

יד. מְצוּיִים מָקָרִים נּוֹסְפִים בְּמִשְׁךְ הַיּוֹם (וְלֹא דוֹקָא בְּבִקְרָא), שְׂאֲחֲרִיהֶם נּוֹטְלִים אֶת הַיְדִים בְּמַיִם¹⁶ נְבִיא חֶלֶק מִמָּקָרִים אֵלּוּ:

נוטלים את הידים לאחר שיוצאים מהשרותים או מבית המרחץ, וכן לאחר שמתפרים, מתגלחים או גוזזים צפרנים.

לאחר יציאה מבית-העלמין או לאחר השתתפות בלונה נוטלים את הידים שלש פעמים. נוהגים להקפיד לא להכנס לבית לאחר לונה או לאחר יציאה מבית-העלמין לפני נטילת הידים.

בכל המקרים שהזכרנו עד כאן, יש להזדרז ולטל את הידים.

אם נוגעים עם היד בנעלים, ברגלים או בגוף וכן אם מחפכים עם היד בראש במקום השער נוטלים את הידים במים.

כסוי הראש

טו. כל איש יכסה את ראשו במשך כל היום בכובע או בכפה, משום כבוד השכינה¹⁷. מובא במסכת שבת (דף קנ"ו עמוד ב') שפסוי הראש מרגיל את האדם ליראת-שמים ולהכנעה מלפני ה' ומסייע לו לשפר את מדות נפשו. מדת חסידות היא לכסות את הראש אפלו בשעת השנה בזילכה.

לבישת הבגדים

טז. הנביא מיכה קורא לעם ישראל: "והצנע לכת עם אלקיך" (מיכה ו, ח). על האדם לנהוג בצניעות בכל הנהגותיו. הצניעות והבושה הן מדות-נפש נעלות ובאמצעותן מתקרב האדם לדרך התורה.

גם בעת לבישת הבגדים יש לנהוג בצניעות ולהשתדל שלא יתגלה הגוף שלא לצורך. אל יאמר האדם: "מי רואני?" שהרי הקדוש ברוך הוא, מלא כל הארץ כבודו והכל גלוי לפניו¹⁸.

יז. התורה מחשיבה את צד ימין ומקדימה אותו לצד שמאל. לכן, גם בעת הלבשה, לובשים תחלה את צדו הימני של הבגד ולאחר מכן את הצד השמאלי¹⁹. בקשירה צד שמאל קודם, כי על יד שמאל קושרים את התפליין. לכן, אפן נעילת הנעלים הוא כדלהלן:

נועלים נעל ימין תחלה ונעליו לא קושרים אותה. אחר כך נועלים וקושרים את הנעל השמאלית וחוזרים לקשר את נעל ימין²⁰.

בעת חליצת הנעלים, חולצים תחלה את הנעל השמאלית²¹. בכך אנו מביעים את חשיבותו של צד ימין, כי מסירים את הצד השמאלי לפניו.

גם בעת הרחיצה, מקדימים לרחץ את צד ימין תחלה. כאשר רוחצים את כל הגוף, רחיצת הראש קודמת לרחיצת שאר האברים, משום שהראש הנו האבר החשוב ביותר בגוף²².

”וּבַחֲקוֹתֵיהֶם לֹא תִלְכוּ”

יח. נֹאמֵר בַּתּוֹרָה: ”וְלֹא תִלְכוּ בַחֲקוֹת הַגּוֹיִם” (ויקרא כ, כג) וְכֵן נֹאמֵר: ”וּבַחֲקוֹתֵיהֶם לֹא תִלְכוּ” (ויקרא יח, ג), נֹאסֵר עֲלֵינוּ לְהַדְמוֹת בְּלְבוּשֵׁנוּ וּבַהֲנַהְגוֹתֵינוּ לַעֲמִים הָאַחֲרִים. עַל עִם יִשְׂרָאֵל הֵטִיל ה' תִּפְקִיד רוּחָנִי נִשְׁגָּב. עָלָיו לְהִתְקַרֵּב לַה' עַל יְדֵי קִיּוּם תִּרְגִּיג הַמִּצְוֹת וּלְהוֹת אוֹר וּמְקוֹר רוּחָנִי לְכָל הָעַמִּים. מִפְּאֵת הַמַּעֲלָה וְהַתִּפְקִיד הָרוּחָנִיִּים, אֵל לָנוּ לְהַגְרֵר אַחַר דְּרָכֵי הַגּוֹיִים.

יט. עֲלֵינוּ לְלַבֵּשׁ בְּגָדִים צְנוּעִים, שְׂאִיו לְבִישׁוֹתַם מוֹרָה עַל גְּאוֹהָה אוּ עַל חֶסֶר צְנִיעוּת. עֲלֵינוּ גַם לְטַפַּח וּלְעַדוֹן אֶת מַדּוֹת נַפְשֵׁנוּ. לְבוּשׁ צְנוּעַ וְהַנְהֵגָה טוֹבָה בְּלַחֵם לְסִיעַ לְעַדוֹן מַדּוֹת הַנֶּפֶשׁ. הַנְהֵגָה רְאוּיָה זוֹ כּוֹלֶלֶת גַּם אֶת צוֹרֵת הַתִּסְפָּרֶת, אִפְּן הַדְּבִיבּוֹר וְעוֹד.

כָּל אָדָם, לְפִי הַמְקַבֵּל בְּמִקוֹמוֹ וּבַתְּקוּפָתוֹ, יִכּוֹן אֶת הַנְהֵגוֹתָיו וְאֶת כָּל מַעֲשָׂיו בְּאִפְּן שְׂיֵהֵיָה נֶכֶר עָלָיו שֶׁהוּא נִמְנָה עִם עַם ה' וְעִם אֱלֹהֵי הָעוֹשִׂים בְּנִאֲמָנוּת אֶת רְצוֹן בּוֹרְאֵם (פְּרוּט הַתְּלָכוֹת מוֹפִיעַ בְּשִׁלְחוֹ עֲרוּף חֶלֶק יוֹרְה־דַעַח סִימָן קע”ח).

פָּרֻק ב**מִבּוֹא לַתְּפִלָּה**

א. רָגַשׁ הָאֱמוּנָה בְּבוֹרָא וְהַרְצוֹן לְהִתְקַשֵּׁר עִם מְקוֹר הַחַיִּים, הַבְּרִיאוֹת וְהַאֲשֵׁר - טְבוּעִים בְּפִנְיֵמִיתוֹ שֶׁל כָּל אֶחָד מִבְּאֵי-עוֹלָם. יֵשׁ אָדָם, שֶׁרָגַשׁ זֶה פּוֹעֵם בּוֹ תְּדִיר וְהוּא מִנְחָה אֶת מַהֲלָךְ חַיָּיו לְפָנָיו, וְיֵשׁ אָדָם שֶׁהָרַגְשׁ חֲבוּי בּוֹ וְרַק בַּעֲתוֹת מִשְׁבֵּר פּוֹרֵץ הָרַגְשׁ אֶת הַמַּחְסוּמִים הַסּוֹגְרִים עָלָיו וְזוֹעֵק: ”אֱלֹקִים עֲנֵנִי!”

נֶסַח תְּפִלָּה קְבוּעַ

ב. הַתְּפִלָּה, תְּכוּנָה טְבוּעִית הִיא אֶצֶל הַנִּבְרָא, אֵד זְקוּקָה הִיא לְמִסְגְּרוֹת וְלְדְפוּסִים. הָאָדָם זְקוּק לְמַטְבְּעוֹת-לְשׁוֹן שֶׁבֵּהֶם יוּכַל לְבַקֵּשׁ אֶת כָּל מְשָׁאֲלוֹת לְבוֹ וּלְהַבִּיעַ אֶת צְרָכָיו הַגְּלוּיִים וְהַחֲבוּיִים. דְּרוּשָׁה מִסְגֶּרֶת בֵּה יִבְקֵשׁ הָאָדָם עֲבוּר הַקְּרוֹבִים לוֹ, עֲבוּר עֲמוֹ וְהָעוֹלָם כָּלוֹ, מִסְגֶּרֶת בֵּה יַעֲמֵד הָאָדָם לְפָנָי מִלְּפִי שֶׁל עוֹלָם וַיְבִיעַ עֲשָׂתוֹנוֹת לְבוֹ.

רְזִי-רְזִין כְּלוּלִים בְּעוֹלָמָה שֶׁל הַתְּפִלָּה. אֶת נֶסַח הַתְּפִלָּה קִבְּעוּ אֲנָשֵׁי הַכְּנָסֶת הַגְּדוֹלָה. הֵם גָּנוּז בְּלִשׁוֹן הַתְּפִלָּה סוּדוֹת קִבְּלָה, סִדְרֵי פְּרָקֵי מְרַכְּבָה וְתַקּוּנֵי עוֹלָמוֹת עֲלוּיִים. אִין אָדָם עַל־אֲדָמוֹת שֶׁבִּגְדוֹ לְחַבֵּר נֶסַח כֹּה מְשֻׁלֵּם וְעַמֵּק, נֶסַח שֶׁחֶלֶק מִרְזִין מוּבָן לְיֹדְעֵי תּוֹרַת-הַקְּבִלָּה וְהַסּוּד.

הַמִּסְגֶּרֶת אוֹתָהּ בְּנוּ חֲכָמֵי הַתּוֹרָה, עַל פִּי כְּלָלִים שֶׁנִּתְּנוּ בְּמַעֲמַד הַר סִינַי, הִיא הַמְּהוּהָ אֶת עֲבוֹדַת-הַלֵּב שֶׁהִיא הַתְּפִלָּה. בְּנֶסַח הַתְּפִלָּה הַקְּבוּעַ אֲנוּ מְקַיְמִים מִדֵּי יוֹם אֶת מִצְוֹת הַתְּפִלָּה וּבְאִפְּן זֶה בָּאִים לִידֵי בְּטוּי מַחְשְׁבוֹתֵינוּ וְרָגְשׁוֹת לְבָנוּ בְּעֲבוֹדַת הָאֱלֹקִים.

תפלות פּרָטיות

ג. רב הוא גם עֲרָפָה שֶׁל תַּפְלָה פּרָטית, תַּפְלָה בַּה מְבִיעַ הָאָדָם אֶת רְגִשׁוֹתָיו וְרִצּוֹנוֹתָיו בְּמַלִּים מְשֻׁלוֹ. בְּתַפְלָתוֹ הַפּרָטית יְכוּל כָּל אָדָם לְשַׁפֵּךְ אֶת לְבוֹ לִפְנֵי קוֹנוֹ וּלְבַקֵּשׁ מִמֶּנּוּ אֶת כָּל בְּקִשׁוֹתָיו וּמִשְׁאָלוֹת לְבוֹ. תַּפְלָה זוֹ רְצוּיָה בְּכָל יַעַת וּבְכָל שְׁעָה, גַּם שְׁלֹא בְּעַת הַתַּפְלוֹת הַקְּבוּעוֹת. נִתֵּן גַּם לְשִׁלְבָהּ בְּנִסְחַת הַתַּפְלָה הַקְּבוּעָה, בְּבִרְכַּת "שׁוֹמֵעַ תַּפְלָה" שֶׁבְּתַפְלַת הַעֲמִידָה (שְׁמוֹנֶה-עֶשְׂרֵה) אוֹ בִּ"אֱלֹקֵי נֹצֵר" שֶׁבְּסִיּוּם תַּפְלַת שְׁמוֹנֶה-עֶשְׂרֵה, כַּמּוּבָא לְהַלְן בְּפֶרֶק ז' הַלְכָה ל"ה.

ד. הַתַּפְלָה הַיָּא "סֵלֶם מִצַּב אֶרְצָה", קְרוּב כְּכֹל הָאֲפֶשֶׁר לְלָבוֹ שֶׁל הָאָדָם. "וְרֵאשׁוּ מִגִּיעַ הַשְּׂמִימָה", כְּכֹל שֶׁהַתַּפְלָה טְהוֹרָה יוֹתֵר וְנוֹבְעַת מִנְקֻדַּת הַלֵּב הַפְּנִימִית, מִתְקַבְּלַת הַיָּא בְּיָתֵר שְׂאֵת עַל יְדֵי ה' שׁוֹכֵן-מְרוֹמִים. יַחַד עִם זֹאת, יֵשׁ עֲרֹךְ לְכָל תַּפְלָה. עַל הָאָדָם לְדַעַת שְׁגָם כְּאֲשֶׁר קִשָּׁה לְהַתְפַּלֵּל מֵעַמְקֵי הַלֵּב, ה' מְקַשֵּׁב תְּמִיד לְתַפְלַת עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל.

מקורות לתפלה

ה. "וּלְעַבְדּוֹ בְּכָל לַבְבָּם" (דְּבָרִים יא, ג). מִפְּסוּק זֶה לָמְדוּ חֲכָמֵינוּ זְכוּרִים לְבִרְכָה אֶת מִצְוֹת הַתַּפְלָה: "וּלְעַבְדּוֹ - זֶה תַּפְלָה" (סַפְרֵי, דְּבָרִים שֵׁם).

הַרְמַב"ם (הַלְכוֹת תַּפְלָה פֶּרֶק א' הַלְכוֹת א-ב') מְבִיא אֶת הַתַּפְלָה כְּמִצְוֹת-עֲשֵׂה שֶׁחַיִּיבָה מִהַתּוֹרָה:

"מִצְוֹת-עֲשֵׂה לְהַתְפַּלֵּל בְּכָל יוֹם שְׁנֵאמַר: "וְעַבְדְּתֶם אֶת ה' אֱלֹהֵיכֶם וְכו'". עֲבוּדָה זוֹ הַיָּא תַּפְלָה. שְׁנֵאמַר: "וּלְעַבְדּוֹ בְּכָל לַבְבָּם" וְכו'. אִיזוֹ הַיָּא עֲבוּדָה שֶׁבִּלְבָב זֶה תַּפְלָה וְכו'. חַיִּיב מִצְוָה זוֹ כִּי הוּא: שֶׁהַיָּא הָאָדָם מִתְחַנֵּן וּמְחַפְּלֵל בְּכָל יוֹם. וּמִגִּיד עֲבָהוּ עַל הַקְּדוּשָׁה בְּרוּךְ הוּא וְאַחַר כֵּן שׁוֹאֵל צְרִיזוֹ שֶׁהוּא צְרִיז לְהֵם בְּבִקְשָׁה וּבְחַתּוּחָה וְאַחַר כֵּן נוֹחֵן עֲבָהוּ וְהוֹדִיָּה לְה' עַל הַטּוֹבָה שֶׁהִשְׁפִּיעַ לוֹ".

מקורות נוספים בנושא זה ראה בהשגות הרמב"ן לספר המצוות מצוות-עשה ה' ובספר החנוכה מצוה תל"ג.

מועדי התפלות

ו. מועדי התפלות בפרקי היום השונים, נקבעו על ידי שלשת האבות:

אֲבֵרָהִם - בְּבִקְרָה (שְׁחִירִית), יִצְחָק - בְּצַהֲרַיִם (מִנְחָה) וְיַעֲקֹב - בְּעֶרְבַת (עֶרְבִית).

בְּדְבָרֵי הַנְּבִיאִים נֵאמַר: "וְיִשְׁלַחְמָה פְּרִים שְׁפִתֵינוּ" (הוֹשֵׁעַ יד, ג), הַתַּפְלוֹת שֶׁאָנוּ מִתְפַּלְלִים בְּשַׁפְּתֵינוּ, הוּ כִּנְגֵד הַקְּרִבָּנוֹת שֶׁהִקְרִבוּ בְּבֵית-הַמִּקְדָּשׁ:

תַּפְלַת שְׁחִירִית - כִּנְגֵד קֶרְבַּן הַתְּמִיד שֶׁל שַׁחַר.

תַּפְלַת מִנְחָה - כִּנְגֵד קֶרְבַּן הַתְּמִיד שֶׁל בֵּין הָעֶרְבַיִם.

תַּפְלַת עֶרְבִית - כִּנְגֵד הַקְּרִבַּת אֲבָרֵי הַקְּרִבָּנוֹת (בְּפִלְחָה).

תפלת מוסף - נאמרת לאחר תפלת שחרית בשבתות, בחגים ובראשי-חודשים, כנגד קרבן מוסף שהקרב בימים אלו בבית-המקדש.

בתפלותינו כלולה בקשה לה' שיבנה בית-המקדש במהרה בימינו ונשוב לעבד אותו גם על ידי עבודת הקרבנות. בכך יזכה העם פלו להתעלות רוחנית גדולה ולקרבת האלקים.

פרק ג

הברכות לפני התפלה

א. בכל בקר מברכים ברכות בהן אנו מודים לה' על הסדיו עמנו ועל הטובה שהוא מעניק לנו באופן תמידי, הו נקראות: "ברכות השחר".

ברכות אלו, שחכמינו זכרונם לברכה תקנו שִׁנְבְּרָךְ אותן בכל בקר, משרישות בלבנו את הידיעה שכל אֲשֶׁר לָנו, מה' הוא. המברך את ברכות השחר כבונה ובשימת-לב חש שהחיים עצמם, הלבוש, האפשרות לפקח עיניים וכל המצוי ביד האדם - מתנת-שמים הם.

חמי מתוך התבוננות, חש שעליו להודות לבוראו על השפע שהוא נתן לו. בברכות השחר מבטא האדם את הכרת הטובה לבוראו.

ב. חכמינו ז"ל תקנו ברכות על סוגי ההנאות השונות המצויות בעולמנו. "אסור לו לאדם שינה מן העולם הזה בלא ברכה, וכל הנהנה מן העולם הזה בלא ברכה, מעל" (ברכות לה, א). לפני הברכה, כל המצוי בעולם הוא ברשות ה' ואסור לאדם להנות ממנו. הנהנה ללא רשות, כאלו מועל הוא בקדשי-שמים. לאחר הברכה התרו ההנאות לבני האדם¹.

ברכות השחר

ג. ברכות השחר פותחות בברכת: "ברוך אתה ה' אלקינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו על נטילת ידיים". לאחר מכן מברכים את ברכת "אשר צר" שהיא הודיה לה' על בריאת הגוף. ברכת "אלקי נשמה" היא הודיה על בריאת הנשמה². בעת אמירת "אלקי נשמה" צריך להפסיק מעט בין מלת "אלקי" למלת "נשמה"³.

ד. מברכים את כל הברכות החל מברכת "אשר נתן לשכוי בינה" ועד ל"גומל חסדים טובים לעמו ישראל"⁴.

נסח ברכות השחר מופיע בסדורים לפני תפלת שחרית. עיון בסדור בעת למוד דיני התפלה, מקל מאד על המעקב אחר ההלכות, התפלות והברכות השונות.

ה. אין לברך ברכה או לומר דברי קדשה בימים שאינם נקיות (כלומר, לאחר שהימים נגעו בגוף, בנעלים וכדו'), כמבאר להלן בפרק ד' הלכות י"ב, י"ג.⁵

ברכות התורה

ו. בכל בקר מברכים יחד עם ברכות השחר את "ברכות התורה" (נסחן מובא בסדורים).

למוד התורה מהנה את היסוד לקיום כל המצוות. על ידי הלמוד, מגיע האדם להפרת בוראו ולקיומן המעשי של מצותיו. חיוב למוד התורה פרוס על פני כל החיים, כדברי ה' ליהושע: "והגית בו יומם ולילה" (יהושע א, ח). גם שכרה של מצוה זו רב הוא ביותר ועליו נאמר: "ותלמוד תורה כנגד כלם" (מסכת פאה פרק א').

ז. בברכות התורה מבעת החשיבות הרבה של מצוה זו. צריך להזהר מאד בברכות אלו ולברך אותן בשמחה, כי בהן אנו מודים לה' שבחר בנו להיות לו לעם-סגולה מכל העמים.⁶

אין ללמוד תורה (כולל כל לומדי-הקדש), לפני שמברכים ברכות אלו. אדם המשקים ללמוד תורה לפני תפלת שחרית, יברך את ברכות התורה ואחר כך ילמד.⁷

ח. בנסח ברכות התורה, לאחר ההודיה לה' על שצונו ללמוד תורה ("אשר קדשנו במצותיו וצונו וכו'"), מבקשים אנו שלמוד התורה יערב לנו וישנזכה אנו וצאצאינו בכל הדורות ללמוד תורה לשמה ("והערב נא ה' אלקינו את דברי תורתך וכו'"). אנו גם מודים לה' על שבחר בנו מכל העמים ונתן לנו את תורתו ("אשר בחר בנו וכו'").

ב"משנה ברורה" מובא שתמיד תהיה תפלת האב והאם שגורה בניהם, להתפלל על בניהם שיהיו לומדי תורה, צדיקים ובעלי מדות טובות, ויכוננו מאד על כך בברכת "אהבה רבה" ובברכת התורה בשעה שאומרים: "ונהיה אנהנו וצאצאינו וכו'". כמו כן, פשאומרים ב"ויבא לציון" את המלים "למען לא ניגע לריק ולא גלד לבהלה", וכונו בתפלתם שבניהם יהיו לומדי תורה ומצליחים ברוחניות.⁸

ט. מיד לאחר ברכות התורה מקימים את מצות הלמוד התורה. לשם כך, אומרים את פסוקי "ברכת כהנים" (במדבר ו') ועוד. דברי תורה אלו מובאים בסדורים לאחר ברכות התורה.⁹

הנהגת אדם שהיה ער כל הלילה

י. מי שהיה ער כל הלילה (ולא ישן על מטתו אפלו שנת קבע קצרה)¹⁰, קיים לגביו ספק ביצד עליו לנהוג בהקשר לברכות "על נטילת ידים", "אלקי נשמה", "המעביר שנה" וברכות התורה.

נפרט ביצד עליו לנהוג על-פי פסק ה"משנה ברורה":

- * בבקור לפני התפילה יפנה לעשיית צרכיו, ינקה עצמו ולאחר מכן יטל את ידיו ויברך את ברכות "על נטילת ידים" ו"אשר יצר"¹¹. אם הוא לא נפנה בבקור, ישמע ברכות אלו מאדם אחר שישן בלילה, יתפנו לצאת ידי חובה ויענה "אמן".
- * את ברכות "אלקי נשמה" ו"המעביר שנה" לא יברך בעצמו אלא ישמע מפי אדם שישן בלילה. הלה יתפנו להוציאו ידי חובה בברכותיו, הוא יתפנו לצאת ידי חובה בשמיעת הברכות ויענה "אמן"¹².
- * את ברכות התורה ישמע מאדם שישן בלילה ומתפנו להוציאו ידי חובה, הוא יתפנו לצאת ידי חובה בשמיעת הברכות, יענה "אמן" ויאמר אחר כך פסוקים (כמובא לעיל בהלכה ט'), כדי לקיים את מצות תלמוד תורה סמוך לברכה¹³.
- אם ישן ביום שנת-קבע על מטתו ובלילה שלאחריו היה ער, עליו לברך בבקור את ברכות התורה, ואינו צריך לצאת ידי חובה על ידי אחרים.
- * מי שלבש טלית קטנה במשך הלילה (בין שישן בלילה ובין שהיה ער), לא יברך עליה את ברפת ציצית, עליו להתעטף בבקור בטלית גדולה, לברך עליה את ברפת ציצית ולכנו לפטור בברכה זו גם את הטלית הקטנה¹⁴.
- את שאר ברכות השחר, מלבד הברכות המזכרות לעיל, מברך גם מי שהיה ער כל הלילה.

מי שלא ברך לפני התפילה

יא. מי שלא ברך את ברכות השחר לפני תפלת שחרית, יכול לברך אותן לאחר התפילה, מלבד ברפת "על נטילת ידים" שאינו מברך אותה לאחר התפילה¹⁵ וברפת "אלקי נשמה" וברכות התורה ששקמים לגביהן ספקות שונים אם מברכים אותן לאחר התפילה¹⁶. לכן, יברך תמיד את ברכות "על נטילת ידים", "אלקי נשמה" ו"ברכות התורה" לפני תפלת שחרית.

ברפת "אשר יצר במשך היום

יב. במשך כל היום, בכל פעם לאחר שהאדם נפנה לעשיית צרכיו, יטל ידיו במים ויברך את ברפת "אשר יצר". לאחר נטילה זו אין מברכים את ברפת "על נטילת ידים"¹⁷.

יש לנהוג בהנהגה צנועה בשרותים, שלא לגלות את הגוף אלא כפי הצורך¹⁸.

יג. את הידים נוטלים מחוץ לשרותים. אם אין אפשרות כזו, רוחצים את הידים בפנים, ויוצאים עם ידים רטבות (לא מנגבות) ומנגבים אותן בחוף¹⁹.

יש לטל את הידים לאחר יציאה מהשרותים, גם אם היו שם ולא נפנו לצרכים²⁰. במקרה זה, אין מברכים את ברפת "אשר יצר" לאחר הנטילה.

יד. בברכת "אשר יצר" אנו מודים לה' על שִׁיצַר אֶת גּוּפוֹ שֶׁל הָאָדָם בְּחֻמָּה נִפְלְאָה וְשִׁמְשִׁיף, בְּמִשְׁחָה כָּל יְמֵי חַיֵּינוּ, לְקַיֵּם אֶת הַגּוּף וְלְדַאֵג שֶׁכָּל הָאֲבָרִים יִפְעֻלוּ כְּרָאוּי. אִם אֶחָד הָאֲבָרִים לֹא יִפְעַל חֵס וְשְׁלוֹם כְּרָאוּי, אִי אֶפְשֶׁר יִהְיֶה לְהַמְשִׁיף לְהַתְקַיֵּם. רַק בְּחֻסְדּוֹ שֶׁל ה' "רוֹפֵא כָּל בָּשָׂר וּמַפְלִיא לַעֲשׂוֹת" אֵנוּ מִתְקַיְּמִים. נִסַּח בְּרַבְת "אֲשֶׁר יִצַר" מוֹפִיעַ בְּסֻדּוּרִים.

פרק ד

הכנות לתפלה, מנין ובית-כנסת

הכנות לתפלה

א. התפלה היא עמידה לפני מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא, על האדם להכין את עצמו בגשתו להתפלל. נאמר בדברי הנביאים: "הפון לקראת אלקיך ישראל" (עמוס ד, יב). העמידה לפני ה' מחיבת הכנה והתבוננות. על האדם לחוש בגשתו לתפלה, כמי שחש בהתכוננו לפנישה עם מלך או עם שר חשוב.

ב. לקראת התפלה עלינו להתלבש בצורה מכבדת ומתאימה. כל אדם יהיה לבוש בשעת התפלה, כפי המקבל במקומו בעת פגישה עם אדם חשוב. מי שדרכו לקחת ברחוב כשהוא חבוש כובע, עליו לחבש כובע גם בשעת התפלה¹. גם כאשר הוא מתפלל בביתו עליו להתלבש כראוי.

הכנות אלו מסיעות לאדם להכין את לבו לעמידה לפני מלכו של עולם ולהחזיר ללבו את חשיבות התפלה.

טוב לתת צדקה לפני התפלה, שנאמר: "אני בצדק אהיה פניך" (תהלים יז, טו). הארא"י ז"ל היה נוהג לתרום צדקה בעמידה, כאשר היה מגיע למלים: "ויאתה מושל בכלל המופיעות בפרק "ויברך דוד" שבפסוקי דזמרה².

ג. נשים נשואות שעליהן לטפל בילדיהן הקטנים וקשה להן להתפלל את כל התפלות בסדרן, תשאלנה רב פיצד עליהן לנהג בענין התפלה.

אסור עסוק בעסקיו לפני התפלה

ד. מעת שהגיע זמן תפלת שחרית, אסור לאדם להקדים לפתח חדרו ולתת לו שלום, עד שיתפלל. אם אינו הולך לבית חדרו אלא פוגשו ברחוב, מתר לומר לו "שלום", אך נוהגים שלא לברך בשלום, אלא לומר "בקר טוב" וכדומה, כדי שהאדם ישים לב שאסור לו להתעכב לפני התפלה ולעסוק בדברים אחרים³.

כמו כן, אסור לפני התפלה להתעסק בעסקיו, להתחיל בעשיית מלאכה או לצאת לדרכו. בשעת הדחק, כגון שהשיירה לא ממתינה לו וכדומה, האדם רשאי לצאת לדרכו לפני התפלה ולהתפלל אחר כך⁴.

אָסוּר לְהַתְחִיל לְלַמֵּד תּוֹרָה לְפָנֵי הַתְּפִלָּה, מֵעַת שֶׁהִגִּיעַ זְמַן הַתְּפִלָּה. אוּלַם, מִי שֶׁרָגִיל לְלַכֵּת לְבֵית-הַכְּנֶסֶת לְהַתְּפַלֵּל, מֵתָר לוֹ לְלַמֵּד וְלֹא חוֹשֵׁשׁ שֶׁמָּא הוּא יִשְׁכַּח וְיִעֲבֹר זְמַן הַתְּפִלָּה. גַּם אִם אָמַר לְחַבְרוֹ שֶׁאֵינוֹ לוֹמֵד, שֶׁיִּזְכִּיר לוֹ שֶׁעָלָיו לְהַתְּפַלֵּל, מֵתָר לוֹ לְלַמֵּד⁵. כְּאֲמוֹר לְעִיל בְּפֶרֶק ג' הַלְכָּה ז', יֵשׁ לְבָרֵךְ אֶת בְּרֻכּוֹת הַתּוֹרָה לְפָנֵי הַלְמוּד בְּבִקְרָה.

ה. לֹא יֵאָכַל וְלֹא יִשְׁתֶּה לְפָנֵי הַתְּפִלָּה. מֵתָר לְשִׁתּוֹת מִיַּם לְפָנֵי הַתְּפִלָּה, וְכֹן מֵתָר לְשִׁתּוֹת תֵּה אוֹ קָפֶה, כְּדִי שְׂיִוְכַל לְכוֹן דַּעְתּוֹ וְלְהַתְּפַלֵּל בְּכוֹנֵה. לְצָרֵךְ רְפוּאָה, מֵתָר לְאָכַל וְלְשִׁתּוֹת לְפָנֵי הַתְּפִלָּה⁶.

גוֹף וּמְקוֹם רְאוּיִים לְתַפְלָה

ו. גוֹף הָאָדָם וְהַמְקוֹם שֶׁבוֹ מֵתְפַלְּלִים אוֹ מְבָרְכִים, חִיְבִים לְהִיּוֹת רְאוּיִים לְתַפְלָה⁷. מוּבָא בְּפִסּוּק: "בְּרַכֵּי נַפְשֵׁי אֶת ה' וְכָל קִרְבֵי אֶת שֵׁם קְדוֹשׁוֹ" (תְּחִלִּים כג, א). הָאָדָם צָרִיךְ לְבָרֵךְ וְלְהַלֵּל אֶת ה' כְּאֲשֶׁר כָּל גּוֹפוֹ רְאוּי לְכָךְ. לְכוֹ, יְבַדֵּק כָּל אֶחָד אֶת עַצְמוֹ לְפָנֵי הַתְּפִלָּה, אִם אֵינוֹ צָרִיךְ לְהַתְּפַנּוֹת. לְאַחַר שֶׁהַתְּפַנּוֹת, עַל הָאָדָם לְנַקּוֹת הַיִּטֵּב אֶת גּוֹפוֹ, כְּדִי שֶׁהוּא יִהְיֶה רְאוּי לְתַפְלָה⁸.

בְּשַׁעַת אֲמִירַת בְּרַכָּה אוֹ דְבַרֵי תּוֹרָה צָרִיךְ שִׁיְהִיָּה הַפֶּסֶק בֵּין הַחֶלֶק הַעֲלִיוֹן שֶׁל הַגּוֹף לְחֶלֶק הַתַּחְתּוֹן עַל יְדֵי חֲגוּרָה אוֹ עַל יְדֵי בְּגַד הַצְּמוּד לְגוֹף. דִּין זֶה נִקְרָא: "שְׁלֵא יִהְיֶה לְבוֹ רֹאָה אֶת הָעֲרֻה"⁹.

ז. כְּתוּב בַּתּוֹרָה: "כִּי ה' אֱלֹקֶיךָ מֵתַחַלְדֵּךְ בְּקִרְבֵךְ מִחֲנִידֵךְ וְכוּ' וְהָיָה מִחֲנִידֵךְ קְדוֹשׁ" (דְּבָרִים כג, יד). מִפְּסוּק זֶה לְמוֹדוֹ חֲכָמֵינוּ זְכָרוֹנָם לְבָרְכָה (בְּמִסְכַּת בְּרֻכּוֹת דף כה) שֶׁבְּכָל מְקוֹם שֶׁה' מֵתַחַלְדֵּךְ עִמָּנוּ, כְּלוּמַר, בְּכָל עֵת שֶׁאֵנוֹ עוֹסְקִים בְּדְבַרֵי קְדוּשָׁה, צָרִיךְ מְקוֹמֵנוּ לְהִיּוֹת קְדוֹשׁ. לְכוֹ, יֵשׁ לְהַקְפִּיד שְׁלֵא יִהְיוּ רֵיחוֹת רְעִים, חַתּוּלִים לֹא נְקִיִּים שֶׁל תֵּינִיקוֹת וְכִדּוּמָה בְּמְקוֹם הַתְּפִלָּה.

עַל דֵּינָיִם אֵלּוּ יֵשׁ לְהַקְפִּיד גַּם בְּשַׁעַת לְמוּד הַתּוֹרָה. אָסוּר לְהִרְחֵק בְּדְבַרֵי תּוֹרָה אוֹ לומר דְּבַרֵי קְדוּשָׁה וְתַפְלָה בְּשִׁרְוֹתִים אוֹ בְּבֵית-הַמְּרוֹחֵץ, וְכֹן כְּאֲשֶׁר נִמְצְאִים מוּל דַּלֶּת פְּתוּחָה שֶׁל מְקוֹמוֹת אֵלּוּ. כָּל מְקוֹם שֶׁיֵּשׁ לְהַסְתַּפֵּק בּוֹ שֶׁמָּא אֵינוֹ נְקִי, אָסוּר לְהַתְּפַלֵּל בּוֹ עַד שֶׁיְבַדֵּק אֶת הַמְקוֹם.

בְּמִקְרָה שֶׁל מַחְלָה, בְּעַת שֶׁהִיָּה בְּבֵית-חוּלִים אוֹ בְּמִקְרָים אַחֲרִים, כְּאֲשֶׁר אֵין אֶפְשָׁרוֹת לְשִׁמּוֹר עַל גּוֹף אוֹ עַל מְקוֹם נְקִיִּים, צָרִיךְ לְשָׂאֵל רַב כִּיצַד לְנַהֵג.

ח. אֵין לְהַתְּפַלֵּל כִּנְגַד אִשָּׁה שֶׁאֵינָה לְבוּשָׁה בְּצִנְעוּת. כְּמוֹ כּוֹ, אֵין לְהַתְּפַלֵּל כִּנְגַד שְׁעַר רְאוּיָה הַמְגֻלָּה שֶׁל אִשָּׁה נְשׂוּאָה¹⁰.

ט. יֵשׁ לְהִזָּהֵר מִשְׂמִיעַת קוֹל שִׁירָה שֶׁל אִשָּׁה בְּשַׁעַת הַתְּפִלָּה וְלְמוּד הַתּוֹרָה. אֵין לְהַתְּפַלֵּן, גַּם שְׁלֵא בְּעַת הַתְּפִלָּה וְלְמוּד הַתּוֹרָה, לְשַׁמֵּעַ קוֹל זְמֵר שֶׁל אִשָּׁה. אִם הוּא נִמְצָא בְּמְקוֹם שֶׁנִּשְׁמַע בּוֹ קוֹל זְמֵר שֶׁל אִשָּׁה וְאֵין בְּאֶפְשָׁרוֹתוֹ לְעֹזֵב אֶת הַמְקוֹם

או להעיר על כך, מתר לו ללמד תורה ולהתפלל, אך ושתדל מאד לכוון את לבו לדברי הקדוש שהוא עוסק בהם, ולא לשים לב לקול השירה¹¹.

נטילת ידים לתפלה

י. לפני כל התפללות: שחרית, מנחה וערבית, נוטלים את הידים במים. נטילה זו נקראת: "נטילת ידים לתפלה"¹².

אין מברכים את ברפת "על נטילת ידים" לפני התפללות (מלבד ברפת "על נטילת ידים" שבברכות השחר, שאותה מברכים בבקר, כמובא לעיל)¹³.

שמירת נקיון הידים

יא. על האדם להזהר, שלא לגעת בעת התפלה, בעת למוד התורה ובשעת האכילה במקומות המכסים שגופו וכו', שלא לחכך בראשו בין השערות¹⁴.

יב. אין להתפלל או לברך בידיים לא נקיות, כלומר, בידיים שנגעו בנעלים או במקומות המכסים שגוף וכדומה.

במקום מכסה נחשבים: הגוף, הרגלים, וכו' כל הזרוע שמעל המרפק. כמו כן, אין להתפלל אם חככו עם היד בראש, במקום השער¹⁵.

יג. אם האדם נגע במקומות המכסים, עליו לטל את ידיו במים¹⁶. אם הוא עומד בתפלת שמונה-עשרה, שאסור לו לזוז ממקומו, נקה את ידיו בבגד או יחכך אותן בפתל וכדומה. יש לנקות את כל כף היד, את תוכה ואת גבה, וכו' את האצבעות מכל צדיהן¹⁷.

תפלה בצבור

יד. ישתדל להתפלל את כל התפללות עם הצבור בבית-הכנסת¹⁸.

התפלה מתקבלת על ידי ה' גם כאשר האדם מתפלל ביחידות. אולם, תפלת צבור מתקבלת ביתר-שאת וערכה רב יותר. במסכת ברכות (דף ז' עמוד א') דרשו חכמינו זכרונם לברכה את הפסוק: "ואני תפילתי לך ה' עת רצוני" (תהלים סט, יד), אימתי עת רצוני? בשעה שהצבור מתפללים".

טו. קיימת מעלה נוספת לתפלה בצבור, נאמרים בה קדיש, קדשה, "ברכו", ברפת-כחנים, קריאת התורה ועוד. דברי קדשה אלו אינם נאמרים בתפלת היחיד.

מנין

טז. "מנין" הוא צרוף של עשרה אנשים (או יותר) מגיל בר-מצוה ומעלה, המתפללים יחד.

לְצִרוּף הַמִּנְיָן, צָרִיךְ שְׂכַל עֲשֶׂרֶת הָאֲנָשִׁים יִהְיוּ בְּמִקּוֹם אֶחָד וְשְׁשָׁלִים הַצָּבוּר יִהְיֶה עִמָּהֶם. אִם מִקְצַת הָאֲנָשִׁים נִמְצְאוּ בְּחֶדֶר אֶחָד וּמִקְצַתָם בְּחֶדֶר הַשְּׁנִי אֵינָם מִצְטָרְפִים, אִף עַל פִּי שֵׁשׁ פְּתַח פְּתוּחַ בֵּין שְׁנֵי הַחֲדָרִים (בַּהֲלָכָה זוּ מִצּוּיִים מִסְפָּר חִלּוּקֵי דִינָיִם, כְּגוֹן בְּמִקְרָה שֶׁל שְׁעַת הַדְּחָק וּמִקְצַת מֵהָאֲנָשִׁים רוֹאִים אֵלָיו אֶת אֵלּוּ)¹⁹.

בְּאֶשֶׁר יֵשׁ מִנְיָן עֲשָׂרָה בְּמִקּוֹם אֶחָד וְהֵם אוֹמְרִים קֹדֵשׁ וּקְדוּשָׁה, מִי שֶׁשׁוּמַע אוֹתָם יְכוֹל לְעַנּוֹת עִמָּהֶם, וְאֶפְלוּ בְּאֶשֶׁר הוּא נִמְצָא בְּמִקּוֹם אַחֵר. הַטַּעַם הוּא שֶׁמִּפְּנֵי שֵׁשׁ עֲשָׂרָה בְּמִקּוֹם אֶחָד שְׂכִינָה שְׂרוּיָה בֵּינֵיהֶם, וְאִזּוֹ אֶפְלוּ מִחֻצָּה שֶׁל בְּרִזָּל אֵינָה מִפְּסֻקַת בֵּין כָּל מִי שְׂרוּצָה לְצָרֶף עֲצָמוֹ עִם אָבִיו שֶׁבְּשָׂמַיִם^{19*}.

יז. עַל הָאֲדָם לְהִשְׁתַּדֵּל מְאֹד לְבֹא לְבֵית-הַכְּפֻסֶת בְּזָמַן, כְּדִי לְהִתְפַּלֵּל אֶת כָּל הַתְּפִלָּה עִם הַצָּבוּר²⁰.

עִקְרָה שֶׁל תְּפִלָּה בְּצָבוּר הוּא שֶׁהָאָדָם יִתְפַּלֵּל תְּפִלַּת שְׁמוֹנֶה-עֶשְׂרֵה בְּלִחַשׁ עִם הַצָּבוּר. לְכוּ, מִי שְׂאֵחֵר לְבֹא לְתַפְלָה יִשְׁתַּדֵּל, אִם הַדְּבָר אֶפְשָׁרִי, לְהַסְפִּיק לְהַגִּיעַ לְתַחֲלוֹת תְּפִלַּת שְׁמוֹנֶה-עֶשְׂרֵה יַחַד עִם הַצָּבוּר²¹ (רְאֵה פְּרָטִים נוֹסְפִים לְחֶן בְּפָרֶק ז' הַלְכוֹת י-יד).

יח. מִי שְׂאֵינּוּ יְכוֹל לְבֹא וּלְהִתְפַּלֵּל בְּצָבוּר בְּבֵית-הַכְּפֻסֶת, וְגַם אֵינּוּ יְכוֹל לְכַנֵּס עֲשָׂרָה אֲנָשִׁים שִׁיתְפַּלְלוּ עִמּוֹ בְּבֵיתוֹ, יִשְׁתַּדֵּל לְהִתְפַּלֵּל בְּאוֹתָהּ שָׁעָה שֶׁהַצָּבוּר מִתְפַּלְּלִים, כִּי אוֹתָהּ שְׁעָה הִיא עַת רְצוֹן²².

תְּאֵרִיךְ בֵּר-מִצְוָה

ט. הַנֶּעַר נֶעֱשֶׂה בֵּר-מִצְוָה, חֵיב בְּמִצְוֹת וּמִצְטָרֶף לְמִנְיָן, בְּאֶשֶׁר עֶבְרוּ עָלָיו שְׁלֹשׁ-עֶשְׂרֵה שָׁנָה מֵאִזּוֹ שֶׁנִּוּלַד.

נִבְאָר אֶת פְּרָטֵי הַהֲלָכָה בְּאִמְצָעוֹת מִסְפָּר דְּגֻמְאֹת²³:

מִי שֶׁנִּוּלַד בְּאֵי בְּנִיטוֹן (אֶפְלוּ אִם נִוּלַד בְּסוֹף הַיּוֹם, לְפָנֵי שְׁקִיעַת הַשָּׁמֶשׁ), נֶעֱשֶׂה גְדוֹל (כְּלוֹמֵר, חֵיב בְּמִצְוֹת), בְּתַחֲלוֹת הַלֵּילָה שֶׁל אֵי בְּנִיטוֹן, לְאַחֵר שְׁלֹשׁ-עֶשְׂרֵה שָׁנָה.

כ. מִי שֶׁנִּוּלַד בְּחֹדֶשׁ אֶדְר בְּשָׁנָה פְּשוּטָה (שָׁנָה שֵׁשׁ בֵּה חֹדֶשׁ אֶדְר אֶחָד), כְּגוֹן שֶׁנִּוּלַד בְּכִי בְּאֶדְר, וְהַשָּׁנָה שְׁבָה הוּא נֶעֱשֶׂה גְדוֹל הִיא שָׁנָה מְעַבְּרָת, אֵינּוּ נֶעֱשֶׂה גְדוֹל עַד כִּי בְּאֶדְר שְׁנִי.

אִם נִוּלַד בְּשָׁנָה מְעַבְּרָת בְּאֶדְר רֵאשׁוֹן, וְהַשָּׁנָה שְׁבָה הוּא נֶעֱשֶׂה גְדוֹל הִיא גַם כֵּן מְעַבְּרָת, הוּא נֶעֱשֶׂה גְדוֹל בְּאֶדְר רֵאשׁוֹן.

אִם נִוּלַד בְּחֹדֶשׁ אֶדְר בְּשָׁנָה מְעַבְּרָת וְהַשָּׁנָה שְׁבָה הוּא נֶעֱשֶׂה גְדוֹל הִיא שָׁנָה פְּשוּטָה, הוּא נֶעֱשֶׂה גְדוֹל בְּחֹדֶשׁ אֶדְר שֶׁל אוֹתָהּ שָׁנָה, בֵּין שֶׁנִּוּלַד בְּאֶדְר רֵאשׁוֹן וּבֵין שֶׁנִּוּלַד בְּאֶדְר שְׁנִי.

חֲשׁוּבִים אֵלּוּ מִתְאִמִּים גַּם לְגַבֵּי בֵּת-מִצְוָה שֶׁל נַעֲרָה, לְאַחֵר שֶׁעֶבְרוּ עָלֶיהָ שְׁתַּיִם-עֶשְׂרֵה שָׁנִים מֵאִזּוֹ לִידְתָּהּ (כְּלוֹמֵר, שָׁנָה אַחַת לְפָנֵי נַעַר).

החשובים נעשים, כמובן, אך ורק לפי תאריכי השנה העברית. כְּאִשֶׁר קִיָּם סִפְקוֹ מהו תאריך הַלְּחָה הַעֲבָרִי חִבָּיִם לְבָרַר אֶת הַעֲנָו, כְּדִי לְדַעַת מֵאִיזָה יוֹם חִבָּיִם הַנֶּעַר וְהַנֶּעֱרָה בְּמִצּוֹת פְּאֻנְשִׁים גְּדוֹלִים.

בית-פְּנִסָּת

כא. בֵּית פְּנִסָּת הוּא מְקוֹם מִיְחָד לַתְּפִלָּה. עֲרֻכָּה שֶׁל תְּפִלָּה הַנְּאֻמֶּרֶת בְּמְקוֹם קְדוֹשׁ זֶה, רַב הוּא. לְכֹן, יִשְׁתַּדֵּל אָדָם לְהַתְּפַלֵּל בְּבֵית הַפְּנִסָּת עִם הַצְּבוּר.

גַּם מִי שְׁאִינוּ מוֹצֵא מְנוּן וְהוּא מוֹתְפַלֵּל בִּיחִידוּת, יִשְׁתַּדֵּל לְהַתְּפַלֵּל בְּבֵית הַפְּנִסָּת, מִפְּנֵי שֶׁהַמְּקוֹם קְבוּעַ לְקִדְשָׁה וְהַתְּפִלָּה מִתְּקַבֵּלֶת שָׁם יוֹתֵר.²⁴

כב. בְּבֵית הַפְּנִסָּת יִקְבַּע לוֹ מְקוֹם קְבוּעַ לַתְּפִלָּתוֹ וְלֹא יִשְׁנֶה אוֹתוֹ אֶלָּא כְּאִשֶׁר יֵשׁ צָרָךְ בְּכָךְ. וְכֹן מְצֵאנוּ בְּאַבְרָהָם אֲבִינוּ שֶׁקְּבַע מְקוֹם לַתְּפִלָּתוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: "וַיִּשְׁכֶּם אַבְרָהָם בְּבִקְרָא אֶל הַמְּקוֹם אֲשֶׁר עָמַד שָׁם אֶת פְּנֵי ה' " (בְּרֵאשִׁית יט, כז). כְּאִשֶׁר הוּא מוֹתְפַלֵּל בְּבֵיתוֹ, יִקְבַּע אֶת תְּפִלָּתוֹ בְּמְקוֹם שֶׁבְּנֵי הַבַּיִת לֹא יִפְרִיעוּ לוֹ בְּמַהֲלָךְ הַתְּפִלָּה.²⁵

כג. מְצֻוֶה לְמַהֵר לְבֵית-הַפְּנִסָּת וְכֹן לְכָל דְּבַר מְצֻוֶה שֶׁנֶּאֱמַר: "נִרְדְּפָה לְדַעַת אֶת ה' " (הוֹשֵׁעַ ו, ג) וְכֹן נֶאֱמַר: "דָּרָךְ מְצֻוֹתֶיךָ אֲרוּץ" (תְּהִלִּים קיט, לב). אֲבָל כְּאִשֶׁר אָדָם יוֹצֵא מִבֵּית-הַפְּנִסָּת אֶסוּר לוֹ לְרוּץ אוֹ לְמַהֵר, אֶלָּא אִם כֵּן הוּא הוֹלֵךְ לְדַבֵּר מְצֻוֶה אוֹ לְלַמֵּד תּוֹרָה. בְּבֵית הַפְּנִסָּת עֲצֻמוֹ לֹא יְרוּץ אֶלָּא יִלָּךְ בְּאִימָה.²⁶

קְדֻשַׁת בֵּית-הַפְּנִסָּת

כד. קְדֻשַׁת בֵּית הַפְּנִסָּת גְּדוֹלָה הִיא מְאֹד. אֶת הַפְּסוּק: "וְאֶהֱי לָהֶם לְמִקְדָּשׁ מְעֻט" (יחֲזַקְיָא יא, טז) מְסַבְּרִים חֲכָמֵינוּ זְכוֹרֵנָם לְבִרְכָּה: "אֵלוּ בְּתֵי כְּנִסְיֹת וּבְתֵי מִדְרָשׁוֹת" (מִסְכֵּת מְגִלָּה דף כט, א). קְדֻשַׁת בֵּית הַפְּנִסָּת הִיא מְעִין קְדֻשַׁת בֵּית-הַמִּקְדָּשׁ וּמִזְהָרִים אָנוּ לִירָא מַה' הַשׁוֹכֵן בְּמִקְוֹמוֹת אֵלוּ, שֶׁנֶּאֱמַר: "וּמִקְדָּשֵׁי תִירָאוּ" (ויקרא יט, ט).

כה. יֵשׁ לְנַהֵג בְּבֵית הַפְּנִסָּת בְּהִנְהָגָה הַהוֹלָמֶת אֶת קְדֻשַׁת הַמְּקוֹם. אִין לְהַקְל בוֹ רֵאשׁ וְאִין לְדַבֵּר בוֹ שִׁיחוֹת בְּטוֹלוֹת וְכֹל שֶׁכֵּן שֵׁיט לְהַזְהֵר בְּבֵית-הַפְּנִסָּת וּבְבֵית-הַמִּדְרָשׁ מְעוֹן דְּבוּרִים אֶסוּרִים, כְּגוֹן: לְשׁוֹן-הֶרַע, רְכִילוּת וְדַבְּרֵי מַחֲלָקָת. מְלַבֵּד חַטָּא הַעֲצָמִי הַחֲמוּר שֶׁבְּדְבוּרִים אֵלוּ, הַעוֹן בְּמְקוֹם קְדוֹשׁ זֶה גְּדוֹל יוֹתֵר, כִּי הוּא מְזַלְזֵל בְּכַבּוֹד הַשְּׂכִינָה. עַל בֵּית-הַפְּנִסָּת לְהִיּוֹת מִיְחָד רַק לְתוֹרָה וְלַתְּפִלָּה.²⁷

כו. עַל הַהוֹרִים לְהַשְׁגִּיחַ עַל יְלִדְיָהֶם שֶׁלֹּא יִרְעִישׁוּ וּיִפְרִיעוּ לְמַהֲלָךְ הַתְּפִלָּה. עַלִּיהֶם לְהוֹשִׁיב אֶת הַיְלָדִים לְיָדָם וּלְחַנֵּף אוֹתָם לְהַתְּנַהֵג בְּהִתְאָם לְקְדֻשַׁת בֵּית-הַפְּנִסָּת וְלַעֲנוֹת "אֲמוּ", "אֲמֹ, יְהֵא שְׁמִיה רַבָּה", "בְּרַכּוּ" וְעוֹד. אִין לְהַבִּיא יְלָדִים קֹטְנִים, שֶׁעֲדוּן אֵינָם מְסֻגְלִים לְהַתְּנַהֵף וְלְהַתְּנַהֵג כְּרָאוּי בְּבֵית-הַפְּנִסָּת, כִּי הֵם מְשַׁחֲקִים בְּבֵית-הַפְּנִסָּת וְעוֹלוֹלִים לְזַלְזֵל בְּקְדֻשַׁת הַמְּקוֹם וּלְהַפְּרִיעַ לְמַתְּפַלְלִים בַּתְּפִלָּתָם.²⁸

כז. אין נכנסים לבית הכנסת כדי להסתתר בו מפני החמה, הצנה או הגשמים. אם עליו להכנס לבית הכנסת כדי לקרא לחברו וכדומה, לאמר תחלה פסוק או דבר תורה אחר ואחר כך יקרא לחברו. אם אינו יודע לומר פסוק וכדו', ישב שם מעט כי גם הישיבה בבית הכנסת היא מצוה²⁹.

אם לבית-הכנסת יש שני פתחים, אין להשתמש בבית-הכנסת במקום מעבר, כדי לקצר את דרכו, פלומר, שייכנס בפתח אחד ויצא בפתח השני. אולם אם נכנס באחד מפתחי בית הכנסת כדי להתפלל או ללמד, מצוה לצאת בפתח השני, לאחר הלמוד או התפלה, כדי שיהיה נראה כמתבב את המקום³⁰.

כח. אין אוכלים, שותים או ישנים בבית הכנסת. אנשים הלומדים תורה בקביעות בבית הכנסת מתר להם לאכל ולישן שם, כדי שלא יאלצו ללכת למקום אחר ויתבטלו מלמודם³¹.

קדשת ספרי קדש ותשמישי קדשה

כט. יש להזהר גם בכבודם של ספרי קדש ותשמישי קדשה. נציג כמה דינים שכיחים:

- * אין לשבת על ספסל או כסא שמנחים עליהם ספרי קדש.
- * אסור להשחית כתבי קדש. ספרי קדש שבלו או דפים שכתובים עליהם דברי תורה, טעונים גניזה ואסור לזרקם. בבת-י-כנסת רבים מצוי מקום שבו מרכזים ספרי קדש שבלו, כדי להעבירם לגניזה.
- * אין להניח ספרי קדש כשהם הפוכים. אם מצאם הפוכים, צריך להניחם כראוי.
- * מתר להניח חמשים על גבי נביאים וכתובים, וכן נביאים וכתובים זה על גבי זה, אך אין להניח נביאים וכתובים על גבי חמשים. את שאר ספרי הקדש אין להניח על גבי חמשים, נביאים וכתובים.
- * אין לשים נירות ושאר דברי חל בין דפי ספרי קדש, אם שמים אותם שם שלא לצורך למוד דברי הקדש.
- * אדם הלומד בספר קדש ועליו לצאת לחוץ באמצע הלמוד, לא ישאיר את הספר פתוח בעת שהוא יוצא³².

פרק ה

ציצית

א. "ועשו להם ציצת על פני בגדיהם" (במדבר טו, לח). מצוה להטיל ציציות בבגד שלבושים בו ויש לו "ארבע כנפות", כלומר, ארבע פנות מרבעות¹.

חשיבות מצות ציצית

ב. "והיה לכם לציצת וראיתם אותו וזכרתם את כל מצות ה' ועשיתם אתם" (במדבר טו, לו). סגולה מיוחדת יש למצות ציצית, היא מזכירה את מצות ה' ומביאה לקיומן.

במנין החוטאים, הפריכות והקשורים של הציצית מצויים רמזים לשמו של הקדוש ברוך הוא ולתרג"ג (613) מצות התורה: "ציצית" בגמטריה היא ת"ר=600 ועוד שמונה חוטאים ונחמשה קשורים, בסך הכל: תרג"ג=613².

ג. החותם הקבוע של מצות ציצית בלבושנו, מזכיר ומחדיר ללבנו באפן תמידי את אהבת התורה ומצותיה. קיומן של המצות מביא לטהרת הלב ולמסגרת של חיי קדושה, חיים הגדושים בערכי נצח וקרבה לה'. הדברים מובאים בהמשכה של פרשת ציצית בתורה: "וזכרתם את כל מצות ה' ועשיתם אתם ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם וכו'. למען תזכרו ועשיתם את כל מצותי והייתם קדשים לאלקיכם" (במדבר טו, לו-מ).

במשנה-ברורה כתוב שאלו היה לאנשים דורון ממלך בשך ודס, שחקוק עליו שם המלך, בודאי שהם היו מתקשטים בו ומראים אותו תמיד. קל וחמר לציצית שהיא רומזת לשמו של מלך מלכי המלכים, בודאי שעל הלבבש אותה להתכבד בה תמיד³.

ד. את מצות ציצית אנו יכולים לקים במשך כל היום, בהיותנו לבושים בטלית קטנה. וכך כותב הרמב"ם בסיום הלכות ציצית (פרק ג' הלכה י"ב):

"דעוכם יהא אדם זהיר במצות ציצית. שהרי הכתוב שקלה, ותלה בה כל המצות כן. שנאמר וראיתם אתם את כל מצות ה'".

בשלחן-ערוך בסוף הלכות ציצית מובא: "גדול ענין המבטל מצות ציצית וכו'. הזהיר במצות ציצית זוכה ורואה פני שכינה"⁴.

ה. מצוה לעשות טלית נאה וציצית נאה, שנאמר: "זה א-לי ואננהו" (שמות טו, ב), התנאה לפניו במצות⁵.

טלית קטנה

ו. במשך כל היום לובשים טלית קטנה, שבה מטילות (תלויות) ציציות. כדי לא ללכת ארבע אמות בלי ציצית, לובשים את הטלית הקטנה מיד לאחר נטילת הידים של שחרית⁶.

ז. יש להקפיד שמדותיה של הטלית לא תהיינה קטנות מכפי שדורשת ההלכה, כי בטלית קטנה מדי אין מקומים את המצוה.

גדלו של הבגד החיב בציצית לפי שעור החזון-איש הוא 116/58 ס"מ (ארץ שתי אמות ורחב אמה)⁷. לדעת החזון-איש, כל אחת מכתפיות הטלית הקטנה צריכה להיות רחבה יותר מהנקב בבגד שבו מכניסים את הראש. באשר כל אחת מכתפיות הבגד רחבה יותר מהנקב, אין הנקב ממעט מהשעור ומצרפים את שעור הנקב (פלומר, את ארץ הפד שבצדי הנקב) למדידת ארץ הבגד.

לפי שעור הרב חיים נאה גדלו של הבגד צריך להיות 98/49 ס"מ. הנקב עצמו אינו מצטרף לשעור גדל הבגד (פלומר, שהבד שבצדי הנקב אינו נמדד בשעור ארכו של הבגד). לכן, באשר הנקב שבו מכניסים את הראש הוא, לדגמה, בארץ 20 ס"מ, צריך גדל הבגד להיות 118/49 ס"מ.

רצוי לקנות בגד גדול מעט מהמדות הנדרשות לפי ההלכה, כי הבגד עלול להתפוצץ בכביסה.

ח. מי שאינו מתעטף בטלית גדולה בעת התפלה בבקר, יברך על הטלית הקטנה לפני הלבישה: "ברוך אתה ה' אלקינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו על מצות ציצית"⁸. מברכים על טלית קטנה רק באשר היא בגדל הנדרש על פי ההלכה, כמובא לעיל.

מי שלבש את הטלית הקטנה במשך כל הלילה לא יברך עליה בבקר, אלא יתעטף בבקר בטלית גדולה, יברך עליה ויכוון לפטר בברכה זו גם את הטלית הקטנה, כמובא לעיל בפירק ג' הלכה י'.

ט. לפני שמברכים על טלית גדולה או קטנה, יש לבדוק את כל חוטי הציצית אם הם לא נקרעו. יש לבדוק את החוטים גם למעלה במקום שבו הם תלויים בנקבים שבכנפות הטלית⁹.

צריך להפריד את חוטי הציצית, כדי שלא יסתבכו זה בזה¹⁰.

טלית גדולה

י. לפני תפלת שחרית מתעטפים בטלית גדולה, למשך כל זמן התפלה. לפני העטיפה, בשעה שאוחזים עדין את הטלית ביד, מברכים: "ברוך אתה ה' אלקינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו להתעטף בציצית"¹¹. מברכים ומתעטפים בטלית בעמידה¹².

בעת העטיפה, לאחר הברכה, יכסה את ראשו בטלית (פלומר, גם את גופו וגם את ראשו). ישליך את כל ארבע הציציות לצד שמאל ונעמד כך שעור זמן של הליכת ארבע אמות. אחר כך, יסיר את עטיפת הטלית מראשו, עד שנתן? יהיה לראות את התפלן שעל ראשו ויסדר כל אחת מהציציות במקומה¹³.

בַּעֲדוֹת הַשּׁוֹנוֹת מִצּוּיִים מְנַהֲגִים נוֹסָפִים בַּיָּצֵד מִתְעַטְפִּים בְּטִלְיָה, כָּל אָדָם יִנְהַג כְּמִנְהַג עֲדָתוֹ.

יא. עַל הָאָדָם לִכְנוֹן בְּשֵׁעָה שֶׁהוּא מִתְעַטֵּף בְּטִלְיָה, בִּין גְּדוּלָה וּבִין קִטְנָה, שֶׁצּוּנָה הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא לְהִתְעַטֵּף בָּהּ, כְּדִי שֶׁיִּזְכֹּר אֶת כָּל הַמִּצְוֹת לַעֲשׂוֹתוֹ. כְּמוֹ כּוֹ, צְרִיף לִכְנוֹן שֶׁהוּא מִתְעַטֵּף בָּהּ כְּדִי לְקַיֵּם אֶת מִצְוֹת צִיצִית¹⁴.

נְהוּג שֶׁהַמִּתְעַטְפִּים בְּתַפְלַת שְׁחֵרִית בְּטִלְיָה גְּדוּלָה, מִתְכַּנְּנִים בְּעַת הַבְּרָכָה לְפִטוֹר גַּם אֶת הַטִּלְיָה הַקִּטְנָה. עַל הַטִּלְיָה הַקִּטְנָה הֵם אֵינָם מְבָרְכִים בְּעַת הַלְבִּישָׁה בְּבִקְרָא¹⁵. בְּשֵׁעַת הַתְּפִלָּה לּוֹבְשִׁים אֶת הַטִּלְיָה עַל הַגּוֹף. הַנּוֹהֲגִים לְכַרֵּף אֶת הַטִּלְיָה עַל צְנוּאָרָם בְּלִבְד, וְלֹא עַל גּוּפָם, אֵינָם נוֹהֲגִים כְּרֵאוּי. עַל הָאָדָם לְהִזְהַר, בְּעַת שֶׁהוּא עֵטוּף בְּטִלְיָה, שֶׁהַצִּיצִיּוֹת לֹא תִּגְרָרְנָה עַל הָאָרֶץ, כְּדִי לֹא לְבַזּוֹת אֶת הַמִּצְוָה וְכִדִּי שֶׁלֹּא יִקְרָעוּ הַחוּטִים וַיִּפְסְלוּ¹⁶.

הַלְכוֹת נוֹסָפוֹת

יב. מִי שֶׁשָּׁפֵט אֶת טִלְיָתוֹ וְהִיָּה בְּדַעְתּוֹ לְחַזֵּר וּלְהִתְעַטֵּף בָּהּ מִיָּד, כְּגוֹן לִפְנֵי הַלִּיכָה לְשְׂרוּתִים וְכְדוּמָה, כְּאֲשֶׁר הוּא חוֹזֵר וּמִתְעַטֵּף בָּהּ מִיָּד לְאַחַר מְכוּ, אֵינוֹ מְבָרֵךְ שְׁנִית¹⁷.

אִם כָּל הַטִּלְיָה נִפְלָה מֵעַל גּוּפוֹ שֶׁלֹּא בְּמִתְכַּנְּנוֹ (אִף עַל פִּי שֶׁהִיא נִשְׁאַרָה בִּידוֹ), עָלְיוֹ לְבָרֵךְ עֲלֶיהָ כְּאֲשֶׁר הוּא חוֹזֵר וּמִתְעַטֵּף בָּהּ, וְאִפְלוּ בְּמִקְרָה שֶׁהוּא מִתְעַטֵּף בָּהּ מִיָּד¹⁸. חֶלֶק מִבְּנֵי עֲדוֹת הַמְּזֻרָח נוֹהֲגִים לֹא לְבָרֵךְ בְּמִקְרָה זֶה, מִשּׁוּם "סִפֵּק בְּרִכּוֹת לְהַקְלִי".

יג. מִצְוֹת צִיצִית הֵנָּה מִצְוֹת-עֲשֵׂה שֶׁהִזְמַן גְּרָמָה, כְּלוּמַר מִצְוָה הַתְּלוּיָה בְּזָמַן, כִּי הַחַיּוֹב חָל עַל בְּגָד הַמִּיחָד לְלְבִישָׁה בְּיוֹם (מִצּוּיִים בְּעֵנְוֹן זֶה פְּרָטִים נוֹסָפִים). נְשִׁים פְּטוּרוֹת מִמִּצְוֹת צִיצִית וּמִרַב מִצְוֹת הַעֲשֵׂה שֶׁהִזְמַן גְּרָמָן (הַנְּשִׂים חִיבוֹת בְּמִצְוֹת לֹא-תַעֲשֵׂה, כְּלוּמַר, עֲלֵיהֶן לְהַשְׁמֵר מִכָּל הָאֲסוּרִים, אִף עַל פִּי שֶׁהֵם תְּלוּיִים בְּזָמַן)¹⁹.

אִפְן עֲשִׂית הַצִּיצִית

יד. בְּנִקְבֵי שֶׁבְּכָל אַחַת מֵאַרְבַּע כְּנָפוֹת הַבְּגָד תּוֹלִים אֶרְבָּעָה חוּטִים וְכוֹפְלִים אוֹתָם בְּאַמְצָעִם. לְאַחַר הַתְּלִיָּה נִרְאִים בְּכַנְף שְׁמוֹנָה חוּטִים²⁰.

צְרִיף לְתוֹלוֹת אֶת הַחוּטִים בְּבִגְד, לְקִשֵּׁר אוֹתָם וּלְעֲשׂוֹת בָּהֶם אֶת הַכְּרִיכוֹת בְּכוֹנָה לְשֵׁם מִצְוֹת צִיצִית. לִפְנֵי תְּלִיַת חוּטֵי הַצִּיצִית בְּבִגְד יֹאמֵר בְּפִיו שֶׁהוּא תּוֹלֵה אוֹתָם לְשֵׁם צִיצִית²¹.

טו. מְסַפֵּר הַכְּרִיכוֹת שֶׁל חוּטֵי הַצִּיצִית תְּלוּי בְּמִנְהֲגִים שׁוֹנִים. נִתְאָר אֶת פְּרָטֵי עֲשִׂית הַצִּיצִית לְפִי הַמְּבַאֵר בְּשִׁלְחוֹ-עֲרוּף וּבְמִשְׁנָה-בְּרוּרָה:

לְאַחַר תְּלִיַת הַחוּטִים בְּבִגְד, לּוֹקְחִים אֶת אֶרְבַּעַת הַחוּטִים שֶׁמִּצַּד זֶה שֶׁל הַנִּקְבֵי וְאֶת אֶרְבַּעַת הַחוּטִים שֶׁמִּהַצַּד הַשְּׂנַי וְקוֹשְׁרִים אוֹתָם בְּשְׁנֵי קִשְׁרִים זֶה עַל גֵּב זֶה. אַחַר

כְּדוֹרְכִים בְּחוּט הָאָרֶץ הַנִּקְרָא "שֶׁמֶשׁ" שֶׁבַע כְּרִיכוֹת סָבִיב שֶׁבַעַת הַחוּטִים הַנוֹתְרִים. אֶת שְׁמוֹנֵת הַחוּטִים קוֹשְׁרִים שׁוֹב בְּשָׁנֵי קוֹשְׁרִים זֶה עַל גַּב זֶה וְחוֹזְרִים וְכוֹרְכִים בְּחוּט הַ"שֶׁמֶשׁ" שְׁמוֹנֵה כְּרִיכוֹת סָבִיב שֶׁבַעַת הַחוּטִים. קוֹשְׁרִים שׁוֹב שְׁנֵי קוֹשְׁרִים וְכוֹרְכִים בְּחוּט הַשֶּׁמֶשׁ אַחַת-עֶשְׂרֵה כְּרִיכוֹת. קוֹשְׁרִים שְׁנֵי קוֹשְׁרִים, כּוֹרְכִים בְּשֶׁמֶשׁ שְׁלֹשׁ-עֶשְׂרֵה כְּרִיכוֹת וּבִסּוּף קוֹשְׁרִים שׁוֹב שְׁנֵי קוֹשְׁרִים.

בְּסוּף הָעֶשְׂרֵה יִהְיוּ שְׁמוֹנֵת הַחוּטִים קוֹשְׁרִים בְּחֻמְשָׁה קוֹשְׁרִים כְּפוֹלִים, וּבִינֵיהֶם אַרְבָּעָה רוֹחִים (חֲלִיּוֹת) שְׁיֵשׁ בָּהֶם כְּרִיכוֹת.

יֵשׁ הַכוֹרְכִים: עֶשֶׂר, חֲמֵשׁ, שֵׁשׁ וְחֲמֵשׁ כְּרִיכוֹת. מִסְפַּר זֶה רוֹמֵז לְשֵׁם ה' (הַוְי"ה)²². טז. נוֹי הַצִּיצִית הוּא שֶׁהַחֲלִיּוֹת תִּהְיֶינָה שְׁוֹת בְּאֶרְכּוֹ. לָכוֹ, בְּחֲלִיָּה הָרֵאשׁוֹנָה, שֶׁהַכְּרִיכוֹת בָּהּ מוֹעֲטוֹת, גִּרְחִיק אֶת הַכְּרִיכוֹת זוֹ מֵאֹ. בְּחֲלִיָּה הַשְּׁנֵינִי יִקְרַב מְעַט אֶת הַכְּרִיכוֹת, בְּחֲלִיָּה הַשְּׁלִישִׁית יִקְרַב יוֹתֵר וְכוֹ בְּרַבִּיעִית²³.

יז. אֶרֶץ חוּטֵי הַצִּיצִית, מִהַקְשֵׁר הָעֲלִיּוֹן וְעַד לְקִצָּה הַחוּטִים צְרִיף לְהִיּוֹת לְפָחוֹת שְׁנַיִם-עֶשְׂרֵה אֲגָדָלִים. לְפִי שְׁעוֹר הַחֲזוֹן-אִישׁ הָאָרֶץ הוּא 30 ס"מ (וּלְכָל הַפָּחוֹת 29 ס"מ) וּלְפִי שְׁעוֹר הָרֵב חֲיִים נֶאֱחָה 24.5 ס"מ.

נוֹי הַצִּיצִית הוּא שְׁאֶרְף כָּל הַחֲלִיּוֹת יַחַד עִם הַקְשָׁרִים, יִהְיֶה שְׁלִישׁ מֵאֶרֶץ הַצִּיצִית (כְּלוּמֵר אַרְבָּעָה אֲגָדָלִים) וְאֶרֶץ הַחוּטִים הַנִּפְרָדִים שְׁנֵי שְׁלִישִׁים (שְׁמוֹנֵה אֲגָדָלִים). אִם חוּטֵי הַצִּיצִית אֲרָכִים יוֹתֵר מִשְׁנַיִם-עֶשְׂרֵה אֲגָדָלִים, תִּהְיֶינָה גַם הַחֲלִיּוֹת אֲרָכוֹת יוֹתֵר²⁴. מִפְּאֵת הַפְּרָטִים הַמְרַבִּים שֶׁל עֲשִׂית הַצִּיצִית, רְאוּי לְקַבֵּל הַדְּרָכָה מְעֻשִׂית מֵאֲדָם הַבְּקִי בְּכָף.

דִּינֵי הַבְּגָד (הַטְּלִית)

יח. דַּעַת מָרוֹן הַמְחַבֵּר שֶׁבְּגָד הָעֲשׂוּי מִצֶּמֶר רַחֲלִים (כְּבָשִׁים) חֲזָב בְּצִיצִית מִן הַתּוֹרָה, אֲבָל בְּגָדִים הָעֲשׂוּיִים מִשְׂאֵר הַמֵּינִים (כְּגוֹן בְּתִנָּה) חֲזָבִים בְּצִיצִית רַק מִדְּרָבָּנוּ. הַנוֹהֲגִים לְפִי דַּעָה זֹאת מְקַפְּדִים שֶׁגַם הַטְּלִית הַקְּטָנָה וְגַם הַטְּלִית הַגְּדוֹלָה תִּהְיֶינָה מִצֶּמֶר, כְּדִי לְקַיֵּם אֶת הַמְצֻוָּה מִן הַתּוֹרָה. דַּעַת הַרַמְבַּ"א שֶׁכָּל מֵינֵי הַבְּגָדִים חֲזָבִים בְּצִיצִית מִן הַתּוֹרָה²⁵.

יט. חוּטֵי צִיצִית שֶׁל צֶמֶר פּוֹטְרִים אֶת כָּל מֵינֵי הַבְּגָדִים, בֵּין שֶׁהַבְּגָדִים עֲשׂוּיִים מִצֶּמֶר וּבֵין שֶׁהֵם עֲשׂוּיִים מִשְׂאֵר הַמֵּינִים. לָכוֹ, נִתֵּן לְתַלּוֹת חוּטֵי צִיצִית מִצֶּמֶר בְּכָל סוּגֵי הַטְּלִיתוֹת (מִלְבָּד פִּשְׁתָּן). דִּינֵיהֶם שֶׁל בְּגָד פִּשְׁתָּן וְחוּטֵי צִיצִית הָעֲשׂוּיִים מִפִּשְׁתָּן הֵנָּה מִיחֲדָים).

חוּטֵי צִיצִית הָעֲשׂוּיִים מִשְׂאֵר הַמֵּינִים אֵינָם פּוֹטְרִים אֶלְאָ אֶת מֵינָם בְּלָבָד, כְּגוֹן חוּטֵי בְּתִנָּה לְבָגָד בְּתִנָּה וְכַדּוּמָה. לָכוֹ, אִם חוּטֵי הַצִּיצִית אֵינָם עֲשׂוּיִים מִצֶּמֶר יֵשׁ לְהַזְהִיר שֶׁלֹּא לְתַלּוֹת אוֹתָם בְּטְלִית שְׂאִינָה עֲשׂוּיָה מֵאוֹתוֹ מִיֵּן שֶׁמִּמֶּנּוּ עֲשׂוּיִים חוּטֵי הַצִּיצִית²⁶.

בְּאִמּוֹר לְעִיל, חַיִּיב מִצְוֹת צִיצִית קָיָם בְּכָל בְּגָד שֵׁישׁ לוֹ אֲרֻבַּע כְּנָפוֹת מְרַבְּעוֹת וְלֹא רַק בְּטִלְיֹת גְּדוּלָה אוֹ קִטְנָה. לָכֵן, בְּגָד אוֹ מַעֲלֵל וְכדוֹ' הַפְּתוּחִים מִצִּדֵיהֶם אוֹ מֵאַחֲרֵיהֶם וַיֵּשׁ לָהֶם אֲרֻבַּע כְּנָפוֹת, אִם הֵם פְּתוּחִים בְּרַב אֲרָכָם, הֵם חֲיָבִים בְּצִיצִית. בְּמִקְרָה זֶה, אִם לֹא רוֹצִים לְהִטִּיל בְּבִגְד צִיצִיּוֹת, חֲיָבִים לְחַתֹּךְ אֶת אַחַת הַקְּרָנוֹת וּלְעַלֵּל אוֹתָהּ. אִם רַק כּוֹפְלִים אֶת הַבַּד וְתוֹפְרִים אוֹתוֹ בְּצוּרָה עֲגֻלָּה מְבַלִּי לְחַתְּכוֹ, עֲדוֹן הַבְּגָד חֲיָב בְּצִיצִית²⁷.

כ. מְרַחֵק הַנֶּקֶב, שָׁבוּ תוֹלִים אֶת חוּטֵי הַצִּיצִית, מִשְׁפַּת הַבְּגָד צְרִיף לְהִיּוֹת לְפִי שְׁעוֹר הַחֲזוֹן-אִישׁ בֵּין 4-7 ס"מ וְרֵאיוֹי שֶׁהַמְּרַחֵק יִהְיֶה 4.5 ס"מ. לְפִי תֵּרֵב חַיִּים נֶאֱחָה הַמְּרַחֵק הוּא בֵּין 3.5-6 ס"מ וְרֵאיוֹי שֶׁהַמְּרַחֵק יִהְיֶה בֵּין 4-5 ס"מ²⁸.

אִם בִּשְׁעַת קְשִׁיֶּרֶת חוּטֵי הַצִּיצִית בְּבִגְד, יִהְיֶה הַנֶּקֶב רְחוּק מִשְׁפַּת הַטִּלְיֹת כִּשְׁעוֹר הַנְּדָרֵשׁ בְּהִלְכָה, וְאַחַר כֵּן נִקְרַע הַבְּגָד, עַד שְׁחוּטֵי הַצִּיצִית תִּלְוִיִּים בְּמִרְחָק קָטָן יוֹתֵר, הַטִּלְיֹת כְּשֶׁרָה. נוֹהֲגִים לְתַפֵּר אִמְרָה סָבִיב הַנֶּקֶב, וְכֵן מִסָּבִיב לְשִׁפַּת הַבְּגָד, כְּדִי שֶׁהַבַּד לֹא יִקְרַע²⁹. אֶת הָאִמְרָה תוֹפְרִים בְּחוּט שְׂאִינוֹ מִמּוֹן הַבְּגָד אוֹ בְּחוּט צְבוּעֵ³⁰.

דִּין חוּטֵי הַצִּיצִית

כא. הַחוּטִים צְרִיכִים לְהִיּוֹת טּוֹוִיִּים וְשׂוֹוִרִים לְשֵׁם צִיצִית. דִּין זֶה נִלְמַד מֵהַפְּסוּק: "גְּדִילִים תַּעֲשֶׂה לָךְ" (דְּבָרִים כב, יב) שֶׁמִּמֶּנּוּ לְמַדוֹ חֲכִמֵּינוּ זְכוּרִים לְבָרְכָה: "תַּעֲשֶׂה לָךְ" - לְשֵׁם חוּבֵד³¹. לָכֵן, יֵשׁ לְקִנּוֹת חוּטֵי צִיצִית עִם הַכָּשֵׁר מִסָּמֵד, הַמַּעֲיֵד שֶׁהַחוּטִים אֲמָנָם נְטוּוֹ וְנִשְׁזָרוּ בְּהִתְאָם לְהִלְכָה.

כב. חוּט צִיצִית שֶׁשְׂזִירְתוֹ הִתְפָּרְקָה, נִחְשָׁב חֵלֶק הַחוּט שְׂאִין בּוֹ שְׂזִירָה, כְּאִלוֹ נִקְצָץ. לָכֵן, כְּאִשְׁרֵי הַשְׂזִירָה רְפוּיָה וַיֵּשׁ חֲשֵׁשׁ שֶׁהִיא תִתְפָּרֵק, יֵשׁ הַקּוֹשְׁרִים אֶת הַחוּט בְּקִצְחוֹ הַתַּחְתּוֹן, כְּדִי שֶׁהוּא לֹא יִתְפָּרֵק³².

כג. אִם נִקְרַע חוּט אֶחָד בְּלֶבֶד וְנִשְׂאָרוֹ בְּכַנֵּף שְׁבַעַת חוּטִים, הַטִּלְיֹת כְּשֶׁרָה, וּבִלְבַד שְׂלֵא יִהְיֶה הַקְּרַע בְּאֶחָד מִחוּטֵי הַלּוּלָאָה הַעֲלִיוֹנָה הַמְּשֻׁחֶלֶת בְּנֶקֶב הַטִּלְיֹת. אִם נִקְרַע אֶפְלוֹ חוּט אֶחָד בְּמִקּוֹם זֶה, כְּלוּמֵר, מִהַקְּשֵׁר הַעֲלִיוֹן וְמַעֲלָה, הַצִּיצִית פְּסוּלָה³³.

אִם אֲרַעוּ קְרָעִים אַחֲרֵים כְּגוֹן שֶׁנִּקְרְעוּ שְׁנֵי חוּטִים וְנִשְׂאָרוֹ בְּכַנֵּף הַטִּלְיֹת שֶׁשָּׁה חוּטִים בְּלֶבֶד וְכדוּמָה, יֵשׁ לְשֵׂאֵל אֲדָם בְּקִי בְּהִלְכָה אִם הַצִּיצִית עֲדוֹן כְּשֶׁרָה, כִּי הַפְּרָטִים מְרַבִּים מְאֹד.

כד. כָּל עוֹד שֶׁהַחוּטִים קְבוּעִים בְּטִלְיֹת אֶסוּר לְהַשְׁתַּמֵּשׁ בָּהֶם כְּגוֹן, לְקַשֵּׁר בָּהֶם חֲפָצִים וְכדוֹ', מִשּׁוּם בְּזוּי מִצְוָה. גַּם לְאַחַר שֶׁהַחוּטִים נִפְסְקוּ מֵהַטִּלְיֹת, אִין לְנַהֵג בָּהֶם מְנַהֵג בְּזִיוֹן. יֵשׁ הַמַּחְמִירִים לְגַנּוֹ חוּטֵי צִיצִית שֶׁנִּקְרְעוּ³⁴.

זְמַן מִצְוֹת צִיצִית

כה. מוּבָאֵת כָּאִן טְבִלַת-זְמַנִּים תְּמִידִית לְתַחֲלוֹת זְמַנָּה שֶׁל בְּרַכַּת צִיצִית בְּבִקְרָה. אִין לְבָרֵךְ עַל הַצִּיצִית לְפָנֵי הַזְּמַן הַמוּפָּיעַ בְּטְבִילָה.

הַטְבֵּלָה נֶעְרְכָה לְפִי תַאֲרִיכֵי הַשָּׁנָה הָאֲזָרְחִית, כִּי זָמַן זֶה תְּלוּי בְּמַהְלָךְ הַשָּׁמֶשׁ וְהוּא חוֹזֵר עַל עֲצֻמוֹ מִדֵּי שָׁנָה אֲזָרְחִית, הַמִּיֻּסְדֵּת עַל מַהְלָךְ הַשָּׁמֶשׁ.

הַזָּמַן הַמְצִינֵנוּ בַּטְבֵּלָה, מִתְאִיִּים לְפָסֵק הַשְּׁלֶחֶן-עָרוּף (סִימֹן י"ח סְעִיף ג') שְׁמַעַת שְׁאֲדָם יְכוּל לְהַפִּיר אֶת חֲבָרוֹ בְּמַרְחָק אַרְבַּע אַמּוֹת אוֹ לְהַבְחִין בֵּין תְּכֵלֶת לְלָבֹן, שְׁהַחֵל מְשַׁעָה זֶה מִתֵּר לוֹ לְהִתְעַטֵּף בְּטָלִית בְּבִרְכָה. זָמַן זֶה, שָׁבוּ הָאֲדָם יְכוּל לְהַפִּיר אֶת חֲבָרוֹ בְּמַרְחָק אַרְבַּע אַמּוֹת, הוּא גַם תַּחֲלַת זָמַן הַנְּחַת תְּפִלּוֹ בְּבִקּוֹר, כַּמּוּבָא לְהַלְו בְּפִרְקֵי ז' הַלְכָה כ"ד.

הַזָּמָנִים מוֹפִיעִים אַחַת לַעֲשָׂרָה יָמִים. תַּאֲרִיךְ שְׁאִינוֹ מוֹפִיעַ בַּטְבֵּלָה יֵשׁ לְחַשֵּׁב אוֹתוֹ לְפִי הַתַּאֲרִיכִים הַסְּמוּכִים לוֹ.

הַזָּמָנִים הֵם לְפִי הַשָּׁעוֹן הַרְגִּיל וְלֹא לְפִי שָׁעוֹן הַקְּזִיץ.

זָמַן מַצּוֹת צִיצִית

אילת	באר שבע	חיפה	ת"א	ירושלים		
3.46	3.41	3.35	3.38	3.37	1	י
3.51	3.46	3.40	3.43	3.42	10	ו
3.57	3.53	3.47	3.50	3.49	20	ל
4.06	4.02	3.57	3.59	3.58	1	א
4.12	4.09	4.04	4.07	4.06	10	ו
4.19	4.16	4.12	4.15	4.13	20	ג
4.27	4.25	4.22	4.24	4.22	1	ס
4.32	4.31	4.28	4.30	4.29	10	פ
4.38	4.37	4.35	4.37	4.35	20	ט
4.44	4.44	4.43	4.44	4.42	1	א
4.49	4.50	4.49	4.50	4.48	10	ו
4.55	4.56	4.56	4.57	4.55	20	ק
5.03	5.05	5.05	5.05	5.03	1	נ
5.09	5.11	5.12	5.12	5.10	10	ו
5.16	5.19	5.20	5.20	5.18	20	ב
5.24	5.28	5.29	5.29	5.27	1	ד
5.31	5.34	5.36	5.35	5.33	10	צ
5.37	5.40	5.42	5.42	5.39	20	מ

אילת	באר שבע	חיפה	ת"א	ירושלים		
5.42	5.45	5.47	5.47	5.44	1	י
5.44	5.47	5.48	5.48	5.46	10	נ
5.43	5.46	5.47	5.47	5.45	20	ו
5.39	5.41	5.42	5.42	5.40	1	פ
5.34	5.36	5.36	5.36	5.34	10	ב
5.26	5.27	5.27	5.28	5.26	20	ר
5.17	5.18	5.18	5.18	5.16	1	מ
5.07	5.08	5.07	5.08	5.06	10	ר
4.56	4.55	4.54	4.55	4.53	20	ץ
4.41	4.40	4.37	4.39	4.37	1	א
4.30	4.28	4.25	4.27	4.25	10	פ
4.18	4.15	4.12	4.14	4.13	20	ר
4.06	4.03	3.58	4.01	4.00	1	מ
3.57	3.54	3.49	3.52	3.51	10	א
3.50	3.46	3.40	3.43	3.42	20	י
3.44	3.39	3.33	3.37	3.36	1	י
3.42	3.37	3.31	3.34	3.33	10	ו
3.43	3.38	3.31	3.35	3.34	20	נ

פרק ו תפלין

א. מצוות תפלין כתובה בתורה בפסוק: **"וּקְשַׁרְתֶּם לְאוֹת עַל יָדְךָ וְהָיוּ לְטֹטְפֹת בֵּין עֵינֶיךָ"** (דברים ו, ח) ובפסוקים נוספים. מניחים תפלין בכל יום (מלבד שבתות וחגים, כמובא להלן).

חשיבות התפלין

ב. הרמב"ם בהלכות תפלין פרק ד' הלכות כ"ה-כ"ו כותב:

"קדשת תפלין קדשתן גדולה היא. שכל זמן שהתפלין בראשו של אדם ועל זרועו הוא ענו וירא-שמים ואינו נמשך בשחוק ובשיחה בטלה ואינו מהרהר מחשבות רעות. אלא מקנה לבו בדברי האמת והצדק".

"לפיכך צריך אדם להשתדל להיחזק עליו כל היום. שמצותו כך היא. אמרו עליו על רב תלמידו על רבנו הקדוש. שכל ימיו לא ראהו שהלך ארבע אמות בלא תורה. בלא ציצית או בלא תפלין. אף על פי שמצותו ללובשנו כל היום. בשעת תפילה יותר מן הכל. אמרו חכמים: כל הקורא קריאת-שמע בלא תפלין. כאלו מעיד עדות שקר בעצמו. וכל שאינו מניח תפלין עובר בשמונה עשרה. שרבי בארבע פרושיות צוה על תפלין של ראש ועל תפלין של יד. וכל הרגיל בתפלין מאריך ימים שנאמר: "ה' עליהם - יחיו" וישעיהו לח. טו.

ג. נאמר בתורה: **"וְהָיָה לְךָ לְאוֹת עַל יָדְךָ וּלְזִכְרוֹן בֵּין עֵינֶיךָ לְמַעַן תִּהְיֶה תוֹרַת ה' בְּפִיךָ,** כִּי בְּיַד חֻזְקָה הוֹצִיאָךְ ה' מִמִּצְרַיִם" (שמות יג, ט).

מצוות תפלין מהנה עבורנו אות וזכרון. באמצעותה אנו מחזירים ללבנו את יסודות האמונה הכתובים בפרשיותיה ואת זכרון יציאת מצרים. ביציאת מצרים נגאלנו משעבוד ועבדות והפכנו לעמו של ה', עם מקבלי התורה ומקימי מצותיה.

מהות התפלין

ד. התפלין עשויות מעור של בהמה טהורה¹. בתוכן מצוי קלף (העשוי גם הוא מעור בהמה טהורה) ועליו כתובות ארבע פרשיות מהתורה. הן כתובות בכתב-נד של סופר סת"ם (ראשי תבות: ספרי תורה, תפלין, מזוזות).

הפרשיות הן: **"קדוש"** (שמות יג, א-ט), **"והיה כי יביאך"** (שמות יג, יא-טו), **"שמע"** (דברים ו, ד-ט), **"והיה אם שמע"** (דברים יא, יג-כא). בכל אחת מפרשיות אלו כתובה מצוות תפלין וכלולים בה יסודות אמונת ישראל².

את ארבעת הפרשיות שמים הן בתפלין של יד והן בתפלין של ראש. את ארבע הפרשיות לתפלין של יד כותבים על קלף אחד ואת ארבע הפרשיות לתפלין של ראש כותבים כל אחת על קלף נפרד³.

ה. התפליו והרצועות (שגם הן עשויות מעור של בהמה טהורה), צבועות בצבע שחר. צריך לצבוען לשם מצות תפליין⁴.

אם דעה הצבע או נשחק, יש להשחירו שוב בצבע המיוחד לכך. לפני הצביעה יש לומר: "לשם קדשת תפליין". הצובע יהיה איש ולא אשה (כי היא אינה חובת במצות תפליין).

התפליו חביבים להיות רבועיים. אם נשחקה אפלו אחת הפנות, יש לשאל רב אם חביבים לתקן אותה⁵. תקון התפליו נעשה על ידי ממחה.

ו. רחב רצועות התפליו צריך להיות לפי שעור החזון-איש 11 מ"מ ולפי שעור הרב חיים נאה 10 מ"מ. צריך להזהר מאוד שהרצועה לא תתקמט או תקרע במקום שממהדקים את התפליו ליד, עד שלא ישאר בה שעור הרחב הדרוש על פי ההלכה⁶.

באלו ימים מניחים תפליין

ז. מניחים תפליין בכל יום (כפי המפרט להלן). ערפה של מצות תפליין גדול מאוד. המבטל מצוה זו, אפלו יום אחד, עונו גדול⁷.

ח. בשבתות ובמים טובים אסור להניח תפליין⁸. בחוץ לארץ אין מניחים תפליין גם ביום-טוב שני של גלויות.

בחנכה ובפורים מניחים תפליין.

בארץ ישראל נהוג שאין מניחים תפליין בחל המועד. ישנן קהלות בחו"ל שבהן מניחים תפליין בחל המועד. בהלכה זו מצויים פרטים נוספים⁹.

במצות תפליין חביבים האנשים בלבד, כי היא מצות-עשה "שהזמן גרמה". נשים פטורות ממצות-עשה התלויות בזמן. מצות תפליין היא מצוה התלויה בזמן ("שהזמן גרמה"), כי חביבים בה רק בימות החל ולא בשבתות ובחגים¹⁰.

זמן הנחת תפליין

ט. אסור להניח תפליין בליקה כי חוששים שמא הוא ירדס, באשר התפליו תהיינה מנחות עליו. במבאר לקמן, אסור לישן בתפליין¹¹.

תחלת זמן הנחת תפליין בבקר, שנה לתחלת זמן ברפת ציצית, שהוא הזמן שאדם יכול להפיר את חברו במרחק ארבע אמות. ראה לעיל בפרק ח' הלכה כ"ה את טבלת הזמנים לתקופות השנה השונות.

טלית ותפליין

י. מניחים תפליין לפני תפלת שחרית, למשך כל זמן התפלה. את התפליו מניחים לאחר שהעטפו בטלית.

יא. יש לשים את הטלית והתפלין בשקיות שלקחם, באפן שפאָשר יבוא להוציאם מהשקיות לפני התפלה, פגע בידו בטלית תחלה ויתעטף בה. אם הוא פוגע בידו תחלה בתפלין, עליו להניח אותם לפני הטלית, כדי שלא לעבר על המצוה¹². בני עדות המזרח מתעטפים בטלית תחלה, לפני התפלין, גם במקרה זה.

ענין גדול הוא להפנס לבית-הכנסת, כשהוא לבוש בטלית ומכתיר בתפלין. לכן, רבים מתעטפים בטלית ומניחים תפלין לפני כניסתם לבית-הכנסת¹³.

מי שאין לו תפלין

יב. מי שאין לו תפלין עליו להמתין ולא להתפלל את תפלת שחרית, עד שישגיג תפלין מאדם אחר, כדי שלא יקרא קריאת-שמע בלא תפלין. הקורא קריאת-שמע בלא תפלין, פאלו מעיד עדות שקר בעצמו (שאומר "וקשרתם לאות על ידך והיו לטטפת בין עיניך", ואינו מניחם). אם קזם ספק שאם הוא יתעכב עד שישגיג תפלין, יעבר זמן קריאת-שמע (המבאר להלן בפרק ז' הלכה כ"ו), ותפלל את תפלת שחרית ויקרא את קריאת שמע בלא תפלין וחיב הוא להניח תפלין לאחר מכן¹⁴.

יג. מצות תפלין הנה מצוה העומדת בפני עצמה. לכן, מי שבשעת התפלה לא היו ברשותו תפלין, עליו להניח תפלין לאחר מכן במשך היום (ולא בלילה). לפני ההנחה ברך עליהו (כמבאר להלן), וכשהתפלין מיונחות עליו יקרא את קריאת שמע, פּרשה אחרת מהתורה או פּרק תהלים¹⁵.

הנחת תפלין של יד

יד. מניחים תפלין של יד תחלה.

מקום ההנחה הוא על יד שמאל, במקום הגבה שבזרוע (בבשר התפוח הנקרא בלשון חכמינו זכרונם לברכה "קברת"). הזרוע היא חלק היד שבינו המרפק לבית השחי). שים את התפלין על הבשר הגבה שבמחצית הזרוע התחתונה (הקרובה למרפק) ולא במחצית הזרוע העליונה (הקרובה לבית-השחי). לדעת הגר"א כל מקום הבשר התפוח שבזרוע, גם זה הנמצא במחצית הזרוע העליונה, כשר להנחת תפלין¹⁶.

טה את התפלין מעט לצד הגוף, באפן שאם יכפף את זרועו לכוון מטה, יהיו התפלין כנגד לבו, כדברי הפסוק: "והיו הדברים האלה וכו' על לבבך"¹⁷.

טו. לפני ההדוק מברך: "ברוך אתה ה' אלקינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו להניח תפלין". מהדק את התפלין לזרועו וכורף את הרצועה שבע פריכות סביב ידו¹⁸.

הַנְּחַת תַּפְּלִין שֶׁל רֹאשׁ

טז. לְאַחַר מִכּוֹן, מְנִיחַ תַּפְּלִין שֶׁל רֹאשׁ וּמַהֲדִקוֹן לְרֹאשׁוֹ.¹⁹

יֵשׁ הַמְּבָרְכִים גַּם עַל תַּפְּלִין שֶׁל רֹאשׁ. לְפָנֵי הַדּוּק הַתַּפְּלִין לְרֹאשׁ הֵם מְבָרְכִים: "בְּרוּךְ אַתָּה ה' אֱלֹהֵינוּ מִלֶּדֶד הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְנָּוְנוּ עַל מִצְוֹת תַּפְּלִין". לְאַחַר הַדּוּק הַתַּפְּלִין לְרֹאשׁ הֵם אוֹמְרִים: "בְּרוּךְ שֵׁם כְּבוֹד מְלְכוּתוֹ לְעוֹלָם וָעֶד".

בְּנֵי עֲדוֹת הַמְזוֹרָח אֵינָם מְבָרְכִים עַל תַּפְּלִין שֶׁל רֹאשׁ וְכוּן נוֹהֲגִים גַּם חֶלֶק מִבְּנֵי הָעֵדָה הָאֲשֶׁפְּנִיזִית¹⁹. רַק בְּמִקְרָה שֶׁהֵם הִפְסִיקוּ בְּדַבּוּר בֵּין תַּפְּלִין שֶׁל יָד לְתַפְּלִין שֶׁל רֹאשׁ הֵם מְבָרְכִים (כְּמוּבָא לְחֶלֶן, אֲסוּר לְדַבֵּר בֵּין תַּפְּלִין שֶׁל יָד לְתַפְּלִין שֶׁל רֹאשׁ)²⁰.

יז. מְקוֹם הַנְּחַת תַּפְּלִין שֶׁל רֹאשׁ הוּא בְּמִקּוֹם צְמִיחַת עֵקְרֵי (שְׂרָשִׁי) הַשְּׁעָר מֵעַל הַמִּצְחָה, בְּאֲמֻצָּע הָרֹאשׁ כְּנֶגֶד בֵּין הָעֵינַיִם, מִבְּלֵי לְנֻטוֹת לְיָמִין אוֹ לְשְׂמָאל. יֵשׁ לְהַקְפִּיד מְאֹד, שֶׁאֲפִלוּ קֶצֶה הַתַּפְּלִין יִהְיֶה מִנַּח בְּמִקּוֹם צְמִיחַת הַשְּׁעָר וְלֹא עַל הַמִּצְחָה²¹.

מְקוֹם קִשּׁוֹר הַתַּפְּלִין בְּעֶרְף צְרִיף לְהִיּוֹת בְּמִקּוֹם הַשְּׁעָר (וְלֹא מִתַּחְתָּיו), וְטוֹב שְׂיִהְיֶה עֵקֶר הַקִּשּׁוֹר מֵעַל הַגְּמָה שֶׁבְּעֶרְף.

יח. יִזְהַר שֶׁרְצוּעַת הַתַּפְּלִין הַמְּקִיפָה אֶת הָרֹאשׁ תִּתְּאֵים לְמֵדַת רֹאשׁוֹ. אִם הִקְפָּה הַרְצוּעָה אֵינָה מִתְּאֵים, הַתַּפְּלִין אֵינָה מְהַדְּקוֹת לְרֹאשׁ פְּרָאוּי וְהַבִּית שֶׁל הַתַּפְּלִין אוֹ הַקִּשּׁוֹר שֶׁבְּעֶרְף עֲלוּלִים לְזוּז מִמְּקוֹמָם הִרְאוּ²².

יט. לְאַחַר מִכּוֹן, מְסִימִים לְכַרְף אֶת רְצוּעַת הַתַּפְּלִין שֶׁל יָד. כּוֹרְכִים שֶׁלֹּשׁ פְּרִיכוֹת עַל הָאֲצָבַע הָאֲמֻצְעִית (וְכַרְיָה אַחַת עַל הַפֶּרֶק הָאֲמֻצְעִי שֶׁבְּאֲצָבַע וּשְׁתֵּי פְּרִיכוֹת עַל הַפֶּרֶק הַתַּחְתּוֹן). אֶת שְׂאֵר הַרְצוּעָה כּוֹרְכִים עַל פֶּה הַיָּד וְאוֹמְרִים: "וְאֲרֻשְׁתֶּיךָ לִי לְעוֹלָם וָכוּ", כְּמוּבָא בְּסִדּוּרִים²³.

כ. לְפִי דַעַת הַרְמ"א וְהַמְשֻׁנָּה-בְּרוּרָה מְנִיחִים תַּפְּלִין שֶׁל יָד וְשֶׁל רֹאשׁ בְּעִמְדָה. בְּנֵי עֲדוֹת הַמְזוֹרָח נוֹהֲגִים לְהִנִּיחַ תַּפְּלִין שֶׁל יָד בִּישִׁיבָה וְתַפְּלִין שֶׁל רֹאשׁ וְכוּן אֶת הַפְּרִיכוֹת שֶׁעַל הָאֲצָבַע, בְּעִמְדָה²⁴.

כא. אֲסוּר לְהִפְסִיק בְּדַבּוּר **כָּל-שְׂהוּא**, בֵּין הַנְּחַת תַּפְּלִין שֶׁל יָד לְהַנְּחַת תַּפְּלִין שֶׁל רֹאשׁ. אִם הוּא שׁוֹמֵעַ בְּאוֹתָהּ שְׁעָה קִדִּישׁ אוֹ קִדְּשָׁה, לֹא יִפְסִיק לְעֲנוֹת עִם הַצְּבוּר, אֶלָּא יִקְשִׁיב וְיִכּוֹן בְּלִבּוֹ לְמָה שֶׁהֵם אוֹמְרִים. לְכַתְּחִלָּה, אֲסוּר לְהִפְסִיק בֵּין תַּפְּלִין שֶׁל יָד לְתַפְּלִין שֶׁל רֹאשׁ, אֲפִלוּ בְּשִׂתִּיקָה אִם שׁוֹהָה זְמוֹן רַב שְׁלֹא לְצַדֵּק²⁵.

דִּינָיִם נוֹסְפִים בְּהַנְּחַת תַּפְּלִין

כב. טוֹב שֶׁתַּפְּלִין שֶׁל רֹאשׁ יִהְיוּ גְלוּיִם וְנִרְאִים עַל רֹאשׁוֹ, כְּדַבְּרֵי הַפְּסוּק: "וְנִרְאוּ כֹל עַמֵּי הָאָרֶץ כִּי שֵׁם ה' נִקְרָא עֲלֵיךְ" (דְּבָרִים כח, י). הַנוֹהֲגִים לְפִי דַעַת הָאָר"י ז"ל מְכַסִּים אֶת הַתַּפְּלִין שֶׁל רֹאשׁ בְּטִלִּית.

תַּפְּלִין שֶׁל יָד טוֹב לְכַתְּחִלָּה שְׂיִהְיוּ מְכַסִּים²⁶.

כג. צריך שהצד השחר של רצועות התפלין יהיה מפנה תמיד לצד חוץ ולא יתהפך. אין להקפיד, מעקר המצוה, אלא על הרצועה המקיפה את הראש ועל הרצועה המקיפה את הקברת (את הזרוע) פעם אחת. ביתר המקומות ברצועות התפלין, הדבר אינו מעקר המצוה, אך ראוי שיהיה הצד השחר נראה לצד חוץ, משום נוי המצוה.²⁷

כד. לא יהיה דבר חוצץ, אפלו חציצה כל שהיא, בין התפלין לבשרו. החציצה אסורה הן במקום הבתים של התפלין והן במקום הקוף הרצועה המקיפה את הראש והקוף הרצועה הקושרת את התפלין לזרוע (בהקוף הראשון).

אדם שיש לו תחבשת על ידו או על ראשו, אם הבית של התפלין מונח על בשרו והתחבשת היא רק במקום הרצועות (ואפלו אם היא נמצאת במקום הרצועות הקושרות את התפלין ליד או לראשו), מתר לו להניח את הרצועות על גבי התחבשת ולברך. אם התחבשת היא ביד, יכסה בביד את תפלין של יד.²⁸

אין לשנות ולהניח תפלין על היד השנייה אפלו במקרה של חציצה (תחבשת וכדו').

כה. יש להזהר שהקשר ברצועה העשוי בצורת האות יו"ד, לא יזוו מהבית של תפלין של יד. יש מחמירים שגם באשר התפלין מונחות בשקיות שלהן, שלא יזוו קשר היו"ד מהבית של התפלין.²⁹

כו. אטר, שעושה את פעולתו ביד שמאל, מניח תפלין על ידו הימנית.³⁰

יש לברר אצל רב את ההלכה על איזו יד מניח תפלין, מי שפותב באחת מידי ואת שאר המלאכות והפעלות הוא עושה בידו השנייה. כמו כן, יש לשאל רב כיצד לנהג במקרים חריגים כגון מי שמשתמש בשתי ידיו וכדומה.³¹

כז. מי שהסיר את התפלין כדי להכניס לשרותים, באשר הוא חוזר ומניחו עליו לברך עליהן שוב.³² בני עדות המזרח נוהגים לא לברך במקרה זה משום "ספק ברכות להקל".

כח. יש לשים את התפלין בשקיות באפן שיפגע תמיד בתפלין של יד תחלה ויוציאם לפני תפלין של ראש.

גם במקרה שהוציא תפלין של ראש תחלה, צריך להניח קדם תפלין של יד ואחר כך תפלין של ראש, לפי הסדר הפתוב בתורה: "ויקשרתם לאות על ידך" ואחר כך "ויהי לטטפת בין עיניך".³³

קדשת התפלין

כט. בעת שהתפלין מונחות על הראש או על היד יש לנהג בהתאם לקדשתן. אסור לדבר בהן דבורי שחוק וקלות-ראש. מצוה מן המבחר שתהיה דעתו תמיד על התפלין, כדי שלא יסיח דעתו מהן להרהר מחשבות רעות. בשעת התפילה ולמוד התורה אין הוא צריך לתת את דעתו על התפלין.³⁴

שֶׁלֹא בְשַׁעַת הַתְּפִלָּה, אִם הַתְּפִלִּין מִנְחוֹת עָלָיו, חֵזַב הָאָדָם לְמַשְׁמֵשׁ בַּתְּפִלִּין בְּכָל שַׁעַה שֶׁנִּזְכָּר בָּהֶן, כְּדִי שֶׁלֹא יִסִּיחַ דַּעְתּוֹ מֵהֶן. וּמִשְׁמֵשׁ בְּשָׁל יָד תַּחֲלָה וְאַחַר כַּף בְּשָׁל רֹאשׁ³⁵.

ל. אָסוּר לִישֵׁן אוֹ לְהִפְיֵחַ בָּהֶן³⁶. אִם הָאָדָם מִשְׁעָר שֶׁלֹא יוּכַל לְשֹׁמֵר עַל גּוּפוֹ בְּנִקְיּוֹת (שֶׁלֹא לְהִפְיֵחַ בַּעַת שֶׁהַתְּפִלִּין מִנְחוֹת עָלָיו), עָלָיו לְחַלֵּץ אֶת הַתְּפִלִּין³⁷.

חוֹלָה-מַעִים פְּטוּר מִתְּפִלִּין כֹּל עוֹד שְׂאִינוֹ יְכוּל לְשֹׁמֵר עַל גּוּפוֹ בְּנִקְיּוֹת. אִם נִרְאָה לוֹ שֶׁהוּא יְכוּל לְשֹׁמֵר עַל נְקִיוֹת גּוּפוֹ בְּשַׁעַת קְרִיאַת-שְׁמַע, יֵנִיחַ תְּפִלִּין בֵּין בְּרַכַּת "וְאֵהָבָה רַבָּה" לְקְרִיאַת-שְׁמַע, יְבַרֵךְ עֲלֵיהֶן, וְקָרָא בָּהֶן אֶת קְרִיאַת-שְׁמַע וְאַחַר כַּף יִחַלֵּץ אֶת הַתְּפִלִּין³⁸.

לא. יֵשׁ לְנֶהֱג בְּקִדּוּשָׁה בַּתְּפִלִּין עֲצֻמָּן: לְהִקְפִיד שֶׁלֹא לְשַׁבֵּת עַל סִפְסָל כְּאִשֶּׁר מִנְחוֹת עָלָיו תְּפִלִּין, וְכֹן לְהִזְהָר מֵאֵד שֶׁלֹא תִפְלְנָה לְאַרְץ. אִם נָפְלוּ מִיָּדוֹ תְּפִלִּין, בְּלִי נִרְתִּיקוֹ, נוֹהֲגִים לְהַתְּעַנּוֹת וְאִם הוּא אָדָם חָלַשׁ שֶׁקִּשָּׁה עָלָיו לְצוּם, יִפְדָּה אֶת הַתְּעַנּוּת בְּצִדְקָה. **לב.** שְׂמִים אֶת הַתְּפִלִּין בְּשִׁקִּית מִיַּחְדָּת.

גַּם עַל שִׁקִּית זֹאת חָלָה קְדוּשָׁה, הִיא נַחֲשָׁבֶת כְּ"תִשְׁמִישֵׁי קְדוּשָׁה" וְאִין לְהִשְׁתַּמֵּשׁ בָּהָּ לְעוֹלָם לְצַרְף אַחֵר. אִם הִשְׁקִית בְּלַתָּה, הִיא טְעוּנָה גְּנִיזָה³⁹.

אִם בְּתֵי הַתְּפִלִּין מְכַסִּים כְּכֹסֵי הַמְּכֻסָּה אוֹתָן מְכַל צְדִיקוֹ, בְּאִפְּן שֶׁהַתְּפִלִּין עֲצֻמָּן אֵינָן נוֹגְעוֹת בְּשִׁקִּית ("בְּתֵים יְרוּשְׁלַמִּיִּים"), אִין הִשְׁקִית נַחֲשָׁבֶת כְּ"תִשְׁמִישֵׁי קְדוּשָׁה".

חֲלִיצַת תְּפִלִּין

לג. מִנְהַג חֲכָמִים לְנִשֵּׁק אֶת הַתְּפִלִּין בְּשַׁעַת הַנְּחִתוֹ וּבְשַׁעַת חֲלִיצַתוֹ⁴⁰.

נֶהֱגוּ שֶׁלֹא לְחַלֵּץ אֶת הַתְּפִלִּין עַד לְאַחַר קְדוּשַׁת "וּבָא לְצִיּוֹן". מוּבָא עַל הָאָר"י ז"ל שֶׁלֹא הָיָה חוֹלֵץ אֶת הַתְּפִלִּין עַד לְאַחַר "עַל כֹּן נִקְנָה לָד" (שֶׁבְ"עֲלִינוּ לְשַׁבְּח"י) וְטוֹב שֶׁלֹא לְחַלֵּץ אוֹתָן עַד לְאַחַר אַמִּירַת הַ"קְדוּשָׁה-יְתוּס" שֶׁנֶּאֱמַר לְאַחַר "עֲלִינוּ לְשַׁבְּח"י⁴¹. אִין לְקַפֵּל אֶת הַתְּפִלִּין בַּעַת אַמִּירַת הַקְדוּשָׁה, כִּי יֵשׁ לְכַנּוֹן מֵאֵד בַּעַת שְׂמִיעוֹת הַקְדוּשָׁה וְאִין לְעֲשׂוֹת בְּאוֹתָהּ שַׁעַה אֲפֵלוּ מִלֵּאכָה קְלָה⁴².

לד. כְּאִשֶּׁר חוֹלְצִים אֶת הַתְּפִלִּין, מְסִירִים תַּחֲלָה אֶת הַרְצוּעָה הַכְּרוּכָה עַל כַּף הַיָּד וְעַל הָאֶצְבַּע הָאֶמְצָעִית.

לְאַחַר מִכּוֹן, מְסִירִים אֶת הַתְּפִלִּין מִהֶרָאשׁ. יֵשׁ נוֹהֲגִים לְחַלֵּץ תְּפִלִּין שֶׁל רֹאשׁ בְּיַד שְׂמָאל, לְהִרְאוֹת שֶׁקִּשָּׁה עָלָיו חֲלִיצַתוֹ. הַדְּבָר מְרָאָה יַחַס שֶׁל כְּבוֹד לְתְּפִלִּין⁴³.

מְקַפְּלִים אֶת רְצוּעוֹת תְּפִלִּין שֶׁל רֹאשׁ וּמְכַנְּיָסִים אוֹתָן לְשִׁקִּית. אַחַר כַּף מְסִירִים אֶת שְׂאָר הַכְּרוּכוֹת וְאֶת הַתְּפִלִּין מִחֵד, מְקַפְּלִים אֶת הַרְצוּעָה וּמְכַנְּיָסִים אֶת תְּפִלִּין שֶׁל יָד לְשִׁקִּית. כְּאִמּוֹר לְעִיל, יֵשׁ לְשִׁים אוֹתָן בְּשִׁקִּית הַתְּפִלִּין בְּאִפְּן שֶׁתְּמִיד יִפְגַּע תַּחֲלָה בַּתְּפִלִּין שֶׁל יָד וְיוֹצִיא אוֹתָן לְפָנֵי תְּפִלִּין שֶׁל רֹאשׁ⁴⁴.

לה. לפי דעת הרמ"א והמשנה-ברורה חולצים תפלין של יד ושל ראש בעמידה. מנהג בני עדות המזרח לחלץ תפלין של ראש בעמידה ותפלין של יד בישיבה⁴⁵.
את הטלית מסירים לאחר חליצת התפלין.

בשרות התפלין

לו. בשרות התפלין תלויה בהלכות רבות מאד. מצויים פרטים רבים שיש להקפיד עליהם בעת עבוד העורות של הבתים והרצועות, עשיית הבתים, כתיבת הפרשיות על כל פרטיהן ודקדוקיהן ועוד. חלק נכר מפרטים אלו אין אפשרות לבדק אם נעשו בהלכה, לאחר שנגמרה עשיית התפלין (כגון: עבוד העורות לשם מצות תפלין, כתיבת האותיות כסדרן, צביעת העורות לשם מצות תפלין ועוד). דרוש שתהיינה לעושה התפלין ממחיות ויראת-שמים רבה, כדי שיוציא מתחת ידו תפלין כשרות על פי כל דרישות ההלכה.

המניח תפלין שאינו כשרות מבטל מצות תפלין ומלבד זאת הברכות שהוא מברך לפני ההנחה, הן ברכות לבטלה. לכן, יש לקנות את התפלין מאדם נאמן וירא-אלקים המעיד על כשרותו ולברר את כשרות התפלין אצל תלמיד-חכם.

בספר "תפילין ומזוזות כהלכתן" - "הדרך להכשרות סת"ם" מובאים פרקי הדרך רבים המסוגלים לסייע לכל אדם ואדם להתמצא בהלכות אלו ולהשיג תפילין כשרות ומתהדרות.

בדיקת תפלין

לז. תפלין שהו בתזקת כשרות והאדם מניח אותן תדיר, כל זמן שהו נראות שלמות מבחוץ, אין הו טעונות בדיקה ולא חוששים שמא נמחקה אות מאחת הפרשיות או התקלקל הכתב. אף על פי שמעקר הדיו אין צריך לבדקו, מפל מקום, נכון לבדק אותו במשך הזמן, כי הו עלולות להתקלקל מחמת הזעה וכדומה.

תפלין שאין מניחים אותו אלא לפרקים, צריך לבדק אותו שתי פעמים בכל שבע שנים.

אם התפלין נפלו למים או שהו היו במקום לח (או שהתחממו מאד מפאת שהינתן במקום חם מאד) וכו' אם נקרע עור הבתים צריך לבדקו מיד, כי חוששים שמא נמחקה הכתב או שארע בהו פסול אחר⁴⁶.

פָּרֶק ז' תַּפְּלַת שְׁחָרִית

א. בַּבְּקָר מִתְפַּלְלִים אֶת תַּפְּלַת שְׁחָרִית. לִפְנֵי הַתַּפְּלָה מִתְעַטְּפִים בְּטָלִית וּמְנִיחִים תַּפְּלִין. נֶשַׁח הַתַּפְּלָה מוּבָא בְּסִדּוּרִים.

מַעֲלַת הַתַּפְּלָה

ב. בַּתְּחִלַּת יוֹמוֹ, נוֹשֵׂא הָאָדָם אֶת עֵינָיו אֶל אָבִיו שְׁבַשְׁמִים, מוֹדָה לוֹ עַל כָּל הַטּוֹבוֹת שֶׁהוּא גּוֹמֵל לוֹ וּמִבְּקֵשׁ מִמֶּנּוּ אֶת כָּל בְּקִשׁוֹתָיו וּמִשְׁאֲלוֹת לְבוֹ. תַּפְּלָה הַנֶּאֱמָרַת בְּכֹנֶה וּבִתְשׁוּמַת-לֵב, מְסַגֶּלֶת לְהַקְנוֹת לְמִתְפַּלֵּל תְּחוּשָׁה וְדְאִית, שֶׁכָּל מְאָרְעוֹת הָעוֹלָם נִתְּוֵנִים בְּיָדוֹ שֶׁל ה', בּוֹרְא-כָּל.

בְּסִפּוֹר "הַכּוֹזָרִי" מְסַבֵּיר רַבֵּי יְהוּדָה הַלּוֹי אֶת מַעֲלַתָּהּ שֶׁל תַּפְּלָה הַנֶּאֱמָרַת מֵעַמֶּק הַלֵּב, אֶת דְּרָגָתוֹ הָעֲלֵאִית שֶׁל אָדָם הַמִּתְפַּלֵּל תַּפְּלָה כֹּה זָכָה וְאֶת הַשְּׁפָעַת הַתַּפְּלָה עַל הַיּוֹם כָּלוּ. נְבִיא חֵלֶק מְדַבְּרֵיו:

"תַּפְּלָתוֹ עַל הַחֲסִיד אֵינָה תַּפְּלָה שְׁבַשְׁגָּרָה. לֹא יִהְיֶה מַלִּים לֹא מִחֻשְׁבָּה וְכֹנֶה, כְּמוֹ הַחֲזִיר וְהַחֲבִי, אֲלֵא יִבְטֵא כָּל מַלְאָךְ עִם הַמְּחַשְׁבָּה וְהַכֹּנֶה הַשֵּׁיכֵת לָהּ. הַלֵּב וְהַלְשׁוֹן יִשׁוּן זֶה עִם זֶה. לֹא יִבְטֵא בְּלִשׁוֹנוֹ יוֹתֵר מִמָּה שִׁיחֻשָׁב בְּמִחְשַׁבְתּוֹ".

"שַׁעַת הַתַּפְּלָה הִיא הַשְּׁעָה הָעֵקֶרֶת מִבֵּין שַׁעוֹת הַיּוֹם, וּשְׂאָר הַיּוֹמִים מְשַׁמְשִׁים לוֹ רֶק כְּהִבְהָה הַמוֹלִיכָה לְקִרְאָת שַׁעָה חֲשׁוּבָה זוֹ, וְנִחְצָא פְּרִי יוֹמוֹ וְלִידוֹ שַׁלְשֵׁת זְמַנֵּי הַתַּפְּלָה".

"סֵדֵר זֶה דְרוֹשׁ לְנִשְׁמָה, כְּמוֹ הַמְּזוּן הַחֲמִרִי לְגוּף, כִּי הַתַּפְּלָה לְנִפְשׁ הִיא כְּמוֹ הַמְּזוּן לְגוּף. בְּרַפְת תַּפְּלָה אַחַת מְלֹנָה אוֹתוֹ עַד זְמַן הַתַּפְּלָה הַשְּׁנִיָּה, כִּגְוַף הָאָדָם הַמְּקוֹבֵל כֹּחַ מְאֻכֵּילֵת סַעוֹדַת הַיּוֹם עַד סַעוֹדַת הַלַּיְלָה. כָּל שְׂיִתְרֵחֶק זְמַן הַתַּפְּלָה הַנֶּפֶשׁ הוֹלֵכֶת וְקוֹדֶרֶת בְּגִלְל הַסַּעֵעַ עִם עֵינֵי הָעוֹלָם, וּבְזַמַּן הַתַּפְּלָה נִטְהָרַת נִפְשׁוֹ מִכָּל מַה שֶׁעָבַר עָלָהּ, וְעַם זֹאת יִתְקַוֶּן אֶת נִפְשׁוֹ לְקִרְאָת הַבְּאוֹת" (הַכּוֹזָרִי מְאָמֵר ג', ה').

חֻלְקֵי תַּפְּלַת שְׁחָרִית

ג. הַתַּפְּלָה כּוֹלֶלֶת אֶת:

- * בְּרִכוֹת הַשְּׁחַר (הוּבָא לְעִיל בְּפָרֶק ג').
- * פְּרָשִׁיּוֹת הַקְּרָבָנוֹת.
- * פְּסוּקֵי דְזִמְרָה.
- * קְרִיאַת-שְׁמַע וּבְרִכוֹתֶיהָ.
- * תַּפְּלַת שְׁמוֹנֶה-עֶשְׂרֵה (וְחִזְרַת הַש"ץ בַּתַּפְּלָה בְּצַבּוּר).
- * תַּחֲנוּן.

- * קריאת התורה (בימים שני וחמישי, בראשי חודשים ועוד).
- * המשך התפלה וסיומה.

פְּרָשִׁיּוֹת הַקְּרָבָנוֹת

ד. טוב לומר את פְּרֻשַׁת הַעֲקֵדָה (בראשית כב, א-יט), אֶת פְּרָשִׁיּוֹת הַקְּרָבָנוֹת וְאֶת הַפְּרָקִים הַנוֹסְפִים הַמוֹבָאִים בְּסִדּוּרֵי לְאַחַר בְּרָכוֹת הַשַּׁחַר¹.
בְּמִשְׁנֵה-בְרוּרָה מוֹבָא שְׁאוּמְרִים אֶת פְּרֻשַׁת הַעֲקֵדָה כְּדִי לְהַזְכִּיר אֶת זְכוּת הָאֲבוֹת בְּכָל יוֹם, וְכֵן כְּדִי שֶׁנִּכְנִיעַ אֶת יִצְרָנו, כְּמוֹ שֶׁמִּסַּר יִצְחָק אֲבִינוֹ אֶת נַפְשׁוֹ².
חֲכַמֵּינוּ זְכוּרֵנָם לְבָרְכָה קִבְלוּ שֶׁבְזִמְן שְׁבִית-הַמִּקְדָּשׁ אֵינוֹ קִיָּם וְאִין אָנוּ יְכוּלִים לְהַקְרִיב קְרָבָנוֹת, מִי שְׁעוֹסֵק בְּפְרָשִׁיּוֹת אֱלוֹי כְּאֱלוֹי הַקְּרִיב קְרָבוֹ: "כָּל הָעוֹסֵק בְּפְרָשַׁת עוֹלָה, כְּאֱלוֹי הַקְּרִיב עוֹלָה".
מִצָּוָה לְלַמֵּד אֶת פְּרוּשׁוֹן שֶׁל פְּרָשִׁיּוֹת הַקְּרָבָנוֹת וְאֶת פְּרֻטֵיהֶן הַהֲלֻכְתִּיִּים, כְּדִי שֶׁהָאוֹמֵר אוֹתוֹ יִבִּין הֵיטֵב מַה שֶׁהוּא אוֹמֵר³.

פְּסוּקֵי דְזִמְרָה

ה. פְּסוּקֵי דְזִמְרָה הֵם פְּרָקֵי תְהִלִּים ("הוֹדוּ לַה' וְכוּ", "אֲשֶׁרִי יוֹשְׁבֵי בֵיתְךָ" וְעוֹד) וּפְסוּקִים נוֹסְפִים, שֶׁתִּכְנַם הוּא שְׁבַח וְתִהְלֶה לַה'. לִפְנֵי הַתְּפִלָּה שְׁבַח מְבֻקָּשִׁים מֵה' אֶת בְּקִשׁוֹתֵינוּ עֲבוּר עֲצֻמְנוּ, עֲמַנוּ וְהָעוֹלָם כֻּלּוֹ, פּוֹתִיחִים אָנוּ בְּפְסוּקֵי דְזִמְרָה שְׁבַחֵם מְבַעֲרִים כְּבוֹד ה' וְשִׁבְחוּ.

ו. לִפְנֵי פְסוּקֵי דְזִמְרָה מְבָרְכִים אֶת בְּרַפְת "בְּרוּךְ שְׁאֲמַר". לְאַחַר פְּסוּקֵי דְזִמְרָה מְבָרְכִים אֶת בְּרַפְת "שְׁתַּבַּח".

בְּבְרַפְת "בְּרוּךְ שְׁאֲמַר" יֵשׁ פ"ז (87) מַלְיָם. רָמְזוּ לְעִנְיָן זֶה נִמְצָא בְּפְסוּק: "רֵאשׁוּ בְּתָם פְּז" (שִׁיר-הַשִּׁירִים ה, יא), כְּלוֹמֵר, רֵאשׁ הַתְּפִלָּה הִיא בְּרַכָּה שְׁיֵשׁ בָּהּ פ"ז מַלְיָם.
"בְּרוּךְ שְׁאֲמַר" נֶאֱמַר בְּעִמְדָה. בְּשַׁעַת הָאֲמִירָה יֵאָחַז בְּיָדוֹ אֶת שְׁתֵּי הַצִּיצִיּוֹת שֶׁלְּפָנָיו וּבְסִיּוֹם "בְּרוּךְ שְׁאֲמַר" יִנָּשֵׁק אוֹתוֹ⁴.

ז. מְבָרְפֵת "בְּרוּךְ שְׁאֲמַר" וְעַד לְאַחַר תְּפִלַּת שְׁמוֹנֵה-עֶשְׂרֵה (תְּפִלַּת הָעִמְדָה) אֲסוּר לְהַפְסִיק בְּדַבּוּר⁵. לְהֵלּוֹ, בְּפָרֵק זֶה הִלְכָה כ"ט מוֹבָאֵת טְבֵלַת דִּינֵי הַתְּפִסָּקוֹת בְּפְסוּקֵי דְזִמְרָה לְעִנְיַת "אָמֵן", קִדְשָׁה וְעוֹד.

עַל הַמִּתְפַּלֵּל לוֹמֵר אֶת כָּל פְּסוּקֵי דְזִמְרָה בְּנִחַת, בְּנִעִימָה וְלֹא בְמְרוּצָה כְּדִי שֶׁלֹּא יִדְלַג אֶפְלוֹ עַל מְלָה אַחַת. הַמִּתְפַּלֵּל לֹא יִבְלִיעַ תְּבוּת, אֶלֶּא יוֹצִיאֵן מִפִּיו כְּאֱלוֹי הוּא מוֹנֵה מְעוֹת. בַּעַת הָאֲמִירָה עָלָיו לִכְנוֹן לְפְרוּשׁ הַמַּלְיָם⁶.

ח. אִין אוֹמְרִים אֶת "מִזְמוֹר לְתוֹדָה" (הַנֶּאֱמַר בְּפְסוּקֵי דְזִמְרָה), בְּשִׁבְתוֹת, בְּיָמִים-טוֹבִים, בְּעָרֵב פֶּסַח (י"ד בְּנִיסָן), בַּחַל הַמוֹעֵד פֶּסַח וּבְעָרֵב יוֹם הַכַּפּוּרִים⁷. בְּנֵי

עדות המְזַרְח אוֹמְרִים אֶת "מְזֻמּוֹר לְתוֹדָה" גַּם בְּיָמִים אֵלוּ, מְלַבֵּד שְׁבִתוֹת וְיָמִים-טוֹבִים.

יֵשׁ לִכְנוֹן בַּעַת אַמִּירַת הַפְּסוּק "פּוֹתַח אֶת יָדָךְ וּמַשְׁבִּיעַ לְכָל חַי וְצוֹן" (הַנְּאֻמָּר בַּפֶּרֶק: "אֲשַׁרֵּי יוֹשְׁבֵי בֵיתְךָ"), שֶׁהַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא מְשַׁגֵּיחַ עַל בְּרִיּוּתוֹ וּמְפָרְנֵס אוֹתוֹ. אִם לֹא כֵּן, צָרִיךְ לְחֹזֵר וּלְאֻמְרוֹ בְּכוֹנֵה. בְּמִשְׁנֵה-בְרוּרָה מוּבָא שְׁיַחְזוֹר לוֹמֵר מִפְּסוּק זֶה עַד סוֹף הַמְזֻמּוֹר⁸.

נִהְיָ לַעֲמֹד בַּפְּסוּקֵי דְזֻמְרָה בְּמִקּוּמוֹת הַבָּאִים: בְּ"בְרוּךְ שְׁאֹמֵר", בַּפְּסוּק "ה' מְלֹךְ, ה' מְלֹךְ, ה' מְלֹךְ לְעוֹלָם וָעֶד", בְּ"וַיִּבְרָךְ דָּוִד" עַד "אַתָּה הוּא ה' הַאֱלֹהִים" וּבְ"יִשְׁתַּבַּח"⁹. בְּנֵי עֲדוֹת הַמְזַרְח אֵינָם נוֹהֲגִים לַעֲמֹד בְּ"יִשְׁתַּבַּח".

ט. בַּתְּפִלָּה בְּצַבּוּר, כְּאֲשֶׁר יֵשׁ לְפָחוֹת עֲשָׂרָה אֲנָשִׁים, אוֹמֵר שְׁלִיחַ הַצַּבּוּר לְאַחַר "יִשְׁתַּבַּח" חֲצִי קִדְיֵשׁ. דִּינֵי קִדְיֵשׁ מוּבָאִים לְהֵלן בַּפֶּרֶק זֶה בְּהַלְכוֹת ק"ה-ק"ח. לְאַחַר הַקְּדִישׁ אוֹמֵר שְׁלִיחַ הַצַּבּוּר בְּקוֹל רֶם "בְּרַכּוּ אֶת ה' הַמְּבָרָךְ", הַצַּבּוּר עוֹנֶה "בְּרוּךְ ה' הַמְּבָרָךְ לְעוֹלָם וָעֶד" וּשְׁלִיחַ הַצַּבּוּר חוֹזֵר וְאוֹמֵר "בְּרוּךְ ה' הַמְּבָרָךְ לְעוֹלָם וָעֶד"¹⁰. לְאַחַר עֲנִית "בְּרַכּוּ" אוֹמְרִים אֶת קְרִיאַת-שְׁמַע וּבְרַכּוֹתֶיהָ, כְּמוּבָא לְהֵלן.

הַנְּהִיגַת מִי שְׁאֵחֵר לְבוֹא לְתַפְלָה

י. יֵשׁ לְבוֹא לְבֵית הַכְּנֶסֶת בְּתַחֲלַת הַתְּפִלָּה, כְּדִי לְהַסְפִּיק לוֹמַר עִם הַצַּבּוּר אֶת כָּל פְּסוּקֵי דְזֻמְרָה מִבְּלֵי דְלַדְגָּ כָּלִל¹¹.

עֲקָרָה שֶׁל תְּפִלָּה בְּצַבּוּר הוּא לְהַתְּפַלֵּל אֶת תְּפִלַּת שְׁמוֹנֵה-עֲשָׂרָה (תְּפִלַּת הָעֲמִידָה) בְּמִנְיָן. לָכֵן, הַתִּירוּ חֲכָמֵינוּ זְכוֹרֵנָם לְבְרָכָה לְמִי שְׁאֵחֵר וּבָא לְבֵית-הַכְּנֶסֶת בְּאֻמְצַע פְּסוּקֵי דְזֻמְרָה, שְׂיִדְלַג עַל פְּרָקִים מְסֻמָּיִם מִפְּסוּקֵי דְזֻמְרָה, כְּמִפְּרָט לְהֵלן, כְּדִי שְׂיִוַּכַּל לְהַתְּחִיל לְהַתְּפַלֵּל אֶת תְּפִלַּת שְׁמוֹנֵה-עֲשָׂרָה יַחַד עִם הַצַּבּוּר. אֶת קְרִיאַת-שְׁמַע וּבְרַכּוֹתֶיהָ חֲיָבִים לוֹמַר לְלֹא דְלוּג.

יא. אִם אַחַר לְבוֹא לְבֵית הַכְּנֶסֶת, יִתְעַטֵּף בְּטַלִּית וּיְבַרֵּךְ עֲלֶיהָ, יְנִיחַ תְּפִלּוֹ וּיְבַרֵּךְ עֲלֶיהָ וְיֹאמֵר לְפָחוֹת אֶת בְּרָכוֹת: "עַל נְטִילַת יָדַיִם", "אֱלֹהֵי נְשָׁמָה" וּבְרָכוֹת הַתּוֹרָה. בְּרָכוֹת אֵלוּ, יֵשׁ לְאֻמְרוֹ תְּמִיד לְפָנֵי הַתְּפִלָּה (רְאֵה לְעֵיל בַּפֶּרֶק ג' הַלְכָה י"א). אֶת יִתְרַ בְּרָכוֹת הַשְּׁחַר אִם לֹא הַסְפִּיק לְאֻמְרוֹ לְפָנֵי הַתְּפִלָּה, יֹאמֵר אַחֲרֶיהָ.

אִם יֵשׁ לוֹ זְמַן קָצֵר מְאֹד יֹאמֵר לְאַחַר הַבְּרָכוֹת רַק אֶת "בְּרוּךְ שְׁאֹמֵר", וְתַהֲלֶה לְדוּד" ("אֲשַׁרֵּי") וְ"יִשְׁתַּבַּח" (וּמִמְשִׁיךְ אֶת בְּרָכוֹת קְרִיאַת-שְׁמַע לְלֹא דְלוּג).

אִם יֵשׁ לוֹ שְׂהוֹת נוֹסֶפֶת יֹאמֵר: "בְּרוּךְ שְׁאֹמֵר", "תַּהֲלֶה לְדוּד" ("אֲשַׁרֵּי"), "הִלְלוּ אֶת ה' מִן הַשָּׁמַיִם", "הִלְלוּ א-ל בְּקִדְשׁוֹ", וְאַחַר כֵּךְ יֹאמֵר אֶת בְּרַכַּת "יִשְׁתַּבַּח".

יב. אִם יֵשׁ לוֹ זְמַן נוֹסֵף יֹאמֵר אֶת: "בְּרוּךְ שְׁאֹמֵר" וְאֶת כָּל פְּרָקֵי "הִלְלוּיָהּ" (מִ"אֲשַׁרֵּי יוֹשְׁבֵי בֵיתְךָ" וְעַד "כָּל הַנְּשָׁמָה תַּהֲלֵל י-ה הִלְלוּיָהּ") וְאֶת בְּרַכַּת "יִשְׁתַּבַּח".

אם יש לו שהות נוספת יאמר (מלבד האמור לעיל) גם את "ויברך דוד" עד "לשם תפארתך".

אם יש לו זמן נוסף יאמר מ"הודו לה' קראו בשמו" עד "והוא רחום" (פסוק המופיע ב"הודו") וידלג עד "והוא רחום" שלפני "אשרי יושבי ביתך" (כאמור, על ברכת "ברוך שאמר" לא ידלג), ואחר כך יאמר את כל פסוקי "הללויה", "ויברך דוד" ו"שתבח".

יג. אם הגיע לבית-הכנסת והצבור התחילו כבר את ברכות קריאת-שמע (ברכת "יוצר אור"), אם יוכל לומר את "ברוך שאמר", "אשרי" ו"שתבח" (מלבד הברכות שהזכרו לעיל בסעיף י"א) ואת קריאת-שמע וברכותיה ונספיק להגיע לתחילת תפלת שמונה-עשרה עם הצבור, נעשה כן. אם לא נספיק, כתב מרו בשלחו-ערוף שיתחיל עמם "יוצר אור" ולאחר התפלה יאמר את כל פסוקי דזמרה אך לא יאמר את ברכות "ברוך שאמר" ו"שתבח". ובמשנה ברורה¹² הביא את דעת הספר "משפנות יעקב" שמוטב שיתפלל ביחידות את כל תפלת שחרית לפי סדרה ללא דלוג, כדי שיוכל לומר גם את "ברוך שאמר" ו"שתבח".

יד. בשבת וביום-טוב אם יש לו זמן קצר בלבד יאמר רק את "ברוך שאמר", "תהלה לדוד" ("אשרי"), "נשמת כל חי" ו"שתבח". אם יש שהות נוספת יאמר את הפרקים של פסוקי דזמרה שאומרים גם בימות החל, הם תדירים ולכן הם קודמים. אם יש לו זמן נוסף יוסיף את "למנצח", "לדוד בשנותו" ו"תפלה למשה" (כמובא בסדורים)¹³.

כמובא להלן, קימים פרטי דינים שונים שיש להקפיד עליהם בקריאת שמע. התיירו לדלג, כדי להתפלל את תפלת העמידה עם הצבור, רק בתנאי שיוכל לקרוא את פרשיות קריאת-שמע בדרך-דיוק לפי כל פרטי ההלכה. אם האדם ימהר כדי להספיק להגיע לתפלת הצבור ועל ידי כך הוא יאמר את קריאת-שמע שלא כדיו, עליו להתפלל את התפלה לפי סדרה בנחת וללא כל דלוג¹⁴.

קריאת שמע וברכותיה

טו. לאחר פסוקי דזמרה (ובתפלה בצבור קדיש ו"ברכו") אומרים את קריאת שמע וברכותיה.

לפני קריאת שמע מברכים שתי ברכות. הברכה הראשונה מסתיימת ב"ברוך אתה ה' יוצר המאורות" והשנייה מסתיימת ב"ברוך אתה ה' הבוחר בעמו ישראל באהבה". לאחר מכן, קוראים את קריאת שמע. בפסוק: "וְדַבַּרְתָּ בָּם וְכֹוֹי וּבְשִׁבְדָּךְ וּבְקוֹמְדָךְ" (דברים ו, ז) כתובה המצוה לקרוא את קריאת שמע שתי פעמים בכל יום, בערב ובבוקר (מסכת ברכות דף ב' עמוד א').

חֲשִׁיבוֹת קְרִיאַת-שְׁמַע

טו. בְּקְרִיאַת שְׁמַע שְׁלֹשׁ פְּרָשִׁיּוֹת: **"שְׁמַע יִשְׂרָאֵל"** (דְּבָרִים ו, ד-ט), **"וְהָיָה אִם שְׁמַע"** (דְּבָרִים יא, יג-כא) ו**פְּרָשַׁת צִיצִית** (בְּמִדְבָר טו, לז-מא). בְּפְרָשִׁיּוֹת אֵלוֹ כְּלוּלִים יְסוּדוֹת הַאֲמוּנָה, קְבָלַת עַל מַלְכוּת שְׁמַיִם וְעַל מִצְוֹת.

בְּקְרִיאַת הַפְּסוּק: **"שְׁמַע יִשְׂרָאֵל, ה' אֱלֹהֵינוּ ה' אֶחָד"** הִבִּיעוּ הַיְהוּדִים בְּכָל הַדּוֹרוֹת אֶת אֲמוּנָתָם וְדַבְּקוּתָם בַּה', בְּתוֹרָתוֹ וּבְמִצְוֹתָיו.

יז. יִקְרָא אֶת קְרִיאַת שְׁמַע בְּכוֹנֵה, בְּאֵימָה וּבִירָאָה. מוּבָא בְּסִפְרֵי הַפּוֹסְקִים שֶׁבְּשַׁעָה שֶׁהָאֲדָם קוֹרֵא אֶת קְרִיאַת-שְׁמַע עֲלָיו לְכוּן לְקַבֵּל עֲלָיו עַל מַלְכוּת שְׁמַיִם לְהִיּוֹת מוֹכֵן לְהַהֲרֹג עַל קְדוּשַׁת ה', כְּפָרוּשׁ הַמְּלָיִם: **"בְּכָל נִפְשָׁךְ"** - אֲפֵלוֹ נוֹטֵל אֶת נִפְשָׁךְ¹⁵.

מוּבָא בְּטוֹר בְּשֵׁם רַב עֲמֶרֶם, שֶׁאֲדָם יִקְרָא אֶת קְרִיאַת שְׁמַע כְּפִי שְׁקוֹרָאִים כְּתַב צוּי חֲדָשׁ שֶׁל הַמְּלָךְ לְבִנֵי מְדִינָתוֹ. עֲלָיו לְחַשֵּׁב בְּלִבּוֹ שֶׁאֵלוֹ מְלָךְ בְּשָׂר וְדָם הֵיךְ שׁוֹלַח כְּתַב צוּי חֲדָשׁ, בְּוֵדָאִי שֶׁכָּל בְּנֵי הַמְּדִינָה הֵיוּ קוֹרְאִים אוֹתוֹ בְּאֵימָה וּבִירָאָה, בְּרַתָּת וּבְזִיעַ. קַל וְחֹמֶר לְקְרִיאַת-שְׁמַע שֶׁהִיא כְּתַב צוּי שֶׁל מְלָךְ מְלָכֵי הַמְּלָכִים. לְכוּ, לֹא יִקְרָאָנָה בְּחֶסֶף וּבְמִרוּצָה אֶלָּא בְּמִתְיֻנּוֹת רַבָּה וּבְהַשְׁתַּדְּלוֹת לְהַבִּיּוֹ כֹּל פֶּרֶט וּפְרָט מִצוּי ה'¹⁶.

דְּקְדוּקָה בְּקְרִיאַת-שְׁמַע

יח. עַל הָאֲדָם לְקַרֵּא אֶת קְרִיאַת-שְׁמַע בְּדִיּוּק רַב וּבְדְקְדוּקָה גְדוֹלָה, לְהַגִּיֵּת אֶת כָּל הָאוֹתִיּוֹת בְּמִדְקָה, שֶׁלֹּא תִשְׁמַע הָאוֹת ז' כְּשִׁי וְכְדוּמָה.

עֲלָיו לְהַקְפִּיד שֶׁלֹּא תִבְלַע הַבֵּרָה אַחַת בְּשִׁנְיָה. יֵשׁ לְהַפְסִיק מְעַט לְפָנֵי מְלָךְ שֶׁתְּחַלְתֶּה דוּמָה לְסוּף הַמְּלָךְ שֶׁלְּפָנֶיהָ כְּגוֹן: **"בְּכָל לְבָבְךָ"**, **"עֵשֶׂב בְּשָׂדֶךָ"**, ו**"וְאֲבַדְתָּם מִהֲרָה"**, **"הַכִּנּוֹף פְּתִילִי"**, **"אֲתַכֶּם מֵאֲרָצְךָ"** וְעוֹד. כְּמוֹ כּוּ, יֵשׁ לְהַקְפִּיד לְקַרֵּא לְפִי כְּלָלִי חֲדָקְדוּקָה וְהַהֲגִיָּה, לְדַקֵּק בְּאוֹתִיּוֹת דְּגוּשׁוֹת וּרְפוּיּוֹת וְעוֹד¹⁷.

הַקּוֹרֵא אֶת קְרִיאַת-שְׁמַע צָרִיךְ לְהַשְׁמִיעַ לְאָזְנָיו אֶת הַמְּלָיִם שֶׁהוּא מְבַטֵּא בְּשִׁפְתָיו¹⁸.

הַכּוֹנֵה בְּקְרִיאַת-שְׁמַע

יט. עַל הָאֲדָם לְכוּן בְּלִבּוֹ שֶׁהוּא קוֹרֵא אֶת קְרִיאַת-שְׁמַע, כְּדִי לְצַאת יְדֵי חוּבַת הַמִּצְוָה^{18*}. עֲלָיו לְהַבִּיּוֹ אֶת פְּרוּשׁ הַמְּלָיִם וּלְכוּן בְּהוֹן הַיִּטְבָּח.

בְּמִיחָד יֵשׁ לְכוּן בְּפִסּוּק הָרֵאשׁוֹן שֶׁל קְרִיאַת שְׁמַע. אִם לֹא כֵּן בְּפִסּוּק זֶה לֹא יִצָּא יְדֵי חוּבָתוֹ¹⁹.

נִצְוָן כְּאֵן אֶת הַכּוֹנֵה בְּקִצְרָה: **"שְׁמַע יִשְׂרָאֵל"** (הָאֲמֵן יִשְׂרָאֵל) שֶׁ"ה" (וְאֵדוֹן כָּל, הֵיךְ הוֹנָה וְהִיָּה) שֶׁהוּא **"אֱלֹהֵינוּ"** (תְּקִיף, בַּעַל הַיְכָלָת וּבַעַל הַכּוֹחוֹת כְּלָם), הוּא **"ה"**

(אָדון פֿל, הָיָה, הוּנָה וְיִהְיֶה) "אָחֵד" (יחיד בעולמו ומושל בשמים ובאָרֶץ ובאָרְבֵּעַ רוחות העולם)^{19*}.

נוהגים לקרא את הפסוק הראשון של קריאת-שמע בקול רם, כדי לעורר את הכוונה, וכן נוהגים לשים יד ימין על העינים בעת קריאת הפסוק הראשון²⁰.

את הפסוק "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד" אומרים בלחש²¹. גם בפסוק זה יש לכוון היטב את פרוש המלים^{21*}.

כ. בשלשלת הפרשיות של קריאת-שמע יש רמ"ה (245) מלים. כדי להשלימו לרמ"ח (248) מלים, כמנין אבריו של האדם, יסיים את שלשלת פרשיות קריאת שמע במלים: "ה' אלקיכם אמת" ושלית הצבור חוזר ואומר בקול רם: "ה' אלקיכם אמת". יחיד הקורא את קריאת שמע, אומר לפני הפסוק הראשון את שלשלת המלים: "א-ל מלך נאמן", כמובא בסדורים²².

בני עדות המזרח אינם אומרים לפני "שמע ישראל" את המלים: "א-ל מלך נאמן". הם נוהגים לחזור על המלים: "ה' אלקיכם אמת", גם כאשר הם מתפללים ביחידות.

ההנהגה בשעת קריאת-שמע

כא. בעת אמירת הפרשה הראשונה של קריאת שמע, לא ירמו לאחרים בעיניו או באצבעותיו וכדו'. אסור לרמוז אפלו לצרף דבר מצוה. בפרשה השניה של קריאת-שמע מתר לרמוז לצרף מצוה²³.

כב. מצוה לאחז את הציצית בשעת קריאת שמע, כנגד לבו (רמז לפסוק "והיו הדברים האלה על לבבך"). אוחזים את הציצית ביד שמאל, בין הקמיצה לזרת, וכשמגיעים לפרשת ציצית לוקחים אותה גם ביד ימין ומביטים בה. יש נוהגים להסתכל בציצית כשמגיעים למלים "וראיתם אותו".

הציצית תהיה בידו עד שייגע למלים "נאמנים ונחמדים לעד" (שברכת "אמת ויציב") ואז ינשק את הציצית ויסירנה מידו²⁴.

כשאומר "וקשרתם לאות על ידך" ימשמש בתפלין של יד וכשאומר "והיו לטטפת בין עיניך" ימשמש בתפלין של ראש. כשאומר "וראיתם אותו" ימשמש בשתי הציציות שלפניו^{24*}.

כג. מתר לקרא את קריאת שמע של שחרית בעמידה או בישיבה, אך מי שפבר יושב, אסור לו לעמד ולקרותה²⁵.

מי שקרא כבר את קריאת-שמע, כאשר הוא שומע את הצבור קוראים את קריאת-שמע, צריך לקרא עמם את הפסוק הראשון, כדי שלא יראה כאלו אינו רוצה לקבל על מלכות שמים עם חבריו²⁶.

תחלת זמן קריאת שמע

כד. הזמן שבו אפשר לקיים את מצות קריאת שמע של שחרית, מתחיל בשעה שהאדם יכול לראות את חברו במרחק ארבע אמות ולהפיר אותו. זמן זה שנה לתחלת זמן ברפת ציצית²⁷. ראה לעיל בפרק ה' הלכה כ"ה טבלת-זמנים תמידית לזמן זה.

מצוה מהמבחר לקרא את קריאת-שמע כ"ותיקיו", מעט לפני הנץ-החמה (הזריחה), ובהנץ-החמה להתחיל להתפלל את תפלת שמונה-עשרה²⁸.

כה. אם האדם נאלץ להתפלל מקדם מאד, כגון שהוא חייב לצאת לדרך ולא יהיה באפשרותו לקרא בדרך את קריאת-שמע, יכול הוא לקרואה לאחר שעלה עמוד-השחר. זמן עלות השחר מופיע בלוחות זמני ההלכה.

היוצא לדרך לא יברך על התפליו עד שיגיע זמן תפלו, כמבאר לעיל בפרק ו' הלכה ט'²⁵.

סוף זמן קריאת-שמע

כו. זמן קריאת-שמע נמשך עד סוף השעה הזמנית השלישית, שהוא רבע היום. היום נחלק לשתיים-עשרה שעות זמניות. ארבע שעות אלו משתנה בהתאם לארצו של היום. בחורף כאשר היום קצר, גם השעה הזמנית קצרה ואלו בשני השעה הזמנית ארבה. זמני קריאת שמע ותפלה בשני מסתימים מקדם יותר מאשר בחורף, כי עלות השחר והזריחה בשני מקדמים יותר.

על האדם להזדרז בבקר ולהתפלל את תפלת שחרית לפני שיעבר זמן קריאת-שמע. יש להשתדל בכך בעסקר בימי השני שבהם סוף זמן קריאת-שמע הוא מקדם³⁰.

לדעת ה"מגן אברהם" (מג"א) מודדים את ארצו של היום מעלות השחר ועד לצאת הכוכבים, ואלו לדעת הגר"א (הגאון רבנו אליהו מוילנא), נמדד הזמן מהנץ החמה (מהזריחה) ועד לשקיעת החמה. זמנו של הגר"א, לענין סוף זמן קריאת-שמע בבקר, מאחר יותר מזמן ה"מגן אברהם".

מצרפת טבלת-זמנים תמידית לסוף זמן קריאת-שמע בבקר. הזמנים מופיעים אחת לעשרה ימים. תאריך שאינו מופיע בטבלה יש לחשב אותו לפי התאריכים הסמוכים לו.

הזמנים הם לפי השעון הרגיל ולא לפי שעון השני.

סוף זמן קריאת-שְׁמַע

חיפה		תל-אביב		ירושלים			
הגר"א	מגן-אברהם	הגר"א	מגן-אברהם	הגר"א	מגן-אברהם		
9.13	8.25	9.13	8.25	9.11	8.23	1	י
9.16	8.28	9.16	8.28	9.13	8.26	10	נ
9.16	8.29	9.17	8.29	9.14	8.28	20	ו
9.15	8.28	9.15	8.29	9.13	8.27	1	פ
9.12	8.26	9.12	8.26	9.10	8.24	10	ב
9.07	8.21	9.07	8.22	9.05	8.20	20	ר
9.01	8.16	9.01	8.16	8.59	8.15	1	מ
8.54	8.09	8.55	8.10	8.53	8.08	10	ר
8.46	8.01	8.47	8.02	8.45	8.00	20	ץ
8.37	7.50	8.38	7.52	8.36	7.50	1	א
8.30	7.42	8.31	7.44	8.29	7.42	10	פ
8.22	7.34	8.24	7.36	8.22	7.34	20	ר
8.15	7.25	8.17	7.27	8.15	7.26	1	מ
8.11	7.19	8.12	7.21	8.11	7.20	10	א
8.08	7.14	8.09	7.16	8.08	7.15	20	י
8.05	7.10	8.07	7.12	8.06	7.11	1	י
8.05	7.09	8.07	7.11	8.06	7.10	10	ו
8.07	7.10	8.09	7.12	8.07	7.11	20	נ
8.10	7.13	8.11	7.15	8.10	7.14	1	י
8.12	7.17	8.14	7.19	8.13	7.18	10	ו
8.16	7.21	8.17	7.24	8.16	7.23	20	ל
8.20	7.27	8.21	7.30	8.20	7.28	1	א
8.22	7.32	8.24	7.34	8.22	7.32	10	ו
8.25	7.36	8.26	7.38	8.25	7.36	20	ג
8.27	7.40	8.28	7.41	8.27	7.40	1	ט
8.29	7.42	8.30	7.44	8.28	7.42	10	פ
8.30	7.44	8.31	7.46	8.29	7.44	20	ט
8.32	7.46	8.32	7.48	8.31	7.46	1	א
8.34	7.48	8.34	7.49	8.32	7.48	10	ו
8.36	7.51	8.37	7.52	8.35	7.50	20	ק
8.41	7.55	8.41	7.55	8.39	7.53	1	נ
8.45	7.58	8.45	7.59	8.43	7.57	10	ו
8.50	8.03	8.50	8.03	8.48	8.01	20	ב
8.57	8.09	8.57	8.09	8.54	8.07	1	ד
9.02	8.14	9.02	8.14	9.00	8.12	10	צ
9.08	8.19	9.08	8.19	9.06	8.17	20	מ

כז. מי שלא קרא קריאת-שְׁמַע עד לסוף השָׁעָה השְּלִישִׁית הַזְּמַנִּית, יִקְרָאנָה עִם בְּרוּכֹתֶיהָ (כְּפִי שְׁמוּבָא בְּסֻדּוֹר) עד סוף השָׁעָה הַרְבִּיעִית הַזְּמַנִּית, וַיֵּשׁ לוֹ שָׁכָר עַל כָּד, אֵדָּה לֹא כִשְׁכָרוֹ שֶׁל מִי שֶׁקֹּרָא קְרִיאַת-שְׁמַע בְּזִמְנָהּ.
אִם עֲבָרָה הַשָּׁעָה הַרְבִּיעִית, טוֹב לְקַרְא אֶת שְׁלֹשׁ פְּרָשִׁיּוֹת קְרִיאַת-שְׁמַע ("שְׁמַע", "וְהָיָה אִם שְׁמַע" וּפְרָשַׁת צִיצִית) בְּאַחַת מִשְׁעוֹת הַיּוֹם, כְּדִי לְקַבֵּל עָלָיו עַל מַלְכוּת שְׁמַיִם, אֵדָּה יִקְרָאנָה בְּלִי בְּרוּכֹתֶיהָ. הָאֲדָם חַיֵּב לְקַרְא אֶת פְּרָשַׁת צִיצִית כְּדִי לְהִזְכִּיר אֶת יְצִיאַת מִצְרַיִם שְׁזִמְנָהּ כָּל הַיּוֹם³¹.

סְמִיכַת גְּאֻלָּה לַתְּפִלָּה

כח. לְאַחַר קְרִיאַת-שְׁמַע מְבָרְכִים בְּרֻכָּה אַחַת הַמְּסֻתָּמֶת בְּ"בְרוּךְ אַתָּה ה' גְּאֻל יִשְׂרָאֵל".

נוֹהֲגִים לַעֲמֹד וּלְהִתְכַוֵּן לַתְּפִלָּת שְׁמוּנָה-עֶשְׂרֵה, כְּאֲשֶׁר שְׁלִיחַ הַצַּבּוּר מִתְחִיל לֹמַר:
"תְּהִלּוֹת לְאֵל-עֲלִיוֹן וְכוּ"³².

לְאַחַר בְּרַכַּת "גְּאֻל יִשְׂרָאֵל" מִתְּפַלְּלִים מִיָּד, בְּלִי לְשִׁחוּת כָּלֵל, אֶת תְּפִלַּת שְׁמוּנָה-עֶשְׂרֵה, כְּדִי לְסַמֵּךְ גְּאֻלָּה לַתְּפִלָּה³³.

דיני ההפסקות בחלקי התפלה השונים

(לענין: ברוך הוא וברוך שמו, אמן, קדשה, ברכו ועוד)

כט. דינים אלו סדרו בצורת טבלה, במטרה להקל על האדם למצא את דיני ההפסקות במקומות השונים בתפלה. בהערות המצרפות לטבלה הובאו המקורות ההלכתיים ופרטים נוספים. הטבלה היא לפי פסקי המשנה ברוחה.

קריאת שמע וברכותיה (במצע פרק)	קריאת שמע וברכותיה (בין הפרקים) ^{1*}	פסוקי דזמרה (מ"ברוך שאמר" ועד לאחר "ישתבח") ¹	המקום בתפילה שבו מפסיקים הפסקה בתפילה לצורך אמירת:
אסור	אסור	אסור ²	"ברוך הוא וברוך שמו"
אסור	מותר ⁵	מותר ³	"אמן" (על כל הברכות, מלבד אלו המפורטות להלן)
מותר (ראה הערה 6)	מותר	מותר ⁴	"אמן" על ברכת "הא – ל הקדוש" ועל ברכת "שומע תפילה" (בישמונה-עשרה") "אמן, יהא שמיא רבה מברך וכו", "אמן" שלאחר "דאמירן בעלמא ואמרו אמן (ביקדיש)", ועיית: "ברכו את ה' המבורך"
יענה רק את הפסוקים "קדוש, קדוש, קדוש, קדוש וכו' ו"ברוך כבוד ה' ממקומו"	יענה רק את הפסוקים: "קדוש, קדוש, קדוש וכו' ו"ברוך כבוד ה' ממקומו."	מותר	קדושה
יענה רק את שלושת המלים: "מודים אנחנו לך"	יענה רק את שלושת המלים: "מודים אנחנו לך"	מותר	מודים דרבנן

לפני אמירת "ברוך שאמר" מותר לענות "ברוך הוא וברוך שמו" וכל-שכן, שמותר לענות את שאר העינים המפורטים בטבלה. אין להפסיק כלל באמצע ברכה ארוכה סמוך לחתימת הברכה). ^{1*} "בין הפרקים" הם: בין סיום ברכת "ויקרא" למאורות" ל"אהבה וכו'", בין סיום ברכת "הבוחר בעמו ישראל באהבה" ל"שמע", בין סיום פרשת "שמע ישראל" (מזוזות ביתך ובשעריך") לפרשת "והיה אם שמע", בין סיום פרשת "והיה אם שמע" ("כימי השמים על הארץ") לפרשת ציצית ו"ויאמר ה' אל משה". ראה פרטים אלו בסימן ס"ו. דיני ההפסקות בתפילת ערבית בין הפרקים ובאמצע הפרקים ע קריאת שמע וברכותיה שוים לדיני ההפסקות בתפילת שחרית. ההפסק בין ברכת "ישתבח" והקדיש (שנאמר לאחרי "ישתבח") ל"ברכו" נחשב כהפסק בין הפרקים ומיד לאחר אמירת "ברכו" נחשב ההפסק כהפסק באמצע הפרק (סי' נ"ב במשני"ב ס"ק י"ג). במקומות הבאים אין להפסיק כלל: בפסוק "שמע ישראל ה' אלקינו ה' אחד", בפסוק "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד", בין "הי אלקיכם" ל"אמת" ובין ברכת "וגאל ישראל" לתפילת שמונה-עשרה (מקום זה נקרא "בין גאון לתפילה" ואין לשהות בו כלל, אלא יש להתפלל מיד את תפילת שמונה-עשרה. ² סי' נ"א במשני"ב ס"ק ח'. ³ מותר לענות "אמן" בפסוקי דזמרה, אפילו באמצע הפסוק אם הוא במקום שנגמר הענין (סי' נ"א במשני"ב ס"ק ח'). ⁴ סי' נ"ב במשני"ב ס"ק ח'. וראה שם בבאור הלכה ד"ה צריך ובשער הציון אות י"ב שמותר להפסיק לענית: קדיש, קדושה, ברכו, מודים דרבנן ואמן של ה"א – ל הקדוש" ו"שומע תפילה" באמצע הפסוק בפסוקי דזמרה, אפילו במקום שלא נגמר הענין. ⁵ סי' נ"ט במשני"ב ס"ק י"ח וראה גם בסי' ס"ו במשני"ב ס"ק כ"ג. ⁶ בני עדות המזרח נוהגים לא לענות "אמן" על ברכות "הא – ל הקדוש" ו"שומע תפילה" בקריאת שמע וברכותיה באמצע הפרק. בסי' ס"ו במשני"ב ס"ק י" מובא שכאן נונה באמצע הפרק קדיש, קדושה, ברכו, מודים דרבנן ו"אמן" (כלומר, את הדברים המפורטים בטבלה להיתר) ישתגמור תחילה את הפסוק שעומד בו ואם אי אפשר יענה באמצע הפסוק ואח"כ יחזור לומר מתחילת הפסוק.

תַּפְּלַת שְׁמוֹנֶה-עֶשְׂרֵה

ל. אֵת תַּפְּלַת שְׁמוֹנֶה-עֶשְׂרֵה הַנִּקְרָאת גַּם "תַּפְּלַת הַעֲמִידָה" או "תַּפְּלַת לַחַשׁ", מִתְּפַלְלִים שְׁלֹשׁ פְּעָמִים בְּיוֹם: בְּשַׁחֲרִית, מִנְחָה וְעֶרְבִית.

עַל הָאָדָם לְחַוֵּשׁ בְּעֵת הַתַּפְּלָה שֶׁהוּא שׁוֹפֵד אֶת לְבוֹ בַתַּפְּלָתוֹ לְפָנָי ה', כַּדָּבָרֵי הַפְּסוּק: "שִׁפְכִי כַפַּיִם לְבָדָּד נֹכַח פְּנֵי ה'" (אִיכָה ב, יט).

בְּסִפֵּר "מִסְלַת יִשְׂרָאֵל" פָּרַק י"ט מוּבָא:

"צָרִיד הָאָדָם לְחַשֵּׁב בְּעוֹדוֹ מִתְּפַלֵּל אוֹ עוֹשֶׂה מִצְוָה, כִּי לְפָנָי מִלְכֵי הַמַּלְכִּים הוּא מִתְּפַלֵּל אוֹ עוֹשֶׂה הַפְּעֻעָה הַהוּא. וְהוּא מֵה שְׁהוֹזְהִיר הַתָּנָא: וְכַשְׂאִתָּהּ מִתְּפַלֵּל דַּע לְפָנָי מִי אִתָּהּ מִתְּפַלֵּל וּמִסְכַּת אַבּוֹת פָּרַק ב'".

"בְּמַעַט הַתְּבוּנוֹת וְשִׂמַּת לֵב יֻכַּל לְקַבֵּעַ בְּלִבּוֹ אִמְתַּת הַדָּבָר. אִיד הוּא בָּא וְנוֹשֵׂא וְנוֹתֵן מִקְשׁ עִמּוֹ יִתְבָּרַךְ וּלְפָנָיו הוּא מִתְחַנֵּן וּמֵאֵתוֹ הוּא מְבַקֵּשׁ. וְהוּא יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ מֵאִזֵּן אֱלֹד".

לא. לְפָנָי הַתַּפְּלָה יִחְדִּיר הָאָדָם לְלִבּוֹ מִחֻשְׁבוֹת עַל רוּמּוֹתוֹ שֶׁל תְּקֵדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא וְעַל שְׁפָלוֹתוֹ שֶׁל הָאָדָם לְעַמַּת בּוֹרָאוֹ. דְּבָרִים אֵלּוֹ יְסִיעוּ לוֹ לִכְנוֹן בַּתַּפְּלָתוֹ וּלְהַעֲמִיק בָּהּ. רְאוּי מְאֹד לְלַמֵּד וּלְעַנּוֹ בְּפִרְוִשֵׁי הַתַּפְּלָה וּבְכּוֹנֹתֶיהָ. מִצּוּיִים סִפְרִים מִיַּחְדִּים בְּנוֹשֵׂא זֶה, וְכֵן מִצּוּיִים פְּרוֹשִׁים לְתַפְּלָה בַחֲלֵק מֵהַסְּדוּרִים.

מִפְּאֵת חֲשִׁיבוּתָהּ שֶׁל תַּפְּלַת שְׁמוֹנֶה-עֶשְׂרֵה, נִרְחִיב מְעַט אֶת הַחֶסֶד עַל מִבְּנֵה הַתַּפְּלָה, פְּרָטִיָּה חֲשׂוֹנִים וְהִנְהוּגוֹתֶיהָ שֶׁל הַמִּתְפַּלֵּל.

נִסַּח הַתַּפְּלָה

לב. אֵת נִסַּח תַּפְּלַת שְׁמוֹנֶה-עֶשְׂרֵה קִבְּעוּ אֲנָשֵׁי כְּנֶסֶת הַגְּדוּלָּה, בַּתְּחִלַּת תְּקוּפַת בֵּית הַמִּקְדָּשׁ הַשְּׁנִי. בִּינֵיהֶם הָיוּ עֲזָרָא הַסּוֹפֵר וְהַנְּבִיאִים הָאֲרוּזִים: חֲנִי, זְכַרְיָה וּמִלְאֲכִי (כַּמְבָּאָר בְּמִסְכַּת מַגִּלָּה דף י"ז ע"ב). אֲנָשֵׁי כְּנֶסֶת הַגְּדוּלָּה קִבְּעוּ שְׁמוֹנֶה-עֶשְׂרֵה בְּרָכוֹת בְּסֵדֶר הַתַּפְּלָה.

בְּזִמְנוֹ שֶׁשֶּׁהִתְהַה הַסֵּנְהֶדְרִין בְּבִנְיָה, לְאַחַר חֲרַבּוֹ בֵּית הַמִּקְדָּשׁ הַשְּׁנִי, נוֹסְפָה בְּרַכַּת "וְלַמְלֹשִׁינִים". לְכוּ, בְּיוֹם יִשְׁנֵן תִּשְׁעֵ-עֶשְׂרֵה בְּרָכוֹת בַּתַּפְּלָה, אֵד שֵׁם הַתַּפְּלָה "שְׁמוֹנֶה עֶשְׂרֵה", נִשְׂאָר כְּשֶׁהִיא.

לְעִיל בְּפָרַק ב' הַלְכָה ה' מוּבָאָת שִׁיטַת הַרְמַב"ם, שֶׁהַחִיּוֹב לְהַתְּפַלֵּל בְּכָל יוֹם הוּא מִצְוַת עֲשֵׂה מִן הַתּוֹרָה, אֲנָשֵׁי כְּנֶסֶת הַגְּדוּלָּה קִבְּעוּ, כְּאֵמֹר, אֵת נִסַּח הַתַּפְּלָה.

חֲלָקֵי תַּפְּלַת שְׁמוֹנֶה-עֶשְׂרֵה

לג. הַתַּפְּלָה פּוֹתַחַת בְּפְסוּק: ה' שִׁפְתַי תִּפְתַּח וְפִי יִגִּיד תְּהִלָּתְךָ" (תְּהִלִּים נא, יז). מְבַקְשִׁים אֲנִי מֵהִי שֶׁיַּעֲזוֹר לָנוּ לְהַתְּפַלֵּל אֱלֹד.

התפלה נחלקת לשלשה חלקים :

א. ברכות השבח (שלש ראשונות).

ב. הבקשות (שלש-עשרה אמצעיות).

ג. ברכות ההודיה (שלש אחרונות).

א. **ברכות השבח**: בטָרם בואנו לבקש את בקשותינו מה', פותחים אנו בכבוד ה' ובשבחו. וכך אמרו חכמינו זכרונם לברכה: "לעולם יסדר אדם שבחו של הקדוש ברוך הוא ואחר כך תפלל" (מסכת ברכות דף ל"ב ע"א). שלש ברכות אלו הן: **אבות** ("מגן אברהם"), **גבורות** ("מחיה המתים") ו**קדשה** ("אתה קדושי").

ב. **הבקשות**: בשלש-עשרה הברכות האמצעיות מבקשים אנו מה' את כל צרכינו. התפלה נאמרת בלשון רבים, כל אחד מעם ישראל מתפלל עבור הכלל. מבקשים את צרכיו של הפרט: הצלחתו הרוחנית (ברכת "חונן הדעות"), תורתו, תשובתו לה', גאולתו, רפואתו ופרנסתו. בצרכי הרבים אנו כוללים את קבוץ הגלויות, השבת משפטי התורה ("השיבה שופטינו כבראשונה"), בנין ירושלים, ביאת המשיח ("את צמח דוד עבדך") ועוד.

שלש-עשרה ברכות אלו מסתיימות בברכת "שמע קולנו", שבה מבקשים אנו מה' שתפלותינו ותתקבלנה לפניו.

ג. **ברכות ההודיה**: בברכות אלו אנו מביעים תודה לה' על שהוא שומע לתפלותינו ועל חסדו התמידי עמנו. שלש ברכות ההודיה הן: "**ירצה**", "**מודים**" ו"**שים שלום**".

מבקשים בהן גם בקשות פלילות, שה' ירצה בעמו ישראל, שישב את עבודת בית-המקדש, שיקבל את תפלתנו באהבה וברצון ושיעניק לעמנו שלום, טובה וברכה.

בטור ארץ-חיים (סי' קי"ב) מבאר שבקשות פלילות אלו כלולות בברכות ההודיה, כי שבח הוא לה', שרבים הם הזקוקים לו ושמבקשים ממנו את צרכי הרבים.

תפלת "**אלקי נצר לשוני מרע**", שאותה אנו נוהגים לומר בסיום תפלת שמונה-עשרה, חברה בתקופת האמוראים (מסכת ברכות דף י"א ע"א). מבקשים בה מה' שיתקן את מדות נפשו, יפתח את לבנו בתורתו ויושיענו למען שמו.

ד. בשבתות ובחגים כוללת תפלת העמידה שבע ברכות בלבד: שלש ברכות השבח ראשונות, שלש ברכות ההודיה אחרונות (כבימי החל) ובאמצע - ברכה אחת. בברכה זו מזכרים ענייניהם של השבת או החג ובקשות הקשורות לעניינים אלו.

דיני התפלות בשבתות ובמועדים מובאים להלן בפרקים העוסקים בהלכות שבת וחג.

בְּקִשׁוֹת פְּרֻטִיּוֹת

לה. בְּבִרְכַת "שְׁמַע קוֹלֵנוּ" לִפְנֵי הַמַּלְאִים: "כִּי אֲתָה שׁוֹמֵעַ תְּפִלַּת זְכוּיִי וּבְקִסְיוֹם "אֱלֹקֵי נְצַר" לִפְנֵי "יְהִי לְרִצּוֹן אֲמָרֵי פִי וְכוּיִי" או אַחֲרָיו, רִשְׁאֵי הַמִּתְפַּלֵּל לְהוֹסִיף וּנְפִלוֹת וּבְקִשׁוֹת פְּרֻטִיּוֹת³⁵.

בְּתַפְלוֹת הַפְּרֻטִיּוֹת מְבִיעַ הַמִּתְפַּלֵּל אֶת בְּקִשׁוֹתָיו בְּמַלְאִים מְשֻׁלוֹ. יָכוֹל הוּא לְשַׁפֵּךְ אֶת לְבוֹ לִפְנֵי קוֹנוֹ וּלְבַטֵּא אֶת הַגִּיגִי לְבוֹ. בְּבִרְכַת "שׁוֹמֵעַ תְּפִלָּה" כְּלוּלוֹת כָּל הַבְּקִשׁוֹת וְלָכוֹ, הַמִּתְפַּלֵּל רִשְׁאֵי לְהוֹסִיף בָּהּ אֶת כָּל סוּגֵי הַבְּקִשׁוֹת. גַּם בְּ"אֱלֹקֵי נְצַר" נִתֵּן לְבִקְשׁ בְּקִשׁוֹת בְּכָל הָעֲנִינִים וְהַתְּחוּמִים.

הָאָדָם רִשְׁאֵי לְהוֹסִיף תְּפִלוֹת וּבְקִשׁוֹת גַּם בְּשָׂאֵר הַבְּרָכוֹת הָאֲמֻצָּעִיוֹת בְּתַפְלוֹת שְׁמוֹנֶה-עֶשְׂרֵה, אִךְ בְּמִקְרָה זֶה יֵשׁ לְהַקְפִיד עַל קִיּוֹם פְּרֻטִים הַלְכָתִיִּים שׁוֹנִים, כְּמוֹבָא בְּסִפְרֵי הַהֲלָכָה³⁶.

הַנְּהֻגוֹת הַמִּתְפַּלֵּל

הַפְּנִיָּה

לו. עַל הַמִּתְפַּלֵּל לִכְוֹן שֶׁהֵנוּ עוֹמֵד וּמִתְפַּלֵּל לִפְנֵי ה', שֶׁהוּא מְלֻכּוֹ שֶׁל עוֹלָם, וְעֲלִיו לְתַת דַּעְתּוֹ לְמַלְאִים הַיּוֹצְאוֹת מִפְּיוֹ.

כְּתוּב בְּשִׁלְחוֹ-עֲרוּף:

"הַמִּתְפַּלֵּל צָרִיד שִׁיכּוֹן בְּלְבוֹ פְּרוּשׁ הַמְלוֹת שְׁמוּצִיא בְּשִׁפְתָיו. וַיִּחַשְׁבַּ כְּאִלוֹ שְׂכִינָה בְּנִגְדוֹ, וַיִּסֵּר כָּל הַמַּחְשָׁבוֹת הַטּוֹרְדוֹת אוֹתוֹ עַד שֶׁתִּשְׁאַר מַחְשַׁבְתּוֹ וּנְהַתּוֹ זָכָה בְּתַפְלוֹתוֹ. וַיִּחַשְׁבַּ כִּי אֵלּוֹ הִיָּה מְדַבֵּר לִפְנֵי מֶלֶךְ בְּשֵׁר וְדָם. הִיָּה מְסַדֵּר דְּבָרָיו וּמְכוּוֹן בְּהֵם יָפָה לְבַל יִבְשַׁל. קַל וְחֹמֶר לִפְנֵי מֶלֶךְ מְלֻכֵי הַמַּלְאִים הַקְּדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא. שֶׁהוּא חוֹקֵר כָּל הַמַּחְשָׁבוֹת".

"וְכֵן הָיוּ עוֹשִׂים חֲסִידִים וְאֲנָשֵׁי מַעֲשֵׂה שְׁהִיו מַתְבוֹרְדִים וּמְכוּוֹנִים בְּתַפְלוֹתָם עַד שֶׁהָיוּ מְגִיעִים לְהַתְּפַשְׁטוֹת הַגְּשָׁמִיּוֹת וְלַהֲתַגְּבוֹת הַכַּח הַשִּׁכְלִי. עַד שֶׁהָיוּ מְגִיעִים קְרוֹב לְמַעֲלַת הַנְּבוּאָה".

"אִם תְּבוֹא לוֹ מַחְשָׁבָה אַחֲרַת בְּתוֹךְ הַתְּפִלָּה. יִשְׁתַּח עַד שֶׁתִּתְבַּטֵּל הַמַּחְשָׁבָה. צָרִיד שִׁיחַשְׁבַּ בְּדַבָּרִים הַמְכַוְנִים הַלֵּב וּמְכוּוֹנִים אוֹתוֹ לְאָבִיו שֶׁבְּשָׁמַיִם. וַיִּחַשְׁבַּ כְּהֵם הַתְּפִלָּה מְרוֹמְמוֹת הָא-ל וּבְשִׁפְלוֹת הָאָדָם וַיִּסֵּר כָּל תְּעוּגָי הָאָדָם מִלְּבוֹ"³⁷.

לז. חוֹבָה לִכְוֹן הַיֵּטֵב בְּבִרְכַת הָרִאשׁוֹנָה בְּשְׁמוֹנֶה-עֶשְׂרֵה (בְּבִרְכַת "אֲבוֹת"). בְּבִרְכַת זוֹ אֵנוּ מְפָרְטִים אֶת שְׁבָחוֹ שֶׁל ה' וְאֵין זֶה רְאוּי שֶׁבְּעַת הָאֲמִירָה יִפְנֶה הָאָדָם אֶת מַחְשַׁבְתּוֹ לְעֲנִינִים אַחֲרִים.

אִם אָמַר אֶת בְּרַכַת "אֲבוֹת" מְבַלִּי לִכְוֹן לְפְרוּשׁ הַמַּלְאִים וְנִזְכֵּר בְּכָד לִפְנֵי שֶׁאָמַר אֶת שֵׁם ה' שֶׁל בְּרַכַת "בְּרוּךְ אַתָּה ה' מְגוֹ אַבְרָהָם", יִחֹזֵר לוֹמַר שׁוֹב מֵהַמַּלְאִים "אֱלֹקֵי אַבְרָהָם, אֱלֹקֵי יִצְחָק וְכוּיִי".

יש פוסקים הסבורים שהפונה בברכת "מודים" שנה לכתחלה בחשיבותה לכונה בברכת "אבות"³⁸.

לח. המתפלל לא יסתפל על סביבותיו בעת תפלת שמונה-עשרה, אלא יתפלל בעיניו עצומות או שייביט בסדור שלפניו³⁹.

אסור להתפלל מול מראה (ראי) כי הדבר נראה כאלו האדם מתפלל ומשתחוה לדמותו הנשקפת בראי. כמו כן, אין להתפלל כנגד תמונות או ציורים, כי האדם עלול להביט בהם ולהסיח את דעתו מפונת התפלה⁴⁰.

אין לרמוז לאחרים, אפלו רמז קל, בעת תפלת העמידה. רק במקרה שילד בוכה ומפריע למהלך התפלה, מתר לרמוז לו בידו שייפסיק לבכות⁴¹.

לט. בעת התפלה, וכן בשעה שאומר את פסוקי דזמרה או את קריאת-שמע וברכותיה, לא יאחז בידו חפצים שונים, כדי שלא תטרד מחשבתו מפונת התפלה. מתר לאחז בידו סדור או מחזור, שהרי הוא אוהזם לצרף התפלה והדבר לא מטריד את מחשבתו⁴².

ענית "אמן, קדיש וקדשה

מ. באמצע תפלת שמונה-עשרה אין להפסיק כלל, ואפלו כדי לענות "אמן", קדיש, קדשה או ברכו.

בשעה שהצבור אומר קדיש ("אמן, ?הא שמיה רבה וכו'"), קדשה, או "ברכו", על המתפלל שמונה-עשרה להפסיק להתפלל ולהקשיב למה שאומר שליח הצבור, אף הוא לא יענה עמו⁴³.

מא. ב"אלקי, נצר" מתר להפסיק רק לדברים שמתר להפסיק בהם בקריאת-שמע וברכותיה באמצע הפרק (כמובא לעיל בסבלה בהלכה כ"ט). אם יש לו שהות, יאמר לפני שהוא מפסיק את הפסוק: "יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך".

לפי דעת מרו המחבר אין להפסיק בין סיום ברכת "המברך את עמו ישראל בשלום" לבין "יהיו לרצון אמרי פי וכו'". לאחר אמירת הפסוק: "יהיו לרצון אמרי פי", מתר להפסיק ב"אלקי נצר" לדברים שמפסיקים בהם באמצע הפרק של קריאת-שמע וברכותיה, כמובא לעיל. בגנש בני עדות המזרח אומרים את: "יהיו לרצון וכו'" גם לפני "אלקי נצר", ולכן הם מפסיקים לענית קדיש, קדשה וכו' ב"אלקי נצר".

אם המתפלל סים את אמירת "אלקי נצר" אלא שאינו יכול לפסע לאחוריו, כי אדם אחר מתפלל את תפלת העמידה מאחוריו (ראה להלן הלכה נ"ב), מתר לו לענות כל "אמן" ואפלו "ברוך הוא וברוך שמו"⁴⁴.

תַּפְלָה בַּפֶּה

מב. אֶת מְלוֹת הַתַּפְלָה יֵשׁ לומר בַּפֶּה. לֹא יִתְפַּלל בְּלִבּוֹ וּבְמַחְשְׁבֹתוֹ בְּלִבָּד, מִבְּלִי לְהוֹצִיא אֶת הַדְּבָרִים בְּשִׁפְתָיו⁴⁵.

חֲשִׁיבוֹת רַבָּה יֵשׁ לַתַּפְלָה שְׁאֵנוּ מוֹצִיאִים מִפִּינוּ. יְחִידוֹ שֶׁל הָאָדָם מִשְׁאֵר בְּעֵלֵי הַחַיִּים הוּא בְּכַח הַדְּבוּר. בְּחִתּוֹדֵי הַמַּלְיָם בְּפִינוּ אָנוּ מְבִיעִים אֶת תַּפְלָתֵנוּ וְהִגְיוֹן לִבֵּנוּ. הַדְּבוּר נוֹתֵן עֲצָמָה לְתֹכוֹ הַתַּפְלָה וּמְסַיֵּעַ לְכוֹנֵת הַלֵּב.

עַל הַמַּתְפַּלֵּל לְהַתְפַּלֵּל בְּלִחַשׁ אֶת תַּפְלַת שְׁמוֹנֶה-עֶשְׂרֵה, בְּאִפְסוֹ שֶׁאָדָם אַחֵר לֹא יִשְׁמַע אֶת תַּפְלָתוֹ, וְכֹן נֶאֱמַר עַל חֲנָה, אִמּוֹ שֶׁל שְׁמוּאֵל הַנְּבִיא: "רַק שִׁפְתֶיהָ נִעוֹת וְקוֹלָהּ לֹא יִשְׁמַע" (שְׁמוּאֵל-א, א, יג)⁴⁶.

צְדוּד הַפְּנִים לְכוּון יְרוּשָׁלַיִם

מג. תַּפְלַת שְׁמוֹנֶה-עֶשְׂרֵה נֶאֱמָרָת, בְּכָל מְקוֹם בְּעוֹלָם, בְּאִפְסוֹ שֶׁפָּנָיו שֶׁל הַמַּתְפַּלֵּל מוּפְנוֹת לְכוּון אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל.

הַמַּתְפַּלֵּל בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל יַעֲמֹד בְּאִפְסוֹ שֶׁפָּנָיו תְּהִינָה מוּפְנוֹת לְכוּון יְרוּשָׁלַיִם. הַעוֹמֵד בִּירוּשָׁלַיִם מִתְפַּלֵּל לְכוּון מְקוֹם הַמִּקְדָּשׁ.

בְּלִבּוֹ מְכוּון הַמַּתְפַּלֵּל כְּאֵלוֹ הוּא עוֹמֵד בְּבֵית הַמִּקְדָּשׁ שֶׁבִירוּשָׁלַיִם, בְּמְקוֹם קִדְשׁ הַקְּדוֹשִׁים, כְּפִי שֶׁנֶּאֱמַר בַּתַּפְלָה שְׁלֹמֹה הַמֶּלֶךְ: "וְהַתְפַּלְלוּ אֶל ה' דָּרָךְ הָעִיר אֲשֶׁר בְּחִרְתָּ בָּהּ וְהַבֵּית אֲשֶׁר בְּנִיתִי לְשִׁמּוֹד" (מִלְכִים-א, ח, מה)⁴⁷.

מְקוֹם הַתַּפְלָה

מד. כַּמּוּבָא לְעֵיל, בְּפֶרֶק ד' הַלְכָה כ"ב, יִקְבַּע לוֹ הָאָדָם מְקוֹם קְבוּעַ לַתַּפְלָתוֹ וְלֹא יִשְׁנֶה אוֹתוֹ, אֶלָּא אִם כֵּן יֵשׁ צָרָךְ בְּכַד. אִם הַדְּבָר אֶפְשָׁרִי יִקְבַּע אֶת מְקוֹם תַּפְלָתוֹ כְּנֶגֶד הַקִּיר, כְּדִי שֶׁלֹּא יִהְיֶה דָּבָר חוּצָא בֵּינוּ לְבֵינוֹ הַקִּיר בַּעַת הַתַּפְלָה⁴⁸.

עַל הָאָדָם לְהַתְפַּלֵּל בְּמְקוֹם מְקוֹף מַחְצוֹת וְלֹא בְשִׂדָּה פְּתוּחָה. לְאָדָם שֶׁנִּמְצָא בְּדָרָךְ, מִתֵּר לְהַתְפַּלֵּל בְּשִׂדָּה, אִדּוּ אִם הַדְּבָר אֶפְשָׁרִי טוֹב שֶׁיִּתְפַּלֵּל בֵּין הָאֵילוֹת שֶׁהוּא מְקוֹם יוֹתֵר צְנוּעַ⁴⁹.

אִפְסוֹ הַתַּפְלָה

מה. מוּבָא בְּשִׁלְחוֹ-עֲרוּדָה שֶׁהַתַּפְלָה שְׁאֵנוּ מִתְפַּלְלִים הִיא כְּנֶגֶד הַקְּרָבָנוֹת שֶׁהֵיוּ מְקַרְבִּים בְּבֵית הַמִּקְדָּשׁ. לְכוּ, בַּעַת הַתַּפְלָה קִיּוּמוֹת הַנְּהֻגוֹת הַדּוֹמוֹת לְדִינָיִם שֶׁיֵּשׁ לְהַקְפִּיד עֲלֵיהֶם בַּעַת הַקְּרִבָּת הַקְּרָבָנוֹת.

הַתַּפְלָה צְרִיכָה לְהֵאמֵר בְּכוֹנָה וְאִין לְעָרֵב בָּהּ מַחְשְׁבוֹת זְרוֹת, דְּגַמַּת הַקְּרָבָנוֹת שֶׁמַּחְשְׁבָה זָרָה פּוֹסְלָת אוֹתָם.

יש להתפלל בעמידה, גם עבודת הקרבנות היתה נעשית בעמידה. כמובא לעיל, על האדם לקבץ מקום קבוע לתפלתו ועליו להשתדל שלא יהיה דבר חוצץ בינו לבין הקיר, דגמת הקרבנות שעבודתם היתה נעשית במקום קבוע וללא חציצה בינם לבין הקיר⁵⁰.

הפסיעות לפני התפלה

מו. על המתפלל לפסע שלש פסיעות לפניו, בטרם יתחיל להתפלל את תפלת שמונה-עשרה. בפסיעות אלו מבטא האדם גישה של קרוב וכבוד לה'. נהוג לפסע תחלה לאחור, לפני שהוא פוסע את שלש הפסיעות לפניו⁵¹.

העמידה בתפלה

מז. התפלה עצמה נאמרת בעמידה. לא ישעו בעת תפלת-העמידה על שלחן או על עמוד וכדו'⁵². תפילת ברגלים צמודות, כפי שנאמר בשלחן ערוך: "יכנו את רגליו זו אצל זו, כאלו אינו אלא רגל אחת, להתדמות למלאכים שנאמר בהם: "ורגליהם רגל ישרה", כלומר, שרגליהם נראות כרגל אחת⁵³.

הפריעות

מח. במשך התפלה כורעים ארבע פעמים, בתחלת ברכת אבות ("מגן אברהם") ובסיומה, וכן בתחלת ברכת "מודים" ובסיומה. הפריעות מורות על הכנעה ויראת-קבד מה', השומע לתפלותינו.

אין לכרע בתחלתו של שאר הברכות שבתפלת שמונה-עשרה או בסוף⁵⁴. אפן הפריעה הוא כך: כשאומר "ברוך" יכפף את ברקיו, כשאומר "אתה" ישתחנה, כלומר, יכפף את ראשו וגופו בבת-אחת וכשמגיע לאמירת "הי" יזקוף בנחת, תחלה את ראשו ואחר כך את גופו⁵⁵.

בתחלת ברכת "מודים", כשאומר את תבת "מודים" יכפף בבת-אחת את ראשו וגופו וישאר כך בשחיה (כלומר, כשהוא עדין כפוף), עד שיגיע לתבת "הי" ואז יזקוף בסוף ברכת "מודים" במלים "ברוך אתה הי" כורעים באותו אפן שבו כורעים בברכת "מגן אברהם"⁵⁶.

סיום תפלת העמידה

מט. בסיום התפלה (לאחר אמירת: "יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך" שבסיום "אלקי נצרי"), כורע המתפלל ופוסע שלש פסיעות לאחור. בהנהגה זו מביעת המחשה לפרדה מלפני ה'. הפסיעות לאחור מתחילות ברגל שמאל, בכך מביע

המתפלל שקושה עליו הפרדה. יפסע לאחור באפן שיתן אגדל בצד עקב ובפסיעה האחרונה יפסע ברגל שמאל ויִישַׁר אותה עם רגל ימין.

לאחר סיום הפסיעות, בעודו במצב של כריעה, הופך המתפלל את פניו לשמאל ואומר: "עושה שלום במרומי", הופך את פניו לימין ואומר: "הוא יעשה שלום עלינו" ואחר כך משתחנה לפניו ואומר: "ועל כל ישראל ואמרו אמן".

לאחר מכן, אומרים את הנסח המובא בסדורים: "יהי רצון מלפניך ה' אלקינו ואלקי אבותינו שיבנה בית המקדש במהרה בימינו ותן חלקנו בתורתך וכו'". התפלה היא במקום עבודת הקרבנות, ולכן בסיום התפלה אנו מתפללים לה' שנוזף לעבד אותו בבית המקדש שיבנה במהרה בימינו⁵⁷.

ג. במקום שכלו (נסתימו) שלש הפסיעות, יעמד המתפלל ולא יחזר למקומו עד שגייע שליח הצבור לקדשה. אם המקום צר וכדו', רשאי הוא לחזר למקומו באשר שליח הצבור מתחיל לומר את חזרת הש"ץ. גם על אדם המתפלל ביחידות להמתין במקומו, במקום שכלו הפסיעות, שעור זמן עד שגייע הש"ץ לקדשה, כמובא לעיל. בשעת הדחק יעמד במקומו לפחות שעור הליכת ארבע אמות⁵⁸.

מפאת רבוי הפרטים של הלכות אלו, ראוי ללמד כיצד לקימן למעשה, מאדם בקי בהלכה.

אסור ישיבה או מעבר בנגד המתפלל

נא. אסור לשבת בתוך ארבע אמותיו של המתפלל תפלת שמונה-עשרה מלפניו, מאחוריו או מצדיו. אם היושב מתפלל או עוסק בפרקים הקשורים לתפלה מתר לו לשבת. יש מתירים לשבת גם במקרה שהיושב לומד תורה בפיו (ולא בהרהור בלבד), וטוב להחמיר במקרה זה, אם לא בשעת הדחק.

ישנה דעה שאסור לשבת לפני המתפלל כמלא עיניו (כלומר, אפלו במרחק הגדול מארבע אמות) ואף על פי שהיושב עוסק בתפלה⁵⁹ וטוב להחמיר בדעה זו.

נג. אסור לעבר בנגד אדם המתפלל שמונה-עשרה בתוך ארבע אמותיו, כי על-ידי כך מסיחים את דעתו ומפריעים לו להתבונן בתפלתו⁶⁰.

מי שסיים את תפלתו ואדם אחר מתפלל את תפלת שמונה-עשרה מאחוריו, אסור למסים את התפלה לפסע לאחור, אם על ידי כך הוא נכנס לתוך ארבע אמותיו של המתפלל. עליו להמתין ולא לפסע לאחור עד שיגמר הלה את תפלתו⁶¹.

הוספות בתפלה

נג. בימים מיוחדים ובזמנים שונים במשך השנה מתוספים או מתחלפים קטעים שונים בתפלת שמונה-עשרה. קטעים אלו מובאים בסדורים בנסח התפלה. נפרט את ההוספות והשנויים:

* **"מְשִׁיב הַרוּחַ וּמוֹרִיד הַגֶּשֶׁם"**: בְּבִרְכַת "מְחִיָּה הַמַּתִּים" אוֹמְרִים בְּחֶרֶף "מְשִׁיב הַרוּחַ וּמוֹרִיד הַגֶּשֶׁם" וּבִקְנֵץ אוֹמְרִים: "מוֹרִיד הַטַּל"⁶².

אוֹמְרִים "מְשִׁיב הַרוּחַ וּמוֹרִיד הַגֶּשֶׁם" הַחַל מִתְּפִלַּת מוֹסָף שֶׁל שְׁמִינֵי-עֶצְרַת (כ"ב בְּתַשְׁרֵי), וּמְסִימִים לְאוֹמְרוֹ בְּתַפְלַת שְׁחֵרִית בְּיוֹם א' שֶׁל חַג הַפֶּסַח, ט"ו בְּנִסָּן.

"מוֹרִיד הַטַּל" אוֹמְרִים הַחַל מִתְּפִלַּת מוֹסָף בְּט"ו בְּנִסָּן וּמְסִימִים לְאוֹמְרוֹ בְּתַפְלַת שְׁחֵרִית בְּכ"ב בְּתַשְׁרֵי. יִשְׁנֶנּוּ קַהֲלוֹת בְּחוּץ לְאַרְץ שְׂאִינָן אוֹמְרוֹת בְּקֵנֶץ "מוֹרִיד הַטַּל" (וְכַמוֹכָן שֶׁהֵן אֵינָן אוֹמְרוֹת בְּקֵנֶץ גַּם "מְשִׁיב הַרוּחַ וּמוֹרִיד הַגֶּשֶׁם"). רָאָה פְּרָטִים נוֹסְפִים, לְהֵלֶן בְּפֶרֶק כ"ט הַלְכוֹת ס"ז, ס"ח וּבְפֶרֶק ל"ד הַלְכָה י"ט.

לְהֵלֶן בְּהַלְכָה נ"ו מוּבָאָת טְבֵלַת-דִּינִים שֶׁפָּה מְסַבֵּר כִּיצַד יִנְהַג מִי שֶׁטָּעָה בְּחֶרֶף אוֹ בְּקֵנֶץ וְלֹא אָמַר אֶת הַנֶּסֶח הַרְאִי.

* **"אַתָּה חוֹנֵנֵתָנוּ"**: בְּמוֹצָאֵי שְׁבֻתוֹת וּבְמוֹצָאֵי חַגִּים מוֹסִיפִים בְּתַפְלַת עֶרְבִית בְּבִרְכַת "אַתָּה חוֹנֵן" אֶת נֶסֶח "אַתָּה חוֹנֵנֵתָנוּ"⁶³. פְּרָטִים נוֹסְפִים מוּבָאִים בְּפֶרֶק י"ט הַלְכָה ב'.

* **שְׂאֵלַת גִּשְׁמִים**: בְּבִרְכַת הַשָּׁנִים ("בִּרְךָ עֲלֵינוּ") קִיָּם שְׁנוּי בְּנֶסֶח הַבְּרָכָה בִּין חֲשִׁיף לְחֶרֶף. בְּחֶרֶף אוֹמְרִים בְּאֲמֻצֵּה הַבְּרָכָה: "וְתָנוּ טַל וּמָטָר לְבִרְכָּה" וּבִקְנֵץ אוֹמְרִים: "וְתָנוּ בְּרָכָה" בְּלַבַּד. בְּנֶסֶח הַתְּפִלָּה שֶׁל בְּנֵי עֲדוֹת הַמְּזוּרָח אוֹמְרִים בְּקֵנֶץ אֶת בְּרַכַּת: "בְּרַכְנוּ ה' אֱלֹהֵינוּ בְּכָל מַעֲשֵׂה דְדִינוֹ וּבְרַךְ שְׁנַתְנוּ בְּטַלְלֵי רְצוֹן וְכוּ"⁶⁴ וּבְחֶרֶף אוֹמְרִים אֶת בְּרַכַּת: "בִּרְךָ עֲלֵינוּ ה' אֱלֹהֵינוּ אֶת הַשָּׁנָה הַזֹּאת וְאֶת כָּל מִינֵי תְבוּאָתָה לְטוֹבָה וְכוּ", כַּמוּבָא בְּסִדְוּרִים.

אֶת נֶסֶח הַחֶרֶף אוֹמְרִים בְּאַרְץ יִשְׂרָאֵל הַחַל מִתְּפִלַּת עֶרְבִית בְּלֵיל ו' בְּחֶשְׁוֹן וְעַד לְתַפְלַת הַמְּנַחָה שֶׁל עֶרֶב פֶּסַח, י"ד בְּנִסָּן. אֶת נֶסֶח חֲשִׁיף אוֹמְרִים הַחַל מִתְּפִלַּת עֶרְבִית בְּלֵיל ט"ז בְּנִסָּן וְעַד לְתַפְלַת מְנַחָה שֶׁל ו' בְּחֶשְׁוֹן⁶⁴. פְּרָטֵי הַלְכָה נוֹסְפִים וְכִיצַד יִנְהַג מִי שֶׁשָּׂכַח לֹאמַר אֶת הַנֶּסֶח בְּדִין, מוּבָאִים לְהֵלֶן בְּהַלְכָה נ"ז.

שְׂאֵלַת גִּשְׁמִים בְּחוּ"ל: בְּחוּץ לְאַרְץ מַתְחִילִים לֹאמַר אֶת נֶסֶח הַחֶרֶף בְּתַפְלַת עֶרְבִית שֶׁל הַיּוֹם הַרְבִּיעִי אוֹ הַחֲמִישִׁי בְּחֹדֶשׁ דְּצֶמְכָד, כַּמְצִינֵן בְּלוֹחוֹת הַשָּׁנָה. תְּאָרִיד זֶה שֶׁל שְׂאֵלַת גִּשְׁמִים בְּחוּץ לְאַרְץ, חַל 60 יוֹם לְאַחַר תְּחִלַּת תְּקוּפַת תַּשְׁרֵי. שְׁנַת הַחֲמָה נִחְלָקוֹת לְאַרְבַּע תְּקוּפוֹת: תַּשְׁרֵי, טֵבֵת, נִסָּן וְתַמוּז. הַתְּאָרִיד נִתֵּן לְפִי תְּאָרִיכֵי הַשָּׁנָה הַאֲזוּרָחִית, כִּי הוּא תְּלוּי בְּמַהְלָךְ הַשָּׁמֶשׁ וְחַל בְּזִמְן קְבוּעַ בְּשָׁנָה הַאֲזוּרָחִית הַמְּבֻסָּסוֹת עַל מַהְלָךְ הַשָּׁמֶשׁ.

* **"נִחַם"**: דִּינֵי "נִחַם ה' אֱלֹהֵינוּ אֶת אַבְלֵי צִיּוֹן", שְׁמוֹסִיפִים בְּתַפְלַת מְנַחָה בְּתַשְׁעָה בָּאָב בְּבִרְכַת "בוֹנֵה יְרוּשָׁלַיִם", מוּבָאִים לְהֵלֶן בְּפֶרֶק ל"ה הַלְכָה ל"א.

* **"עֲנֵנוּ"**: דִּינֵי הוֹסְפֹת וְתַפְלוֹת "עֲנֵנוּ" בְּבִרְכַּת "שְׁמַע קוֹלֵנוּ" בְּתַעֲנִיּוֹת צְבוּר מוּבָאִים בְּפֶרֶק כ"ה הַלְכָה ח'.

* **"יַעֲלֶה וְיָבֹא"**: בְּרֵאשֵׁי תְדָשִׁים וּבְחַל הַמוֹעֵד מוֹסִיפִים בְּבִרְכַּת "רִצָּה" (בְּכָל הַתַּפְלוֹת מְלַבֵּד תַּפְלוֹת מוֹסֵף), אֶת גִּשְׁח "אֶלְקֵינוּ וְאֶלְקֵי אֲבוֹתֵינוּ יַעֲלֶה וְיָבֹא וְכוּ". רָאָה לְהֵלֵךְ בְּפֶרֶק כ"ג הַלְכָה ח' אֶת דִּין "יַעֲלֶה וְיָבֹא" בְּרֵאש־חֲדָשׁ וּבְפֶרֶק כ"ט הַלְכָה נ"ד אֶת הַדִּין בְּחַל הַמוֹעֵד.⁶⁵

* **עַל הַנְּסִיִּים**: בְּחֻנְפָה וּבְפוּרִים מוֹסִיפִים בְּבִרְכַּת "מוֹדִים" אֶת גִּשְׁח "עַל הַנְּסִיִּים". פְּרָטִים נוֹסְפִים מוּבָאִים בְּפֶרֶק ל' הַלְכָה ח' וּבְפֶרֶק ל"א הַלְכָה ט"ז.⁶⁶

* **עֲשֶׂרֶת יָמֵי תְּשׁוּבָה**: בְּעֲשֶׂרֶת יָמֵי תְּשׁוּבָה מְצִיּוֹת מְסַפֵּר הוֹסְפֹת בְּמִקְוֹמוֹת שׁוֹנִים בְּתַפְלוֹת שְׁמוֹנֶה-עֶשְׂרֵה. אֶת פְּרוּט הַהוֹסְפֹת וְהַלְכוֹתֵיהֶן רָאָה לְהֵלֵךְ בְּפֶרֶק כ"ו הַלְכוֹת ה'–ז.⁶⁷

נד. לִפְנֵי שְׁנַנְשִׁים לְהַתְּפַלֵּל, יֵשׁ לְדַעַת אֶת הַשְּׁנוּיִים הַמְּתַאיִמִים וְאֶת הַלְכוֹתֵיהֶם. יֵשׁ לַעֲוֹן מְרֹאשׁ, לִפְנֵי הַתְּפִלָּה, בְּנִסְחֵי הַתַּפְלוֹת בְּחֻגִים, בְּרֵאשֵׁי-תְדָשִׁים וּכְדוּמָה, כְּדִי שְׁתַּהַיֵּינָה שְׁגוּרוֹת בְּפִיו אוֹ שְׂוִיתִפְלֵל אוֹתוֹן בְּפֶעַם הָרֵאשׁוֹנָה בְּאוֹתוֹ חַג אוֹ רֵאשׁ חֲדָשׁ מִתּוֹךְ סְדוּר. תַּפְלוֹת וּפְיוּטִים, שְׁקוּשָׁה לְהַבִּין אֶת פְּרוּשֵׁיהֶם, צְרִיךְ לַעֲוֹן בָּהֶם וּלְהַבִּין אוֹתָם מְרֹאשׁ לִפְנֵי שְׂוִיתִפְלֵל אוֹתָם, אִף עַל פִּי שֶׁהוּא מְתַפְלֵל אוֹתָם בְּחַג מִתּוֹךְ סְדוּר אוֹ מִחֲזוֹר.⁶⁸

נה. דִּינֵי הַהוֹסְפֹת וְהַשְּׁנוּיִים בְּתַפְלוֹת סְדוּרוֹ בְּטַבְלָאוֹת, בְּמִטְרָה לְסִיעַ לְלַמּוּד דִּינֵי הַהוֹסְפֹת וְכִיצַד יִנְהַג מִי שֶׁשָּׁכַח לְאֶמְרוֹ.

בְּפֶרֶק זָה נְבִיא אֶת דִּינֵי שְׁכַחַת "מִשִּׁיב הַרוּחַ וּמוֹרִיד הַגֶּשֶׁם" בְּבִרְכַּת "מַחֲיָה הַמַּתִּים" וְאֶת דִּינֵי שְׁכַחַת "וְתוֹן טַל וּמִטְרָה" בְּבִרְכַּת הַשָּׁנִים.

דִּינֵי "אֶתָּה חוֹנֵנֵתֵנוּ" בְּמוֹצָאֵי שְׁבֵת, "עֲנֵנוּ" בְּתַעֲנִי-צְבוּר, "יַעֲלֶה וְיָבֹא" בְּרֵאש־חֲדָשׁ וּבְחַל-הַמוֹעֵד, "עַל הַנְּסִיִּים" בְּחֻנְפָה וּבְפוּרִים וְהַהוֹסְפֹת הַנְּאָמְרוֹת בְּעֲשֶׂרֶת יָמֵי תְּשׁוּבָה, יוּבָאוּ לְהֵלֵךְ בְּפֶרֶקִים הַעוֹסְקִים בְּדִינֵים אֵלוּ.

נו. דיני שְׂכַחַת מְשִׁיב הָרוּחַ וּמוֹרִיד הַגֶּשֶׁם

<p>אמר בקיץ (בטעות): "משיב הרוח ומוריד הגשם"³</p>	<p>לא אמר בחורף: "משיב הרוח ומוריד הגשם"²</p>	<p>שכח לומר או שמתפק בתוך שלושים יום מתחילת האמירה, אם אמר¹ ← המקום בתפילה שבו המתפלל ↓ נזכר בטעותו</p>
<p>חוזר ל"אתה גבור וכו'"¹¹</p>	<p>מסיים לומר את הענין שעומד בו ואינו חוזר, אלא אומר במקום זה "משיב הרוח וכו". אם נזכר לאחר שאמר: "ונאמן אתה וכו'", אומר "משיב הרוח וכו'" וחוזר ל"ונאמן אתה וכו'"⁴</p>	<p>לא אמר עדין את שם ה' של ברכת: "ברוך אתה ה' מחיה המתים"</p>
<p>אומר "למדני חוקיך" וחוזר לתחילת הברכה (<i>"אתה גבור וכו'"</i>)⁸</p>	<p>אומר: "למדני חוקיך"⁵ וחוזר ל"משיב הרוח ומוריד הגשם".⁶ ★ אם אמר "מוריד הטל" (במקום "משיב הרוח וכו") אינו חוזר.⁷</p>	<p>הזכיר את שם ה' ועדיין לא אמר "מחיה המתים"</p>
<p>חוזר לראש התפילה¹¹</p>	<p>אומר שם "משיב הרוח ומוריד הגשם" וממשיך "אתה קדוש" וכו'.¹⁰ ★ אם אמר "מוריד הטל" (במקום משיב הרוח וכו') אינו אומר "משיב הרוח וכו'" לפני "אתה קדוש".</p>	<p>גמר את ברכת "מחיה המתים" ועדיין לא התחיל את ברכת "אתה קדוש".⁹</p>
<p>חוזר לראש התפילה¹¹</p>	<p>חוזר לראש התפילה.¹² ★ אם אמר "מוריד הטל" (במקום "משיב הרוח וכו") אינו חוזר.⁷</p>	<p>התחיל את ברכת "אתה קדוש" ונזכר לאחר מכן (בתפילת שמונה-עשרה או לאחר שסיים את התפילה).</p>

1. סיי קייד סעי' ח'. בשלושים יום הראשונים של אמירת "משיב הרוח ומוריד הגשם" (החל מתפילת מוסף של שמיני עצרת, כ"ב בתשרי) האדם מוחזק לומר את מה שהורגל בו קודם לכן (בקיץ). 2. סיי קייד סעי' ה'—ו'. 3. אם לא אמר בקיץ "מוריד הטל" (וגם לא טעה לומר: "משיב הרוח ומוריד הגשם") אינו חוזר (ויש מקומות בחוץ לארץ שבהם אין אומרים כלל בקיץ: "מוריד הטל"). 4. סיי קייד במשנ"ב ס"ק כ"ט ובביאור הלכה שם ד"ה במקום שזכר. 5. בתהלים קי"ט, י"ב מצוי הפסוק: "ברוך אתה ה' למדני חוקיך". כאשר האדם מסיים את הברכה בשתי המלים "למדני חוקיך" נמצא שבדיעבד אמר פסוק זה ולא הוציא מפיו את שם ה' לבטלה. 6. סיי קייד במשנ"ב ס"ק ל"ב. 7. סיי קייד סעי' ה'. בארץ ישראל ובמקומות נוספים שבהם אומרים בקיץ "מוריד הטל", בדרך כלל, הטועה בחורף אומר "מוריד הטל" במקום "משיב הרוח ומוריד הגשם". במקרים אלו אין צריך לחזור, ויש לשים לב לכך. 8. סיי קייד במשנ"ב ס"ק כ'. 9. אם גמר את ברכת "מחיה המתים" ועדיין לא שהה יותר מ"תוך כדי דבור", ישתדל לומר מיד בלא שהיה "משיב הרוח ומוריד הגשם" (ראה בסי' קייד במשנ"ב ס"ק ל"א). 10. סיי קייד סעי' ו' וראה הערה 7. 11. סיי קייד סעי' ד'. 12. סיי קייד סעי' ו' וראה הערה 7.

נז. דיני שְׂכַחַת "וְתַן טַל וּמְטָר"

<p>אמר בקיץ (בטעות) "ותן טל ומטר"³</p>	<p>לא אמר בחורף "ותן טל ומטר"²</p>	<p>שכח לומר או שמסתפק אם אמר – בתוך שלשים יום מתחילת האמירה¹ ← המקום בתפילה שבו ↓ נזכר המתפלל בטעותו</p>
<p>חוזר לראש ברכת "ברך עלינו"⁵</p>	<p>יחזור ויאמר "ותן טל ומטר"⁴</p>	<p>לא אמר עדיין את שם ה' של ברכת: "ברוך אתה ה' מברך השנים"</p>
<p>אומר "למדני חוקיך"⁸ וחוזר לראש הברכה ("ברך עלינו").</p>	<p>יאמר "ותן טל ומטר לברכה" בברכת "שמע קולנו" לפני המלים: "כי אתה שומע תפילת וכו'".⁷ אם שכח ב"שמע קולנו" ואמר את שם ה' של ברכת "ברוך אתה ה' שומע תפילה". יאמר "למדני חוקיך"⁸ ואח"כ יחזור ויאמר "ותן טל ומטר לברכה, כי אתה שומע תפילת וכו'". אם גמר את ברכת "שמע קולנו" יאמר מיד⁹ "ותן טל ומטר לברכה" ויתחיל את ברכת "רצה". אם התחיל את ברכת "רצה" חוזר לתחילת ברכת "ברך עלינו".¹⁰</p>	<p>הזכיר את שם ה'⁶ ועדיין לא אמר את סיום הברכה: "מברך השנים".</p> <p>גמר את ברכת "ברוך אתה ה' מברך השנים" ונזכר לפני שהתחיל את הברכה הבאה או שהמשיך את הברכות הבאות ונזכר לפני ברכת "שמע קולנו"</p>
<p>חוזר לראש ברכת "ברך עלינו"¹¹</p>		
<p>חוזר לראש תפילת שמונה עשרה</p>	<p>חוזר לראש תפילת שמונה-עשרה</p>	<p>גמר את תפילתו (לאחר אמירת: "יהיו לרצון אמרי פי" שבסוף "אלקי נצור"), אעי"פ שעדיין לא עקר את רגליו¹²</p>

1. סיי קי"ד סעי' ח'. בתוך שלושים יום מתחילת אמירת "ותן טל ומטר" (בארץ ישראל, החל מתפילת ערבית של ז' בחשוון) האדם מוחזק לומר את מה שהורגל בו קודם (את הנוסח שאומרים בקיץ). ולכן, מי שמסתפק, דינו כאילו לא אמר. 2. סיי קי"ד סעי' ד'–ה'. 3. סיי קי"ד סעי' ג'. 4. בסיי קי"ד במשני"ב סייק ט"ו כתב שטוב יותר שלא יאמר "ותן טל ומטר" במקום שזכר, אלא יחזור ל"ותן טל ומטר" וימשיך לפי סדר הברכה. 5. סיי קי"ד במשני"ב סייק י"ד. 6. בסיי קי"ד במשני"ב סייק ל"ב מובא שסיום הברכה (לענין זה שאין חוזרים) הוא משעה שאמר את שם ה'. 7. עיי' בסיי קי"ד במשני"ב סייק ט"ו. 8. בתהלים קי"ט, י"ב מצוי הפסוק: "ברוך אתה ה' למדני חוקיך". כאשר האדם מסיים את הברכה בשתי המלים: "למדני חוקיך", נמצא שבדיעבד אמר פסוק זה ולא הוציא מפינו את שם ה' לבטלה. (ראה בסיי קי"ד במשני"ב סייק כ'). 9. סיי קי"ד במשני"ב סייק ל"א. ולכתחילה יאמר "ותן טל ומטר" בתוך כדי דבור לסיום ברכת שמע קולנו. שיעור "תוך כדי דבור" הוא זמן אמירת שלוש מלים: "שלום עליך רבי" (סיי ר"י במשני"ב סייק י"ב). 10. סיי קי"ד סעי' ה'. 11. סיי קי"ד במשני"ב סייק י"ד ועינין בסיי קי"ד בבאור הלכה ד"ה ואם סיים הברכה. 12. סיי קי"ד במשני"ב סייק י"ח.

תַּחֲלַת זְמַן תַּפְּלַת שְׁחִירַת

נח. עקר זמנה של תפלת שמונה-עשרה מתחיל בהנף-החמה (זריחת השמש) ונמשך ארבע שעות זמניות, כמובא להלן.⁶⁹

מצוה מן המבחר, שהאדם יתחיל להתפלל שמונה-עשרה בדיוק בזמן הנף החמה, כדברי הפסוק: "ייראוך עם שמש" (תהלים עב, ה). תפלה זו נקראת "תפלת ותיקין"⁷⁰.

נט. אם האדם נאלץ להתפלל לפני הנף-החמה, כגון שעליו לצאת לדרך לפני זריחת השמש ולא יוכל להתפלל בדרך, ישאל רב כיצד לנהוג לגבי תפלת שמונה-עשרה ובהקשר להנחת תפלו וקריאת-שמע.⁷¹

ס. מובאת כאן טבלת זמנים תמידית של זריחת השמש. הזמנים מופיעים אחת לעשרה ימים. תאריך שאינו מופיע בטבלה, יש לחשבו לפי התאריכים הסמוכים לו. הזמנים הם לפי השעון הרגיל ולא לפי שעון הקיץ.

זְמַן זְרִיחַת הַשֶּׁמֶשׁ

אילת	באר שבע	חיפה	ת"א	ירושלים		
4.44	4.40	4.35	4.38	4.37	1	י
4.48	4.44	4.40	4.42	4.41	10	ו
4.53	4.50	4.46	4.48	4.47	20	ל
5.00	4.57	4.54	4.56	4.54	1	א
5.05	5.03	5.00	5.02	5.00	10	ו
5.11	5.09	5.07	5.08	5.07	20	ג
5.17	5.17	5.14	5.16	5.14	1	ס
5.22	5.22	5.20	5.21	5.20	10	פ
5.27	5.28	5.27	5.28	5.26	20	ט
5.33	5.34	5.34	5.35	5.33	1	א
5.39	5.40	5.40	5.41	5.39	10	ו
5.45	5.47	5.48	5.48	5.46	20	ק
5.53	5.56	5.58	5.57	5.55	1	נ
6.00	6.04	6.05	6.05	6.03	10	ו
6.08	6.12	6.15	6.14	6.12	20	ב
6.17	6.22	6.24	6.23	6.21	1	ד
6.24	6.29	6.32	6.31	6.28	10	ז
6.30	6.35	6.38	6.37	6.35	20	מ

אילת	באר שבע	חיפה	ת"א	ירושלים		
6.35	6.40	6.43	6.42	6.39	1	י
6.37	6.41	6.44	6.43	6.40	10	נ
6.35	6.39	6.42	6.41	6.39	20	ו
6.30	6.34	6.36	6.35	6.33	1	פ
6.24	6.27	6.29	6.28	6.26	10	ב
6.16	6.18	6.19	6.19	6.17	20	ר
6.07	6.08	6.09	6.09	6.07	1	מ
5.57	5.58	5.58	5.58	5.56	10	ר
5.45	5.46	5.45	5.46	5.44	20	ץ
5.31	5.30	5.29	5.30	5.28	1	א
5.20	5.19	5.17	5.19	5.17	10	פ
5.09	5.08	5.05	5.07	5.06	20	ר
4.59	4.57	4.54	4.55	4.54	1	מ
4.52	4.49	4.45	4.48	4.46	10	א
4.45	4.42	4.38	4.41	4.40	20	י
4.41	4.38	4.33	4.36	4.34	1	י
4.40	4.36	4.32	4.34	4.33	10	ו
4.41	4.37	4.32	4.35	4.34	20	נ

סוף זמן תפלה

סא. זמן תפלת שמונה-עשרה בשחרית נמשך עד סוף השעה הזמנית הרביעית, שהוא שליש היום⁷². כמובא לעיל, לגבי זמן קריאת-שְׁמַע, שעות אלו הן שעות זמניות שהן קצרות כְּאֶשֶׁר היום קצר בחורף והן ארוכות בקיץ. סוף זמן תפלה בקיץ מקדים יותר מאשר בחורף, כי בקיץ עלות-השחר והזריחה מקדמים יותר.

גם זמן זה תלוי בדעותיהם של המגן-אברהם והגר"א, הדנים אם מונים את השעות הזמניות של היום מעלות-השחר עד צאת הכוכבים או מהזריחה (הנץ החמה) עד השקיעה, כמובא לעיל בהלכה כ"ו. שני הזמנים של המגן-אברהם ושל הגר"א מופיעים בלוחות זמני ההלכה, בהתאם לתאריכי השנה השונים.

חזרת הש"ץ

סב. בתפלה בצבור, חוזר שליח הצבור (ש"ץ) על תפלת שמונה-עשרה בקול רם⁷³. לאחר ששליח הצבור סיים את תפלת שמונה-עשרה בלחש, הוא פוסע שלש פסיעות לאחור וממתין במקומו שעור הליכת ארבע אמות. לאחר מכן, הוא חוזר למקומו, אומר: "ה' שפתי תפתח ופי נגיד תהלתך" ומתחיל את ברכת אבות בקול רם⁷⁴.

סג. הצבור מקשיב לחזרת הש"ץ ומכוון לברכות שהוא מברך. אם אין לפחות תשעה אנשים המקשיבים לחזרת הש"ץ, קרוב הדבר שברכותיו נחשבות כברכות לבטלה. לכן, ישתדל כל אחד מהצבור להקשיב היטב לכל חזרת הש"ץ⁷⁵.

אסור לדבר בשעת חזרת הש"ץ. מי שמשוחח באותה שעה, עונו גדול.

סד. בכל ברכה, לאחר שהש"ץ אומר: "ברוך אתה ה'", עונה הצבור: "ברוך הוא וברוך שמו" ולאחר סיום הברכה עונים מיד "אמן". להלן בפרק י' הלכות ח"י"א מובאים דיני "ברוך הוא וברוך שמו" ו"אמן". מובאת שם גם הפנה שיש לכונן בשעה שעונים "אמן".

על שליח הצבור לשהות מעט בשעה שהצבור עונים: "ברוך הוא וברוך שמו", כדי שהצבור ישמעו איזו ברכה הוא מסים. כמו כן, עליו להמתין ולא להתחיל את הברכה הבאה, עד שרוב הצבור יסימו את ענית "אמן" על ברכתו⁷⁶.

סה. על כל אב ללמד את ילדיו שיקשיבו לחזרת הש"ץ ויגעו "אמן" יחד עם הצבור. מובא בחז"ל שמיד כאשר היקד מתחיל לענות "אמן", יש לו חלק לעולם הבא⁷⁷. בחזרת הש"ץ אומר הצבור קדשה ומודים דרבנן והפניהם מברכים את העם.

קדשה

סו. לאחר ששליח-הצבור מסים את ברכת "מחיה המתים" אומרים הש"ץ והצבור "קדשה". נסח הקדשה מובא בסדורים⁷⁸.

עלינו לכוון בעת אמירת הקדשה שאנו מוכינים לקדש את שם ה' ולקיים את דברי הפסוק **"וּנְקַדְשִׁי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל"** (ויקרא כב, לב) ובזכות זה ה' ישרה עלינו את קדשתו. מובא בטור שאמירת קדשה כהלקחה גורמת להנאה גדולה לפני ה'⁷⁹.

ז. בעת אמירת קדשה עומדים ברגלים צמודות, כמו שעומדים בעת תפלת שמונה-עשרה⁸⁰. בשעה שאומרים קדשה יש לשאת את העיניים למרום. על האדם להרים את עקביו וגופו כלפי מעלה בשעה שהוא אומר את המלים: **"קדוש, קדוש, קדוש"**, **"ברוך"** ו**"יְמַלְךְ"**⁸¹.

מי שאמר כבר קדשה ואחר כך נכנס לבית-הכנסת ושמע שהצבור עונים קדשה, עליו לענות עמהם^{81*}.

מודים דרבנן

סח. כששליח הצבור מגיע לברכת **"מודים"**, שוחים (משתחוים) הצבור עמו ואומרים את נסח **"מודים דרבנן"** המובא בסדורים: **"מודים אֲנַחְנוּ לָךְ שְׂאֵתָה הוּא אֱלֹקֵינוּ וְאַלְקֵי אֲבוֹתֵינוּ, אֱלֹקֵי כָּל בָּשָׂר וְכוּ"**⁸².

בשעה שהצבור אומר את נסח **"מודים דרבנן"**, שליח הצבור ממשיך פֶּדְרָכוּ לוֹמַר את ברכת **"מודים"**⁸³.

ברכת כהנים

סט. מצות-עשה מהתורה מטלת על הכהנים לברך את עם ישראל, שנאמר: **"כֹּה תְּבָרְכוּ אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל"** (במדבר ו, כג).

בספר החנופה מצוה שע"ח מובא:

"משרשי המצוה. שחפץ ה' בטובו הגדול לברך עמו על ידי (הכהנים) המשרתים החונים תמיד בבית ה'. וכל מחשבתם דבקה בעבודתו. ונפשם קשורה ביראתו כל היום. ובזכותם תחול הברכה עליהם (על עם ישראל) ויתברכו כל מעשיהם ויהי נעם ה' עליהם."

כל הכהנים הנמצאים בבית-הכנסת צריכים לעלות לדוכן, לשאת את כפיהם ולברך את הצבור⁸⁴.

"ברכת כהנים" נאמרת רק באשר יש במקום התפלה, לפחות עשרה אנשים, יחד עם הכהנים⁸⁵. מי שאינו כהן אסור לו לשאת את פיו ולברך ברכת כהנים⁸⁶.

לפני ברכת הכהנים

ע. כהנים שאינם עולים לדוכן מחמת חלשה וכדו', צריכים להיות מחוץ לבית-הכנסת בשעה שהתנון קורא: **"כהנים"**. עליהם לצאת לפני ברכת **"רצה"**. נהוג שהם אינם נכנסים לבית-הכנסת, עד לאחר ברכת כהנים⁸⁷.

עא. לפני שהפנהים עולים לדוכן יוצק לוי מים על ידיהם. יוצקים את המים על כל פה היד, עד פרק הזרוע, כפי שהיו הפנהים מקדשים (רוחצים) את ידיהם בבית-המקדש, לפני עבודת הקרבנות⁸⁸. בני עדות המזרח ועוד נוהגים שהלוי נוטל את ידי תחלה, לפני שהוא יוצק מים על ידי הפנהים.

עב. כאשר שליח הצבור מתחיל את ברפת "רצה", כל הפנהים הנמצאים בבית הכנסת עוקרים את רגליהם (כלומר, מתחילים ללכת), כדי לעלות לדוכן.

כל עוד ששליח הצבור לא סיים את ברפת "רצה" יכולים הפנהים לעקר את רגליהם כדי לעלות לדוכן, אולם אם הש"ץ סיים את ברפת "רצה" והלכו טרם עקר את רגליו, שוב אין הוא עולה לדוכן. עליו לצאת מבית-הכנסת, כמובא לעיל⁸⁹.

עג. לאחר שהפנהים עומדים לפני ארון הקדש ואומרים: "מודים דרבנן" עם הצבור, הם אומרים נסח זה: "יהי רצון מלפניך ה' אלוקינו שתהא ברכה זו שצוייתנו לברך את עמך ישראל, ברכה שלמה ולא יהא בה מכשול ועון מעתה ועד עולם". הם מאריכים בבקשה זו עד שייסיי הש"ץ את ברפת: "הטוב שמך ולך נאה להודות", כדי שהצבור יענה "אמן" על שתי הברכות כאחת. גם הפנהים עונים "אמן" על ברפת הש"ץ⁹⁰.

סדר ברפת כהנים

עד. בשעה שהפנהים מברכים את העם, עליהם לא להסיח את דעתם מהברכה ולא להביט על הצבור. עיניהם תהיינה מפנות כלפי מטה, כפי שנוהגים בעת התפלה. הפנהים מורידים את הטלית על פניהם. האנשים המתברכים מהפנהים יכוננו לברפת הפנהים ופניהם תהיינה מפנות כנגד פני הפנהים, אך לא יסתכלו לא בפני הפנהים ולא בידיהם⁹¹.

עה. הפנהים מרימים את ידיהם עד לגבה הכתפים, ומגביהים את יד ימין מעט יותר מיד שמאל. הם פושטים את הידים ומחלקים את האצבעות באפן שהיו ביניהן חמשה רוחים. חמשת הרוחים הם בכל יד בין שתי אצבעות לשתי אצבעות, בין האצבעות לאגדל וכן בין האגדלים של שתי הידים. עליהם לפרס את כפות הידים באפן שתוף-הכפות נפנה כלפי הארץ ואחורי הידים יהיו כלפי מעלה⁹².

הפנהים עומדים על הדוכן באפן שפניהם מפנות אל ארון הקדש. לאחר ברפת "מודים" אם יש לפחות שני כהנים, קורא אחד מהצבור "כהנים". בני עדות המזרח ועוד נוהגים שהש"ץ אומר את תבת "כהנים", וגיש הנוהגים שהש"ץ אומר את נסח "אלקינו ואלקי אבותינו ברכנו וכו'" וכשמגיע לתבת "כהנים" הוא אומר בקול רם.

הפנהים מתחילים לברך: "ברוך אתה ה' אלוקינו מלך העולם אשר קדשנו בקדשותו של אהרן" מסובבים את פניהם כלפי העם (הם מסובבים דרך צד

הַיְמִינִי וּמְשִׁיכִים אֶת הַבְּרָכָה: "וְצוּנוּ לְבָרֵךְ אֶת עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בְּאַהֲבָה", וְהַצְבּוֹר עוֹנָה "אֲמֹן". שְׁלִיחַ הַצְבּוֹר לֹא יַעֲנֶה "אֲמֹן" עַל בְּרָכָה זוֹ.⁹³

שְׁלִיחַ הַצְבּוֹר מְקַרֵּא אֶת בְּרַפְת כְּהֻנִּים מְלָח בְּמִלְחָה, הַכְּהֻנִּים עוֹנִים אַחֲרָיו עַל כָּל מְלָח עַד שֶׁהֵם מְסִימִים אֶת הַפְּסוּק הָרִאשׁוֹן: "יְבָרְכֵךְ ה' וַיִּשְׁמְרֵךְ" וְהַצְבּוֹר עוֹנָה "אֲמֹן". וְכֵן אַחַר הַפְּסוּק הַשֵּׁנִי: "יָאֵר ה' פָּנָיו אֵלֶיךָ וַיַּחַנְד" וְאַחַר הַפְּסוּק הַשְּׁלִישִׁי: "יִשָּׂא ה' פָּנָיו אֵלֶיךָ וַיִּשֶׂם לְךָ שְׁלוֹם".⁹⁴

עו. עַל הַקּוֹרָא אֶת תַּבַּת "כְּהֻנִּים" לְהַמְתִּין עַד שֶׁתִּסְתַּיֵּם עֲנִית "אֲמֹן" עַל בְּרַפְת "מוֹדִים" מִפִּי רַב הַצְבּוֹר, וְכֵן הַכְּהֻנִּים אֵינִם רִשְׁאִים לְהַתְחִיל אֶת הַבְּרָכָה עַד שֶׁתִּסְתַּיֵּם קְרִיאַת "כְּהֻנִּים" מִפִּי הַמְקַרֵּא. לְכָל אֲרָכָה שֶׁל בְּרַפְת כְּהֻנִּים הַדִּין כּוֹן, שְׂאִין הַכְּהֻנִּים אוֹ הַמְקַרֵּא רִשְׁאִים לוֹמַר אֶת הַמְּלָח הַבָּאָה לְפָנָי שֶׁתִּסְתַּיֵּם הַמְּלָח הַקּוֹדְמַת מִפִּי הַשֵּׁנִי אוֹ עַד שֶׁיִּסְיָמוּ רַב הַצְבּוֹר אֶת עֲנִית "אֲמֹן".⁹⁵

כְּאֶשֶׁר הַכְּהֻנִּים אוֹמְרִים אֶת הַמְּלִים: "יְבָרְכֵךְ", "וַיִּשְׁמְרֵךְ", "אֵלֶיךָ", "וַיַּחַנְד", "אֵלֶיךָ", "לְךָ", וְ"שְׁלוֹם" הֵם פּוֹנִים גַּם לְכוּוֹן צַפּוֹן וְדָרוֹם, כְּלוֹמַר לְצַדִּיקָהּ, הַטַּעַם שְׁנוֹהֵגִים כִּדּוּם הוּא כִּדּוּם שֶׁהַבְּרָכָה תִּפְּנֶה לְכָל הָאֲנָשִׁים, גַּם לְאֵלוֹ הַעוֹמְדִים מִצַּדִּיקָהּ.⁹⁶

הַלְכוֹת נוֹסֵפּוֹת

עז. בְּרַפְת כְּהֻנִּים חֲלָה עַל הָאֲנָשִׁים הַנִּמְצָאִים לְפָנָי הַכְּהֻנִּים וּבְצַדִּיקָהּ אֲבָל לֹא עַל הָאֲנָשִׁים הַעוֹמְדִים מֵאַחֲרֵי הַכְּהֻנִּים. לְכֵן, עַל הָאֲנָשִׁים הַנִּמְצָאִים בְּקוֹדְמַת בֵּית-הַכֶּנֶסֶת (בְּ"מִזְרָח" בֵּית-הַכֶּנֶסֶת) מֵאַחֲרֵי הַכְּהֻנִּים אוֹ בְּצַדִּיקָהּ מֵאַחֲרֵי הַכְּהֻנִּים, לְלַקֵּת מִמְּקוֹמָם וְלַעֲמֹד בְּמִקּוֹם אַחֵר, כִּדּוּם שֶׁגַּם הֵם יִהְיוּ בְּכָלל הַבְּרָכָה. הַעוֹמְדִים לְפָנָי הַכְּהֻנִּים וְאֶפְלוּ מִן הַצַּד, יִפְּנוּ אֶת פְּנֵיהֶם לְכוּוֹן מִזְרָח, וְהַעוֹמְדִים בְּצַדִּיקָהּ הַכְּהֻנִּים מִמֶּשֶׁת יִפְּנוּ אֶת פְּנֵיהֶם לְכוּוֹן הַכְּהֻנִּים.⁹⁷

עח. בְּרַפְת כְּהֻנִּים חִיבַת לְהֶאֱמַר בְּשׁוֹן-הַקֹּדֶשׁ, בְּעִמְדָה, בְּנִשְׂיַאת כַּפַּיִם וּבְקוֹל רֶם. דִּינִים אֵלוֹ נִלְמְדִים מִן הַתּוֹרָה. כִּהֵן שְׂאִינוּ יָכוֹל לְקַיֵּם אֶת אֶחָד מֵהַפְּרָטִים הַלְלוּ, לֹא יִשָּׂא אֶת כַּפָּיו אֶלָּא יֵצֵא מִבֵּית-הַכֶּנֶסֶת לְפָנָי שֶׁשְׁלִיחַ הַצְבּוֹר מְגִיעַ לְבְרַפְת "רִצְהָ".⁹⁸

לְאַחַר סִיּוּם הַבְּרָכָה

עט. לְאַחַר סִיּוּם בְּרַפְת כְּהֻנִּים מֵתְחִיל הַשִּׁי"ץ אֶת בְּרַפְת "שִׁים שְׁלוֹם" וְאִזּוּ הַכְּהֻנִּים מְסִתּוֹבְבִים דָּרָךְ צֵדִים הַיְמִנִי, מִפְּנֵים אֶת פְּנֵיהֶם לְאַרְוֹן הַקֹּדֶשׁ וְאוֹמְרִים: "רַבּוֹן הַעוֹלָמִים, עֲשִׂינוּ מַה שְׁנֹזְרַתְךָ עֲלֵינוּ, עֲשֵׂה אֶתְּהָ מַה שֶׁהַבְּטַחְתָּנוּ. הַשְּׂקִיפָה מִמַּעַן קִדְשְׁךָ מִן הַשָּׁמַיִם וּבְרַךְ אֶת עַמְּךָ, אֶת יִשְׂרָאֵל". הַכְּהֻנִּים מֵאֲרִיכִים בְּאַמִּירַת תְּפִלָּה זוֹ עַד שֶׁיִּסְיָם הַשִּׁי"ץ אֶת בְּרַפְת "שִׁים שְׁלוֹם", כִּדּוּם שֶׁעֲנִית הַ"אֲמֹן" שֶׁל הַצְבּוֹר תַּחוּל עַל שְׁתֵּי הַבְּרָכוֹת. אִם הַכְּהֻנִּים אֵינִם יָכוֹלִים לְהֶאֱרִיךְ כָּל כִּדּוּם, יוֹסִיפוּ גַּם אֶת נֶסֶח: "אֲדִיר בְּמָרוֹם, שׁוֹכֵן בְּגִבּוֹרָה, אֶתְּהָ שְׁלוֹם וְשִׁמְךָ שְׁלוֹם, יְהִי רָצוֹן שֶׁתִּשְׂשִׂים עֲלֵינוּ שְׁלוֹם".⁹⁹

הַכֹּהֲנִים אֵינָם רְשָׁאִים לְהַפְנוֹת אֶת פְּנֵיהֶם לְאֲרוֹן הַקֹּדֶשׁ לִפְנֵי שְׁהַשׁ"ץ מִתְחִיל אֶת בְּרַכַּת "שִׁים שְׁלוֹם". וְדִיחָם שֶׁל הַכֹּהֲנִים תְּהִינָה פְּרוֹסוֹת עַד לְאַחַר שְׁיַפְנֶנּוּ אֶת פְּנֵיהֶם לְאֲרוֹן הַקֹּדֶשׁ. הֵם לֹא יַעֲקְרוּ מִמְקוֹמָם עַד לְאַחַר שְׁתַּסְתִּימִים עֲנִית "אָמוּ" עַל בְּרַכַּת "שִׁים שְׁלוֹם", מִפִּי רֵב הַצְּבוּר¹⁰⁰.

פֶּאֶשֶׁר אֵין כֹּהֲנִים

פ. פֶּאֶשֶׁר אֵין כֹּהֲנִים בְּבֵית-הַפְּנִסָּת, אוֹמֵר הַשׁ"ץ לְאַחַר בְּרַכַּת "מוֹדִים" אֶת גִּסְח "אֶלְקֵינוּ וְאֶלְקֵי אֲבוֹתֵינוּ בְּרַכְנוּ בְּבִרְכָה הַמְּשַׁלְּשֶׁת בַּתּוֹרָה וְכוּ" (כְּמוֹבָא בְּסֻדוּרִים). הַצְּבוּר עוֹנֶה: "כֵּן יְהִי רְצוֹן" בְּמִקוֹם "אָמוּ"¹⁰¹.

בְּאֵלוּ תַפְלוֹת יֵשׁ בְּרַכַּת כֹּהֲנִים

פא. הַכֹּהֲנִים נוֹשְׂאִים כְּפִים בַּתַּפְלוֹת שְׁחֲרִית בְּכָל יוֹם וּבַתַּפְלוֹת מוֹסָף בְּשַׁבְּתוֹת, בְּחֻגִים וּבְרָאשֵׁי חֲדָשִׁים. לְגַבֵּי נְשִׂאֵת-כְּפִים בַּתַּפְלוֹת מְנַחֵה בַּתַּעֲנִיּוֹת צְבוּר וּבַתַּפְלוֹת נֶעֱלָה בְּיוֹם הַכַּפּוּרִים, רָאָה לְהֵלֵךְ בְּפִרְקִים הַמַּתְאִימִים.

יִשְׁנֶן אֲרָצוֹת שֶׁבָּהוּ הַכֹּהֲנִים אֵינָם נוֹשְׂאִים כְּפִים אֶלָּא בַּתַּפְלוֹת מוֹסָף בְּחֻגִים בְּלִבָּד, כִּי אֵין הָאֲנָשִׁים שְׂרוּיִים בְּשִׁמְחָה וּבְטוֹב-לֵב. בְּאֲרָצוֹת אֱלוֹ אוֹמֵר הַשׁ"ץ בַּתַּפְלוֹת שְׁחֲרִית וּבַתַּפְלוֹת מוֹסָף, פֶּאֶשֶׁר הַכֹּהֲנִים אֵינָם עוֹלִים לְדוֹכּוֹ, אֶת גִּסְח: "אֶלְקֵינוּ וְאֶלְקֵי אֲבוֹתֵינוּ בְּרַכְנוּ בְּבִרְכָה הַמְּשַׁלְּשֶׁת וְכוּ" (כְּמוֹבָא לְעִיל¹⁰²).

בְּפִרְקָא זֶה הִבְאֵנוּ אֶת הַלְכוֹת בְּרַכַּת כֹּהֲנִים בְּקִצְרָה. לֹא הוֹבֵאוּ דִינִים שׁוֹנִים, כְּגוֹן: אֱלוֹ כֹהֲנִים פְּסוּלִין לְנְשִׂאֵת כְּפִים, מֵה הַדִּין אִם שְׁלִיחַ הַצְּבוּר הוּא כֹהֵן וְעוֹד. עַל הַכֹּהֲנִים לְהִיּוֹת בְּקִיָּאִים הֵיטֵב בְּכָל הַהֲלָכוֹת הַמַּעֲשִׂיּוֹת שֶׁל נְשִׂאֵת-כְּפִים.

תַּחֲנוּן

פב. לְאַחַר תַּפְלוֹת שְׂמוֹנָה-עֶשְׂרֵה (וּבַתַּפְלָה בְּצְבוּר לְאַחַר חֲזֵרַת הַשׁ"ץ), אוֹמְרִים "תַּחֲנוּן", שֶׁהִיא תַּפְלָה שֶׁתִּכְנֶנָה בְּקִשְׁתַּת תַּחֲנוּנִים מֵה', מִבְּקָשִׁים אֲנוּ שֶׁה' יִסְלַח לָנוּ עַל חֲטָאֵינוּ וְיוֹשִׁיעֵנו לְמַעַן שְׁמוֹ.

פג. אֶת הַפֶּרֶק: "רַחוּם וְחַנוּן חֲטָאֵתִי לִפְנֵיךָ, ה' מְלֵא רַחֲמִים רַחֵם עָלַי וְקַבֵּל תַּחֲנוּנֵי וְכוּ" (אוֹמְרִים בְּנִפְלֵת אֲפִים. כִּיּוֹם, אֵין נוֹפְלִים אֲפִים בְּדֶרֶךְ קִידָה, אֶלָּא יוֹשְׁבִים, מֵטִים אֶת הָרֹאשׁ וּמְכַסִּים אֶת הַפְּנִים בְּלִבָּד. מְכַסִּים אֶת הַפְּנִים בְּשִׁרוּל הַבְּגָד וְכוּ)¹⁰³.

בַּתַּפְלוֹת שְׁחֲרִית מֵטִים אֶת הַפְּנִים עַל יָד יְמִין, מִפְּנֵי שֶׁתַּפְלִין מְנַחוֹת עַל יָד שְׂמָאל (לְמִי שְׂאִינוּ אֶטֶר). בַּתַּפְלוֹת מְנַחֵה אוֹ כְּשֶׁאֵין לוֹ תַּפְלִין עַל יָד שְׂמָאל מֵטִים אֶת הַפְּנִים עַל יָד שְׂמָאל¹⁰⁴.

בְּנֵי עֲדוֹת הַמְזוֹרָח אֵינָם אוֹמְרִים אֶת פָּרָק "רְחוּם וְחַנוּן חֲטָאתִי לִפְנֵיד", אֶלָּא אֶת הַמְזוֹמֹר "לְדוֹד אֶלֶיד ה' נִפְשִׁי אֶשָּׂא וְכוּ". הֵם אוֹמְרִים מְזוֹמֹר זֶה בִּישִׁיבָה בְּלֹא נִפְלֵת אִפְּיָם.

פד. נוֹפְלִים אִפְּיָם בִּישִׁיבָה וְלֹא בַעֲמִידָה. בְּשַׁעַת הַדְּחָק, כְּגוֹן, בְּמִקְרָה שְׂאֵדָם אַחַר מִתְפַּלֵּל מֵאַחוֹרָיו אֶת תְּפִלַּת שְׂמוֹנֶה-עֶשְׂרֵה וְאָסוּר לוֹ לְשַׁבֵּת לִפְנֵיו (כְּמוֹבָא לְעִיל בְּהַלְכוֹת תְּפִלַּת שְׂמוֹנֶה-עֶשְׂרֵה), יִפֹּל עַל פְּנָיו בַּעֲמִידָה¹⁰⁵.

לְאַחַר נִפְלֵת אִפְּיָם מִמְשִׁיכִים לוֹמֵר אֶת הַתְּחִנָּה בִּישִׁיבָה, עַד לְאַמִּירַת הַמְּלִים "וְאַנְחָנוּ לֹא נִדְע". כְּאֶשֶׁר אוֹמְרִים אֶת הַמְּשִׁדְּ הַמְּלִים "מִה נַעֲשֶׂה וְכוּ", עוֹמְדִים¹⁰⁶.

נוֹפְלִים אִפְּיָם רַק בְּמִקּוֹם שֶׁיֵּשׁ בוֹ סִפֵּר תּוֹרָה. בְּכָל הַמְּקוֹמוֹת שְׂאִין נוֹפְלִים בְּהֵם אִפְּיָם, אוֹמְרִים אֶת הַתְּחִנָּה בִּישִׁיבָה בְּלֹא כְּסוּי הַפְּנִים. לְגַבֵּי מִקּוֹם שֶׁיֵּשׁ בוֹ סִפְרֵי-קִדְשׁ אִין בוֹ סִפֵּר תּוֹרָה, הוֹבָאוּ דְעוֹת שׁוֹנוֹת בְּמִשְׁנֵה-בְּרוּרָה אִם נוֹפְלִים בוֹ אִפְּיָם¹⁰⁷. בִּירוּשָׁלַיִם נוֹהֲגִים לִפְלֵל אִפְּיָם גַּם בְּמִקּוֹמוֹת שְׂאִין בְּהֵם סִפֵּר תּוֹרָה.

פה. אִם הָאֵדָם מִפְּסִיק בֵּין תְּפִלַּת שְׂמוֹנֶה-עֶשְׂרֵה לְתַחֲנוּן וְעוֹסֵק בְּדַבּוּר בְּעֵנִינִים אַחֲרֵים, אִין הַתְּחִנָּה שְׁהוּא מִתְחַנֵּן לַה' נִשְׁמַעַת כָּל כְּפִי. מִתֵּר לְהַפְּסִיק בְּאוֹתָהּ שְׁעָה לְדַבְּרִים שְׁבִקְדֻשָּׁה, כְּגוֹן לְעֵנִית "אֵמוּ, יְהֵא שְׁמִיָּה רַבָּה", "אֵמוּ" וְכוּ וְיַעֲקֹר הַדִּין מִתֵּר לְהַפְּסִיק גַּם לְשִׁיחָה בְּעֵלְמָא (דְּבּוּר קֶצֶר וְכְדוּ)¹⁰⁸.

יֵשׁ הָאוֹמְרִים לִפְנֵי תַחֲנוּן וְדוּי וְיִי"ג מְדוֹת הַרְחֵמִים ("ה' ה' א-ל רְחוּם וְחַנוּן וְכוּ"). הַדְּוּי הוּא הוֹדָאת הַחוּטָא בְּחֲטָא שְׁעֵשָׂה. בְּסִדּוּרִים מוֹבָא בְּנִסְחַ הַדְּוּי גַּם פְּרוּט הַחֲטָאִים לְפִי סִדֵּר הָא"ב ("אֶשְׁמֵנוּ, בְּגִדְנוּ, גִּזְלָנוּ, דְּבַרְנוּ דְּפִי וְכוּ").

תַּחֲנוּן בַּיָּמִים שְׁנֵי וְחִמְיָשִׁי

פו. מִי שְׁנֵי וְחִמְיָשִׁי הֵם יָמֵי רְצוֹן. לְאַחַר חֲטָא הָעֵגֶל עָלָה מִשָּׁה רַבְּנוּ לְהַר סִינֵי בַּיּוֹם חִמְיָשִׁי. הוּא שְׁהָה שָׁם אַרְבַּעִים יוֹם וְיָרַד בַּיּוֹם שְׁנֵי. בְּאוֹתָהּ שְׁעָה סָלַח ה' לְבָנָי יִשְׂרָאֵל עַל חֲטָאָם.

בַּיָּמִים שְׁנֵי וְחִמְיָשִׁי מְרַבִּים בְּאַמִּירַת תַּחֲנוּנִים, כְּמוֹבָא בְּסִדּוּרִים. הַתְּחִנּוּנִים נֶאֱמָרִים בַּעֲמִידָה וְצָרִיד לְאוֹמְרָם בְּמִתְיַנּוֹת וּבְכּוֹנָה רַבָּה¹⁰⁹.

בְּתַפְלָה בְּצַבּוּר לְאַחַר תַּחֲנוּן אוֹמְרִים חֲצִי קִדְשִׁי. בַּיָּמִים שְׁנֵי וְחִמְיָשִׁי אוֹמְרִים לְאַחַר הַקִּדְשִׁי אֶת גִּסְח "א-ל אֶרְךָ אִפְּיָם" כְּמוֹבָא בְּסִדּוּרִים. בַּיָּמִים שְׂאִין אוֹמְרִים "לְמַנְצַח" לִפְנֵי "וּבָא לְצִיּוֹן" (כְּמוֹבָא לְהַלְוֹ בְּהַלְכָה ק"א) אִין אוֹמְרִים "א-ל אֶרְךָ אִפְּיָם".

בַּיָּמִים שְׁנֵי, חִמְיָשִׁי וְשְׁנֵי שְׁלֹאחַר הַשְּׁבֵת שְׁחַלָּה לְאַחַר רֹאשׁ חֹדֶשׁ חֲשׁוֹן וּלְאַחַר רֹאשׁ חֹדֶשׁ אֵיזֵר אוֹמְרִים סְלִיחוֹת וְתַפְלַת "אֲבִינוּ מְלַכְנוּ". הֵן נִקְרְאוֹת "סְלִיחוֹת בְּה"ב" (כְּלוֹמֵר סְלִיחוֹת שְׁנֵי וְחִמְיָשִׁי וְשְׁנֵי), גִּסְחוּ מוֹבָא בְּחֵלֶק מִהַסִּדּוּרִים. בְּנֵי עֲדוֹת הַמְזוֹרָח אֵינָם נוֹהֲגִים לוֹמֵר אֶת סְלִיחוֹת בְּה"ב.

הזמנים שאין אומרים בהם תחנון

פז. אין אומרים תחנון בשבתות, בחגים ובראשי-החדשים.

נפרט, לפי סדר השנה, את הימים הנוספים שאין אומרים בהם תחנון: בערב ראש השנה (בסליחות לפני תפלת שחרית אומרים תחנון גם בערב ראש השנה), בערב יום הכפורים (ט' בתשרי), מיום הכפורים עד לאחר אסרו חג של סכות (נוהגים לא לומר תחנון עד לאחר ראש חודש חשוון), בשמונת ימי החנוכה, בט"ו בשבט, בפורים (י"ד וט"ו באדר. בשנה מעברת אין אומרים תחנון בי"ד ובט"ו באדר ראשון ובאדר שני), בכל חודש ניסן (נהוג לא לומר תחנון גם בפסח שני, י"ד באדר), בליג בעמר (י"ח באדר), מראש חודש סיון עד לאחר אסרו חג של שבועות (נוהגים לא לומר תחנון ששה ימים נוספים לאחר חג השבועות), בתשעה באב ובט"ו באב¹¹⁰.

פח. אין אומרים תחנון בבית האבל, בשבעת ימי האבלות. כמו כן, אין אומרים תחנון בבית-הכנסת כאשר יש בו חתן (בשבעת ימי המשתה שלו. אם החתן והכלה היו נשואים לפני כן, כגון שהם אלמן ואלמנה, אין אומרים תחנון רק בשלשת הימים הראשונים שלאחר החתונה). כאשר עתידה להיות באותו יום בבית-הכנסת ברית-מילה, אין אומרים בו תחנון. כמו כן, כאשר נמצאים בבית-הכנסת המוהל, הסנדק או אבי הבר, והברית טרם נערכה באותו יום (אף על פי שהיא תערך במקום אחר), אין אומרים בו תחנון¹¹¹. ראה פרטים נוספים להלן בפרק ח' הלכה ג'.

קריאת התורה בימים שני וחמישי

תקנות משה רבנו ועזרא הסופר

פט. משה רבנו תקן תקנה לעם ישראל שיקראו בתורה בימים שני וחמישי (מלבד הקריאה בתורה בשבת), כדי שלא ישאו שלשה ימים בלא תורה.

עזרא הסופר הוסיף על תקנה זו, שבימים שני וחמישי יעלו לתורה שלשה אנשים וישלא יקראו פחות מעשרה פסוקים.

קוראים בתורה את תחלת פרשת השבוע, כלומר, את תחלת הפרשה שאותה יקראו בבית הכנסת בשבת הקרובה¹¹². סדר הקריאה בתורה והמקומות שבהם מפסיקים לעליות השונות, מובאים בחלק מהסדורים. קוראים בתורה רק במנוח, כאשר נוכחים לפחות עשרה אנשים.

הוצאת ספר התורה

צ. בעת הוצאת ספר התורה מארון הקדש נאמרים על-ידי החזן והקהל פסוקים ותפלות שנשתחו מובא בסדורים¹¹³.

יש לעמוד בשעה שמוציאים את ספר התורה מארון-הקדש ובשעת הולכתו בבית-הכנסת עד שמניחים אותו במקומו על הבימה.

בעת הולכת ספר התורה מחזיקים אותו בזמין¹¹⁴. מוליכים את ספר התורה לבימה שעליה קוראים בדרך הימנית¹¹⁵. מצוה ללוות את הספר, משום כבוד התורה.

העליה לתורה

א. שלשה אנשים נקראים לעלות לתורה בזה אחר זה בשעת קריאת התורה. כהן עולה לתורה ראשון, אחרי עולה לוי ואחרי עולה ישראל. נאמר בתורה לגבי הכהן: "וקדשתו" (ויקרא כא, ח). מפסוק זה לומדים, שיש להקדים את הכהנים לכל דבר קדשה, לפתח ראשון, לברך ראשון ועוד. מהפסוק: "ויתנה אל הכהנים בני לוי" (דברים לא, ט), לומדים שאחרי הכהנים יש להקדים את הלויים¹¹⁶.

מצויים פרטים נוספים בענין העליות לתורה. ענינים אלו שייכים גם לקריאה בתורה בשבת וביום-טוב. נציג כמה דינים שכיחים:

אין קוראים לתורה בזה אחר זה (פלומר לשתי עליות סמוכות) לשני אחים או לאב ולבנו.

כאשר אין כהן בבית-הכנסת קוראים לתורה לעליה הראשונה ללוי או לישראל במקום כהן. לעליה שניה אין לקרא ללוי, אלא רק לישראל.

כאשר יש כהן בבית-הכנסת אבל אין שם לוי, הכהן שעלה ראשון עולה שוב גם לעליה של הלוי, מ"שלישי" ואילך קוראים לתורה לישראל.

כאשר אין כהן ולוי בבית-הכנסת קוראים לתורה לישראלים בלבד.

ב. העולה לתורה נגש ממקומו לבימה, שעליה קוראים בתורה, בדרך הקצרה ביותר, כדי להראות את חביבות התורה וכדי לא לעכב את הצבור. אם הדרכים שוות בארך, הוא עולה בדרך הימנית¹¹⁷.

העולה פותח את ספר התורה ורואה את הפסוק שצריך להתחיל לקרא בו, כדי שידע על מה הוא מברך¹¹⁸. אחר כך הוא אוזח בעמודים של ספר התורה (הנקראים "עצי-חיים")¹¹⁹. אסור לאחוז ביריעות (בקלף) של ספר התורה בלא הפסק של בגד או מטפחת וכדומה¹²⁰.

ג. העולה לתורה עוצם את עיניו¹²¹ ואומר בקול רם, כדי שפול האנשים שבבית-הכנסת ישמעו: "ברכו את ה' המברך" והם עונים: "ברוך ה' המברך לעולם ועד"¹²². אחרי שהצבור ענה, הוא חוזר ואומר: "ברוך ה' המברך לעולם ועד", ומברך "ברוך אתה ה' אלקינו מלך העולם אשר בחר בנו מכל העמים ונתן לנו את תורתו, ברוך אתה ה' נותן התורה"¹²³.

הקריאה בתורה

צד. לאחר שפלתה ענית "אמן" מפי הצבור, קורא "בעל-קורא" בתורה והעולה קורא עמו **בלחש** מתוך הכתב. על שניהם לעמוד בשעת קריאת התורה מבלי להשגן על קיר או על שלחן הקריאה וכדו'¹²⁴. גם בעת הקריאה יאחז העולה בעמודי ספר התורה¹²⁵. נהוג שפחות שלשה אנשים (הקורא, העולה לתורה ואדם נוסף) עומדים לפני ספר התורה בשעת הקריאה¹²⁶.

צה. על הקורא בתורה להיות בקי בדיני קריאת התורה. עליו להכיר היטב את הפרשה שקוראים באותו יום ואת נגינת הטעמים, כדי שיקרא את הפרשה בהגוי נכון ולפי כל הפרטים ההלכתיים.

על הצבור להקשיב לקריאת התורה. אסור לדבר משעה שפותחים את ספר התורה כדי לקרא בו ועד סוף קריאת התורה¹²⁷.

ראוי להדר ולעמוד בשעת קריאת התורה. על האדם להעלות בדעתו בשעת הקריאה, כאלו הוא מקבל עתה את התורה בהר סיני, וביעת מתן תורה כל בני ישראל עמדו. מי שקשה לו לעמוד ולהקשיב לקריאת התורה, ישב¹²⁸. בשעת אמירת "ברכו את ה' המברך" ונענית "ברוך ה' המברך לעולם ועד" חייבים לעמוד, כי הם דברים שבקדשה¹²⁹. בני עדות המזרח נוהגים לשבת בשעת קריאת התורה והברכות.

צו. אסור לצאת מבית-הכנסת מעת שפתחו את ספר התורה כדי לקרא בו ועד לגמר הקריאה. ביו עליה לעליה, בשעה שלא קוראים בתורה, מתר לצאת לצד, גדול, בתנאי שהיוצא כבר שמע את קריאת התורה או שדעתו לחזור מיד, ובבית-הכנסת נשארים מלבדו לפחות עשרה אנשים¹³⁰.

לאחר הקריאה

צז. נהוג שהעולה מנשק את ספר התורה לאחר הקריאה¹³¹ בסיום הקריאה הוא גולל את הספר ומברך בקול רם: "ברוך אתה ה' אלקינו מלך העולם אשר נתן לנו תורת אמת וחי עולם נטע בתוכנו, ברוך אתה ה' נותן התורה"¹³². מובא בשלחן-ערוך שהמלים "תורת אמת" פונתו לתורה שבכתב והמלים "חי עולם נטע בתוכנו" רומזות לתורה שבעל-פה. ישנן עדות שנסח הברכה אצלן הוא: "אשר נתן לנו את תורתו, תורת אמת וכו'".

צח. נהוג שהעולה לתורה ממתין ליד הספר, עד שהעולה אחריו יסיים את קריאתו. ישנן עדות שבהן נוהגים שהעולה לתורה אינו ממתין עד לסיום הקריאה של העולה הבא.

לאחר מכן, הוא יורד מהבימה בצד שפנגד הצד שבו הוא עלה לבימה וחוזר למקומו בדרך הארפה. עליו לחזור למקומו בנחת ולא במרוצה, כדי שלא יראש שהעליה לתורה היא עליו כמשא¹³³.

לאחר סיום קריאת התורה שקוראים בִּאותוֹ יום, אומרים חֲצִי קִדִּישׁ (מלבד קריאת התורה במנחה בשבת ובמנחה בתענית צבור, שאחריה אין אומרים חצי קדיש).

הגבחת התורה

צט. לאחר מכן, מגביהים את ספר התורה. המגביה פותח בספר התורה שלשה עמודים, מרים את ספר התורה ומראה את הכתב לכל הצבור העומד בבית-הכנסת, מימינו ומשמאלו, מלפניו ומאחוריו. מצוה על כלם לראות את הכתב שבספר, לכרע ולומר מול הכתב: "זאת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל וכו'", כמובא בסדורים¹³⁴. טוב שהאנשים יתקרבו לראות את אותיות ספר התורה בשעת ההגבהה, עד שיוכלו לקרא אותו. בספרי הקבלה מובא, שעל ידי כך זוכה האדם לאור רוחני גדול¹³⁵.

בני עדות המזרח ובקהלות נוספות מגביהים את ספר התורה ומראים את הכתב לצבור, לפני קריאת התורה¹³⁶.

מגביהים וגוללים את הספר באפן שהתפר המחבר שתי יריעות של ספר התורה, יהיה באמצע. באפן זה, אם, חס ושלום, הספר יקרע, יפרס התפר שבין היריעות ולא תקרע היריעה עצמה¹³⁷. אם בשעת הגלילה יש צרף לגעת ביריעת ספר התורה, יעשו זאת על ידי הפסק בגד ולא יגעו ביריעה עצמה¹³⁸.

הכנסת ספר תורה

ק. לאחר הגלילה אומר הש"ץ את נסח "יהי רצון מלפני אבינו שבשמים וכו'", כמובא בסדורים. בימים שאין אומרים בהם תחנון, אין אומרים גם את "יהי רצון". בני עדות המזרח אינם אומרים את נסח "יהי רצון וכו'".

כאשר מוליכים את ספר התורה לארון הקדש, יורדים מהבימה בצד שכנגד הצד שעלו בו לפני קריאת התורה. בעת הולכת ספר התורה והכנסתו לארון, נאמרים פסוקים על ידי הצבור, כמובא בסדורים. באותה עת על הצבור לעמוד. המגביה והגולל ילכו אחר ספר התורה עד ארון-הקדש ויעמדו שם עד שישלימו את הספר במקומו. מצוה על כל מי שספר התורה עובר לפניו ללוותו¹³⁹. אפלו מי שעומד בחוץ, מצוה עליו להכניס ולראות בשמוציאים ומכניסים את ספר התורה, כי "ברב עם - הדרת מלך".

המשך התפלה וסיומה

קא. בהמשך התפלה בכל יום אומרים את "אשרי יושבי ביתך" (תהלים פרק קמה), יש לבנו במיוחד בפסוק: "פותח את ידך ומשביע לכל חי רצון", שהקדוש ברוך הוא משגיח על בריותיו ומפרנס אותן.

אחר כך אומרים את פֶּרֶק: "לְמַנְצַח מְזֻמּוֹר לְדוֹד יַעֲקֹב ה' בְּיוֹם צָרָה וְכוּ'" (תהלים פֶּרֶק כ).

בשבתות, בחגים ובראשי-החודשים אין אומרים "לְמַנְצַח". כמו כן, אין אומרים פֶּרֶק זה בערב יום הכפורים (ט' בתשרי), בשמונת ימי החנכה, בפורים (בי"ד ובט"ו באדר ובשנה מעברת בי"ד ובט"ו באדר ראשון ובאדר שני), בערב פסח (י"ד בניסן) ובתשעה באב. ישנו קהלות שנוהגים בהן לא לומר "לְמַנְצַח" גם בערב ספות, בערב חג השבועות ובימי אסרו-חג של ספות, פסח ושבועות. בני עדות המזרח אינם אומרים "לְמַנְצַח" בכל הימים שאין אומרים בהם תחנון (כמובא לעיל בהלכה פ"ז).

קב. לאחר מכן אומרים את "ובא לציון".

בתפלת "ובא לציון" מצויים פסוקים מלקטים הכוללים גם את הפסוקים: "קדוש, קדוש, קדוש ה' צבאות מלא כל הארץ כבודו" (ישעיהו, א) ו"ברוך כבוד ה' ממקומו" (יחזקאל ג, ב). פסוקים אלו נקראים "קדשה דסדרא" והם נאמרים עם תרגומם לשפה הארמית (כמובא בסדורים).

מובא בגמרא, שקיימת חשיבות רבה לאמירת "קדשה דסדרא". לכן, יש להזהר מאד לאמרה בכונה. שלא בשעת הדחק, אין לצאת מבית-הכנסת לפני שאומרים פסוקים אלו יחד עם הצבור.¹⁴⁰

עדיף לומר את "קדשה דסדרא" יחד עם הצבור. לכן, אם הצבור התחילו לומר "ואתה קדוש וכו'" (שהוא הפסוק שלפני "קדשה דסדרא") והוא עדין לא אמר "אשרי" או "לְמַנְצַח", לאמר את התפלה יחד עם הצבור ואחר כך ישלים את כל הקטעים שדלג עליהם¹⁴¹. בתפלה בצבור לאמר את התרגום הארמי של פסוקים אלו בלחש ולא בקול רם.

סיום התפלה

קג. לאחר מכן, אומרים את "שיר של יום". "שיר של יום" הוא מזמור מספר תהלים, שאותו היו הלוויים אומרים בבית-המקדש, בזמן הקרבת קרבן התמיד. לכל אחד משבעת ימי השבוע נקבע מזמור אחר¹⁴². בחלק מנסחי התפלה אומרים פרקים נוספים לפני "שיר של יום", כמובא בסדורים.

אומרים את "אין כאלקינו" ו"פטום הקטרת" כפי הנסח המובא בסדורים. ושתדל לומר את "פטום הקטרת" במתינות, מתוך סדור ולא בעל פה, כדי שלא ידלג באמירתו וישמיט בטעות את אחד מסמני הקטרת¹⁴³.

"עלינו לשבח"

קד. בסיום התפלה אומרים את "עלינו לשבח". תפלת שִׁבַּח זו שחברה על-ידי הוושע בן נון לאחר שנכנס לארץ הקדש, נאמרת בסיומן של כל התפלות.

בתפלת "עלינו לשבח" אנו מביעים שבח גדול לה' על שפטר בעם ישראל מפל העמים. אנו מתפללים אליו שבמהרה תבוא העת שבה כל העמים יכירו במלכות ה'. יש לומר את "עלינו לשבח" בכונה גדולה. לתפלה זו יש ערך גדול במרומים. באשר המתפלל מגיע למלים: "ואנחנו כורעים ומשתחוים", עליו לכרע¹⁴⁴. בחלק מנסחי התפלה (נסח אשכנז) אומרים את "עלינו לשבח" לפני שיר של יום.

קדיש

קה. במקומות קבועים בתפלה כגון: לאחר פסוקי דזמרה, לאחר "ובא לציון", לאחר "עלינו לשבח" ועוד, נאמר בתפלה בצבור "קדיש". גם בשאר התפלות (מנחה, ערבית ועוד) אומרים בתפלה בצבור "קדיש".

הקדיש הוא תפלה בשפה הארמית, שבה מקדשים את שם ה' ומתפללים ששמו יתגדל ויתקדש במהרה בפי כל באי עולם, שכלם יכירו במלכותו וידו לשמו.

קו. הקדיש הוא "דבר שבקדשה" שנאמר רק בצבור (במנין), בנוכחות עשרה אנשים מגיל בר-מצוה ומעלה, הנמצאים במקום אחד. ראה לעיל בפרק ד' הלכות ט"ז-י"ח את דיני מנין¹⁴⁵.

כל הנוכחים מכונים היטב כדי לשמע את מלות הקדיש מפי האומר, והם עונים בקול רם: "אמן", "אמן", "אמן, יהא שמייה רבה וכו'". בדברי חז"ל מובא ששכרו של העונה: "אמן, יהא שמייה רבה" בכל כח פונתו, גדול מאד.

יש להזהר מאד שלא לדבר באמצע קדיש, עון זה הנו חמור¹⁴⁶. כמו כן, יש להשתדל למהר למקום שאומרים בו קדיש, כדי לשמע ולענות: "אמן".

קנינים סוגים שונים של קדיש: "חצי קדיש", "קדיש תתקבל" ו"קדיש דרבנו". שמות אלו נתנו לפי קטעים שונים המתוספים בסוף הקדיש. נסחים אלו מופיעים בסדורים במקומם המתאים.

קז. יש לעמד בעת שמיעת הקדיש עד שייסימו את ענית "אמן, יהא שמייה רבה" או עד לאחר שיענו "אמן" על: "יתברך וכו' ואמרו אמן". באשר אהוד אמר לעגלון מלך מואב: "דבר אלקים לי אלקיך", נאמר עליו ויקם מעל הפסא" (שופטים ג, כ). נתן ללמד מעגלון מלך מואב שקם לדבר ה', שגם עלינו לקום, באשר אנו שומעים קדיש שהוא "דבר שבקדשה"¹⁴⁷.

ישנה דעה בספרי הפוסקים שהצבור עומד בעת שמיעת הקדיש (עד לענית "אמן, יהא שמייה רבה וכו'"), רק במקרה שהתחילו לומר את הקדיש בשעה שהצבור עמד, כגון, לאחר אמירת "הלל" וכו'. לדעה זו בשאר הקדישים אין צריך לעמד וכן נוהגים בני עדות המזרח. בקדיש שלפני ערבית בליל שבת בני עדות המזרח נוהגים לעמד. ב"קדיש תתקבל" מצויים מנהגים שונים אם עומדים בו לפי נסח בני עדות המזרח.

קדיש יתום

קח. קדיש יתום הוא קדיש הנאמר על ידי יתום (או על ידי אדם אחר) לעלוי נשמת אדם שנפטר. דיני קדיש יתום וכלליו (מי קודם למי באמירת קדיש בבית-הכנסת, כַּאֲשֶׁר יש כמה אַנְשִׁים החיבים בְּכֵד), מובאים בבאור הלכה בתחלת סימן קל"ב.

מובא במדרשים שְׁכַאֲשֶׁר בן אומר קדיש על אביו או על אמו, מְסִיעַת לֵהם זכות זאת מאד בְּדִין שֶׁל מַעֲלָה. גם כַּאֲשֶׁר הֵבֵן עוֹלָה לַתּוֹרָה לְמַפְטִיר או מְתַפְּלֵל כְּשֶׁלִּיחַ צָבוּר לִפְנֵי הַתְּנָה וּבִפְרָט בְּתַפְּלַת עֶרְבִית שֶׁל מוֹצָאֵי שַׁבָּת, יש בְּכֵד זְכוּת וְתוֹעֵלַת רִוּחַנִית לְנִשְׁמַת הַנִּפְטָר.

נתן לכַּבֵּד הוֹרִים גם לְאַחַר מוֹתָם וּלְזָכוֹת אוֹתָם בְּזָכוֹת גְּדוּלוֹת בְּעוֹלָם הַנִּצְחָי. בְּזִהַר הַקְּדוּשׁ, בְּסוּף פְּרִשְׁת בְּחֻקֹּתַי, מוֹבָא שְׁכַאֲשֶׁר הֵבֵן הוֹלֵךְ בְּדֶרֶךְ יִשְׂרָאֵל וּמַעֲשֵׂיו מְכֻנָּוִים לְפִי הַתּוֹרָה, הוּא מְקַיֵּם בְּכֵד מִצְוֹת כְּבוֹד אָב וְאִם, אִף לְאַחַר מוֹתָם, וְהֵם מַתְּעֵלִים בְּעוֹלָם הָעֲלִיּוֹן בְּזָכוֹת מִצְוֹתָיו וּמַעֲשָׂיו הַטּוֹבִים.

תפלת תשלומין**מי חיב בתפלת תשלומין**

קט. מי שְׁשָׁכַח או טעה ולא התפיל את אחת התפלות (שחרית, מנחה או ערבית), מתפיל שתי פעמים את תפלת שְׁמוֹנֶה-עֶשְׂרֵה (תפלת העמידה) בתפלה הסמוכה. כגון, אם לא התפיל תפלת ערבית יאמר בבקר, לאחר חזרת הש"ץ של תפלת שְׁמוֹנֶה-עֶשְׂרֵה של שחרית ותחנון, את "אשרי יושבי ביתך" ויתפיל מיד את תפלת שְׁמוֹנֶה-עֶשְׂרֵה לתשלומי ערבית. גם בתפלת מנחה, כְּשֶׁמַּתְפִּיל פֶּעַם שְׁנִיָּה שְׁמוֹנֶה-עֶשְׂרֵה לְתַשְׁלוּמֵי שַׁחֲרִית, יאמר "אשרי" תחלה. לפני תפלת התשלומין בערבית יש האומרים "אשרי" וישנן דעות שלא יאמר "אשרי", אלא ישקה לכחות זמן של הליכת ארבע אמות בין תפלה לתפלה¹⁴⁸.

מי שלא התפיל את אחת התפלות במזיד, אין לו תשלומין בתפלה הסמוכה^{148*}. אם המתפיל טעה בתפלת שְׁמוֹנֶה-עֶשְׂרֵה באפן שהוא צריך לחזור ולהתפיל (כלומר, שטעה בטעות שבגללה הוא לא יצא ידי חובה, כגון, שאמר בקוץ "ותן טל ומטר" או ששכח "יעלה ויבוא" בחגים וכדו'), ולא נזכר בְּכֵד עַד לְאַחַר שֶׁעֲבַר זְמוֹן הַתְּפִלָּה, עליו להתפיל תפלת תשלומין בתפלה הסמוכה.

אפן התפלה

קי. את תפלת שְׁמוֹנֶה-עֶשְׂרֵה הָרִאשׁוֹנָה הוּא מְתַפְּלֵל לְשֵׁם חוֹבַת-הַתְּפִלָּה שֶׁהוּא חֵיב בָּהּ בְּאוֹתָהּ שָׁעָה. את תפלת שְׁמוֹנֶה-עֶשְׂרֵה הַשְּׁנִיָּה הוּא מְתַפְּלֵל בְּכוֹנֵת תַּשְׁלוּמֵי

לתפלה שהחסיר¹⁴⁹. בין שתי התפלות לא יפסיק בשום דבר (מלבד "אשרי", כאמור לעיל, וכן ותנוון). את תזרת הש"ץ על התפלה שהוא חייב בה ישמע לפני תפלת התשלוּמין, כי גם היא עסוק בענין התפלה¹⁵⁰.

קיא. את תפלת שמונה-עשרה של התשלוּמין מתפלה כמו את תפלת החובה. כגון, אם טעה ולא התפלה מנחה ביום ששי, מתפלה בליל שבת שתי פעמים תפלת ערבית של שבת. למרות שהתפלה השנייה היא תשלוּמין לתפלת חל, כיון שהוא מתפלה אותה בשבת, נסחה הוא כנסח תפלת שבת¹⁵¹.

הלכות נוספות

קיב. תפלת תשלוּמין נאמרת רק בעת התפלה הסמוכה בלבד. כגון, אם לא התפלה שחרית יש לה תשלוּמין במנחה, אך אין לה תשלוּמין בתפלת ערבית שאחריה. למי שלא התפלה שחרית, יש תפלת תשלוּמין במנחה, גם ביום שיש בו תפלת מוסף¹⁵².

לתפלת מוסף אין תשלוּמין. כלומר, שאם עבר כל היום ולא התפלה מוסף, אין לה תשלוּמין¹⁵³.

שליח-צבור שחייב להתפלה תפלת תשלוּמין (כלומר שהוא שכח להתפלה את התפלה הקודמת), וכן בתזרת-הש"ץ של התפלה שהוא חייב בה, גם לשם תשלוּמין ואין הוא מתפלה את תפלת שמונה-עשרה פעם נוספת¹⁵⁴.

למוד תורה לאחר התפלה

קיג. מצות למוד התורה הנה מצוה חשובה ביותר והיא מהנה את היסוד לשמירת דרך התורה ומצותיה. על מצוה זו נאמר במסכת פאה (פרק א') **"ותלמוד תורה כנגד פלם"**. להלן בפרק ל"ח הלכות ח"י נבאר את ערפה של המצוה ופרטיה השונים.

מובא בגמרא (במסכת שבת דף ל"א) שכאשר אדם בא לפני בית-דין של מעלה שואלים אותו: **"קבעת עתים לתורה?!"**. מלבד נצול כל עתות הפנאי ללמוד התורה, חייב אדם לקבוע לו עת קבועה ללמוד תורה ביום ובלילה. עליו להקפיד שקביעות זו לא תתבטל מפאת עסוקים אחרים¹⁵⁵.

קיד. מובא עוד בגמרא שהיוצא מבית-הכנסת ונכנס לבית-המדרש ועוסק בתורה, זוכה ומקבל פני שכינה, שנאמר: **"יילכו מחיל אל חיל, יראה אל אלקים בציון"** (תהלים פד, ח).

מטעם זה טוב לקבוע עת ללמוד התורה מיז לאחר התפלה בבקר. מעלה נוספת יש לקביעות זו לאחר התפלה, כי קיים חשש שאם האדם יפנה לעסוקיו לפני הלמוד, הוא עלול להטרד בעסקיו במשך כל היום, וקביעות הלמוד תתבטל¹⁵⁶.

אם ארע מקרה שבגללו אין האדם יכול ללמד בקביעות לאחר התפלה, ילמד לפחות פסוק אחד או הלכה אחת, לפני שהוא עוזב את בית הכנסת¹⁵⁷.

פרק ח

תפלת מנחה

חשיבות תפלת מנחה

א. בטור (נכתב על ידי רבנו יעקב בן הרא"ש) בחלק ארץ-חיים סימן רל"ב מבארת מעלתה של תפלת המנחה:

"וכשיגיע זמן תפלת המנחה, יתפלל. ומאד צריך להזהר בה. דאמר רבי חלבו אמר רב הונא: לעולם יזהר אדם בתפלת המנחה, שהרי לא נענה אלהו אלא בתפלת המנחה, שנאמר: 'ויהי בעלות המנחה ויגש אלהו' (מלכים-א יח, לו) והטעם. מפני שתפלת השחר זמנה ידוע. בבקר בקומו ממשותו יתפלל. קדם שיהא טרוד בעסקיו וכו' של ערב בליקה זמנה ידוע. בבואו לביתו והוא פנוי מעסקיו. אכל של מנחה שהיא באמצע היום. בעוד שהוא טרוד בעסקיו. צריך לשום אותה אל לבו ולפנות מכל עסקיו ולהתפלל אותה. ואם עשה כן שכרו הרבה מאד".

ב. אם יש לו מים, צריך לטל את ידיו לפני התפלה, אף על פי שידיו נקיות. אין מברכים על נטילה זו¹. אם אין לו מים, נקה את ידיו בכל דבר שמנקה (בבגד וכדו').

אם ידיו אינן נקיות, כגון שנגע בגופו במקומות המכסים, אפלו אין לו מים, עליו להשיג מים במקום אחר כדי לטל את ידיו².

חלקי התפלה

ג. בהסתמך על ההסברים שהבאנו לעיל בתפלת שחרית, נפרט כאן את עקרי הדינים בלבד. דיני התפלה הפלליים שהובאו לעיל בפרק ז' בהקשר לתפלת שחרית, שכיכים גם לתפלת מנחה. נסח התפלה מובא בסדורים: חלקי התפלה, לפי סדרם, הם:

* יש הנוהגים לומר לפני תפלת מנחה את "פְּרִשְׁת הַתְּמִיד" ואת "פְּטוּם הַקְּטֹרֶת". הנסח מובא בחלק מהסדורים.

בבית-המקדש היו מקריבים את קרבן התמיד שתי פעמים בכל יום, בבקר ובין-הערבים. גם את הקטורת היו מקטירים שתי פעמים בכל יום. כנגדם אומרים בבקר ובמנחה פְּרִשׁוֹת אלו³. אם השעה מאחרת ויש חשש שיעבר זמן התפלה (פמובא להלו), ידלג ולא יאמר את פְּרִשְׁת הַתְּמִיד ואת פְּטוּם הַקְּטֹרֶת⁴.

* **"אֲשֶׁרִי יוֹשְׁבֵי בֵיתְךָ"** (תהלים פָּרָק קמה).

יֵשׁ לָכֵן בְּעַת אֲמִירַת הַפְּסוּק "פּוֹתַח אֶת יָדָךְ וּמִשְׁבִּיעַ לְכָל חַי רְצוֹן" (הַמּוֹפִיעַ בִּ"אֲשֶׁרִי"), שֶׁהַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא מְשַׁגֵּיחַ עַל בְּרִיּוֹתָיו וּמְפָרְנֵס אוֹתוֹ.⁵ רֵאָה לְעֵיל בְּפָרָק ז' הַלְכָה ח'.

בַּתְּפִלָּה בְּצַבּוּר אוֹמְרִים אֶת "אֲשֶׁרִי" בְּשָׁעָה שְׁיֵשׁ כְּבָר עֲשֶׂרָה אָנָּשִׁים בְּבֵית-הַקְּנֶסֶת, כְּדֵי שְׁיֻכְלוּ לומר אַחֲרָיו אֶת הַקְּדִישׁ הַנֶּאֱמָר לְפָנֵי תְּפִלַּת שְׁמוֹנֶה-עֶשְׂרֵה.⁶

* **תְּפִלַּת שְׁמוֹנֶה-עֶשְׂרֵה.**

* **חֲזַרְת הַש"ץ** (בַּתְּפִלָּה בְּצַבּוּר).

בַּתְּפִלַּת מְנַחֵה הַכֹּהֲנִים אֵינָם נוֹשְׂאִים כָּפִים (מְלַבֵּד בַּתְּעֲנִיּוֹת צַבּוּר שְׁדִינְיָהוּן מִיַּחֲדִים וְיֻבְאוּ לְהֵלֶן בְּפָרָק כ"ה הַלְכָה ח').

* **תַּחֲנוּן** (נְפִילַת-אֶפֶסִים).

לְעֵיל בְּפָרָק ז' הַלְכוֹת פ"ב-פ"ח הַבְּאֵנוּ אֶת הַדִּינִים וְהַסְּבָרִים בְּעֵינֵינוּ נְפִילַת-אֶפֶסִים, רֵאָה שֵׁם. בְּמִנְחָה מְטִים אֶת הַפָּנִים עַל יָד שְׂמָאל. כְּמוֹכָא לְעֵיל, בְּנֵי גְדוֹת הַמְּזֻרָח אֵינָם נוֹפְלִים אֶפֶסִים אֶלָּא אוֹמְרִים אֶת הַתְּפִלָּה בִּישִׁיבָה, בְּלִי כֶּסוּי הַפָּנִים.⁷

אִין נְפִילַת אֶפֶסִים בְּלִילָה. לָכֵן, אִם נִמְשְׁכָה תְּפִלַּת הַמְּנַחֵה עַד הַלִּילָה, יֹאמֵר אֶת הַתְּחִנָּה בְּלִי לֶפֶל עַל פָּנָיו (בְּבִין הַשְּׂמִשׁוֹת נוֹהֲגִים לֶפֶל אֶפֶסִים).⁸

בְּכָל הַיָּמִים שְׁכַתְּבָנוּ לְעֵיל בְּפָרָק ז' הַלְכָה פ"ז שְׁאִין אוֹמְרִים בָּהֶם תַּחֲנוּן בְּשַׁחֲרִית, אִין אוֹמְרִים בָּהֶם תַּחֲנוּן גַּם בְּמִנְחָה.⁹

כְּמוֹ כּו', אִין אוֹמְרִים תַּחֲנוּן גַּם בַּתְּפִלַּת מְנַחֵה בַּיּוֹם שֶׁלִּפְנֵי הַתְּאָרִיכִים שֶׁהִזְכְּרוּ לְעֵיל בְּפָרָק ז', מְלַבֵּד כ"ח בְּאֵלוּל (יּוֹם לְפָנֵי עֶרֶב רֹאשׁ-הַשָּׁנָה), ח' בַּתְּשֶׁרִי (יּוֹם לְפָנֵי עֶרֶב יּוֹם הַכַּפּוּרִים) וְי"ג בְּאֵזֶר (יּוֹם לְפָנֵי פֶסַח שְׁנֵי) שֶׁבָּהֶם אוֹמְרִים תַּחֲנוּן. בְּבָרִית מִילָה כְּאֲשֶׁר מִתְּפַלְלִים מְנַחֵה בְּבֵית שְׁבוּ נִמְצָא הַתִּינוּק, לְפָנֵי הַסְּעוּדָה אוֹ בְּאִמְצַע הַסְּעוּדָה, אִין אוֹמְרִים תַּחֲנוּן, אִף עַל פִּי שֶׁהַבְּרִית כְּבָר נֶעְרְכָה. כְּאֲשֶׁר מִתְּפַלְלִים מְנַחֵה לְאַחַר בְּרֵכַת-הַמְּזוּן אוֹמְרִים תַּחֲנוּן.

אָבִי הַבּוֹ, הַסַּנְדֵּק וְהַמוֹהֵל אֵינָם אוֹמְרִים תַּחֲנוּן כָּלֵל, בַּיּוֹם שְׁבוּ הַתְּקִימָה הַבְּרִית.¹⁰

בְּנֵי גְדוֹת הַמְּזֻרָח נוֹהֲגִים לֹא לומר תַּחֲנוּן כְּאֲשֶׁר אָבִי הַבּוֹ, הַמוֹהֵל אוֹ הַסַּנְדֵּק נוֹכְחִים בְּאוֹתוֹ מְקוּם, בְּכָל אוֹתוֹ יּוֹם שְׁבוּ נֶעְרְכָה הַבְּרִית.

בַּתְּפִלָּה בְּצַבּוּר נֶאֱמָר לְאַחַר תַּחֲנוּן "קְדִישׁ תְּתַקְבֵּל", כְּמוֹכָא בְּסְדוּרִים. בְּיָמִים שְׁאִין אוֹמְרִים בָּהֶם תַּחֲנוּן נֶאֱמָר "קְדִישׁ תְּתַקְבֵּל" לְאַחַר חֲזַרְת הַש"ץ.

בני עדות המזרח נוהגים לומר את פֶּרֶק: "למנצח בנגינות מזמור שיר וכו'" (תהלים טו) בתפלת מנחה לפני "עלינו לשבח".

* בסיום התפלה אומרים את תפלת "עלינו לשבח".

זמן תפלת מנחה

ד. תפלת מנחה היא כנגד קרבן התמיד של בין-הערבים שהיו מקריבים בבית המקדש. זמן הקרבת התמיד מתחיל חצי שעה לאחר חצות היום (שש וחצי שעות זמניות מתחלת היום). בכל יום (מלבד ערב פסח) היו מאחרים את ההקרבה עד תשע וחצי שעות זמניות, כדי שישפיקו להקריב לפני התמיד את הקרבנות האחרים. לכן, עקר זמנה של תפלת מנחה מתחיל מתשע שעות וחצי מתחלת היום (כלומר, שתיים וחצי שעות זמניות לפני סוף היום), היא נקראת "מנחה קטנה". תפלת מנחה שמתפלקים לפני כן, החל משש שעות וחצי (ועד לתשע וחצי שעות זמניות) נקראת "מנחה גדולה". יש דעות בספרי הפוסקים שמקלות לכתחלה להתפלל "מנחה גדולה". לפי כל הדעות במקרה שהאדם יוצא לדרך או כאשר ל"מנחה גדולה" הוא יכול להשיג מנוח ולי"מנחה קטנה" הוא לא יוכל להשיג, מתיר לו להתפלל "מנחה גדולה"¹¹.

זמני התפלה מופיעים בלוחות זמני ההלכה לפי תאריכי השנה השונים.

ה. זמנה של תפלת המנחה נמשך עד לשקיעת השמש¹².

על האדם לגמור את כל תפלתו לפני שהשמש תשקע. אם אין מנוח שמתפלל מנחה לפני השקיעה, מוטב להתפלל מנחה בזמנה, לפני השקיעה, ביחידות (יש לברר את ההלכה במקרה של שעת הדחק גדול או בדיעבד).

לגבי סוף זמן תפלת מנחה נחלקו רבי יהודה ורבנן. לדעת רבנן סוף זמן תפלת מנחה הוא שקיעת השמש, כמובא לעיל. לדעת רבי יהודה זמן תפלת מנחה הוא עד פלג המנחה בלבד (שעה ורבע זמניות לפני סוף היום) ומשם ואילך מתחיל זמן תפלת שמונה-עשרה של ערבית. יש להדגיש שלדעת הכל, גם לדעת רבי יהודה, זמן קריאת שמע של ערבית מתחיל לאחר צאת הכוכבים, כמובא להלן.

נתן לנהג פאחת משתי הדעות אולם על האדם לנהג תמיד לפי אותה דעה, דהיינו, אם דרכו להתפלל ערבית לאחר פלג המנחה, לדעת רבי יהודה, הוא צריך להזהר בכל הימים להתפלל מנחה לפני פלג המנחה וכן להפך, אם הוא מתפלל מנחה עד השקיעה לא יתפלל ערבית, אפלו ביום אחר, לפני צאת הכוכבים.

בשעת הדחק הוא יכול לנהג בדעה השנייה ובלבד שלא ינהג ביום אחד פשתי הדעות, דהיינו שיתפלל גם מנחה וגם ערבית בין פלג המנחה ללילה^{12*}.

ו. מובאת כאן טבלת זמני שקיעת השמש לתאריכי השנה השונים (לפי השעון הרגיל ולא לפי שעון הקיץ), הזמנים מופיעים אחת לעשרה ימים. תאריך שאינו מופיע בלוח יש לחשוב בהתאם לתאריכים הסמוכים לו.

זְמַן שְׁקִיעַת הַשֶּׁמֶשׁ

אילת	באר שבע	חיפה	ת"א	ירושלים		
6.44	6.49	6.52	6.51	6.48	1	י
6.43	6.48	6.51	6.50	6.47	10	ו
6.40	6.44	6.47	6.46	6.43	20	ל
6.33	6.36	6.39	6.38	6.36	1	א
6.26	6.29	6.31	6.30	6.28	10	ו
6.16	6.19	6.20	6.20	6.18	20	ג
6.03	6.05	6.05	6.05	6.03	1	ס
5.52	5.53	5.53	5.54	5.52	10	פ
5.40	5.40	5.40	5.41	5.39	20	ט
5.26	5.26	5.25	5.26	5.24	1	א
5.16	5.15	5.13	5.15	5.13	10	ו
5.05	5.04	5.02	5.03	5.02	20	ק
4.54	4.52	4.49	4.51	4.50	1	נ
4.48	4.45	4.42	4.44	4.43	10	ו
4.43	4.40	4.36	4.39	4.37	20	ב
4.41	4.38	4.33	4.36	4.35	1	ד
4.42	4.38	4.34	4.36	4.35	10	צ
4.45	4.42	4.37	4.40	4.38	20	מ

אילת	באר שבע	חיפה	ת"א	ירושלים		
4.52	4.49	4.44	4.47	4.46	1	י
4.59	4.56	4.52	4.54	4.53	10	נ
5.07	5.05	5.01	5.03	5.02	20	ו
5.18	5.15	5.12	5.14	5.13	1	פ
5.25	5.23	5.20	5.22	5.21	10	ב
5.33	5.32	5.29	5.31	5.29	20	ר
5.39	5.38	5.37	5.38	5.36	1	מ
5.45	5.45	5.44	5.45	5.43	10	ר
5.51	5.52	5.51	5.52	5.50	20	ץ
5.58	6.00	6.00	6.00	5.58	1	א
6.04	6.05	6.06	6.06	6.04	10	פ
6.10	6.12	6.13	6.13	6.11	20	ר
6.16	6.19	6.21	6.21	6.18	1	מ
6.22	6.26	6.28	6.27	6.25	10	א
6.28	6.32	6.35	6.34	6.32	20	י
6.35	6.40	6.42	6.41	6.39	1	י
6.39	6.44	6.47	6.46	6.44	10	ו
6.43	6.47	6.51	6.49	6.47	20	נ

אסור עריכת סעודה לפני תפלת מנחה

ז. אם האדם טרם התפלל תפלת מנחה אסור לו להתחיל לסעד, לפי פְּרָטִי ההלכה המובאים כאן:

סמוך לשעת "מנחה קטנה" (פלומר, מיד לאחר שעברו תשע שעות זמניות מתחלת היום, חצי שעה לפני שמתחיל זמן מנחה קטנה), אסור לאדם להתחיל לאכל אפלו סעודה קטנה. חוששים שמא הסעודה תמשך ולא תשאר לו שהות להתפלל מנחה. אכילה עראית אינה נחשבת כסעודה והיא מתרת גם לאחר שהגיע זמן מנחה קטנה. באכילת-עראי נכללת אכילת פת עד שעור "כביצה" ולא יותר (ראה בטבלת המדות והשעורים להלן בסוף פרק ט"ו). אכילת פרות או שתית משקה שאינו משפר מתרים ואפלו בכמות גדולה.

סעודה גדולה כגון סעודת ברית-מילה, פדיון-הבן או סעודת נשואין, אסור להתחיל לאכל אפלו סמוך למנחה גדולה, פלומר מחצות היום ואילך (שש שעות

זמניות מתחלת היום). על האנשים להמתין עד שיגיע זמן מנחה גדולה (שש שעות וחצי) ואז יתפללו את תפלת מנחה ואחר כך יתחילו בסעודה¹³.
 סמוך לשעת מנחה קטנה אסור גם להתחיל להסתפר או להפגס לבית המרחץ, אם האדם טרם התפלל את תפלת מנחה.

פָּרָק ט

תַּפִּלַּת עֲרֻבִית

א. את תפלת ערבית מתפללים בערב. נקצר בפרוט דיני תפלה זו בהסתמך על ההסברים וההלכות שהבאנו בתפלת שחרית, בפרק ז'.
 אם יש לאדם מים הוא צריך לטל את ידיו לפני התפלה, אף על פי שידיו נקיות. אין מברכים על נטילה זו. מי שנטל את ידיו לתפלת מנחה ולא הסיח את דעתו משמירת הידים (כלומר שהוא שמר על ידיו שלא תגענה במקומות המכסים שבגוף וכדומה), אין הוא צריך לטל את ידיו שוב לתפלת ערבית. ראה פרטים נוספים לעיל בפרק ח' הלכה ב'¹.

חֻלְקֵי הַתַּפִּלָּה

ב. פתיחה: בימי חל פותחים את תפלת ערבית בקטע: "והוא רחום יכפר עון וכו"². מובא במדרש תנחומא שבזמן בית המקדש, לא היה אדם לו בירושלים ובגדו עון, כי קרבן התמיד של שחר כפר על עונות הלילה וקרבן התמיד של בין הערבים כפר על עונות היום. לכן תקנו שבשעת תפלת ערבית נתפלל אל ה' שימחל ויכפר על עונותינו. יש המוסיפים את: "שיר המעלות הנה ברכו את ה' וכו'", כמובא בסדורים בחלק מנסיחי התפלה.

בתפלה בצבור בימי חל, בשבתות ובחגים אומר שליח-הצבור: "ברכו את ה' המברך" והצבור עונה: "ברוך ה' המברך לעולם ועד".

ג. אין להפסיק בדבור מאמירת "ברכו את ה' המברך" ועד לסיום התפלה³. פרטי הדינים למה מתר להפסיק ובאיזה מקום מתר להפסיק, לצרף ענית "אמן", "אמן, יהא שמייה רבה", קדשה ו"ברכו", מובאים בטבלת דיני ההפסקות לעיל, בפרק ז' הלכה כ"ט. דיני ההפסקות בתפלת ערבית בין הפרקים ובאמצע הפרקים של קריאת-שמע וברכותיה, שוים לדיני ההפסקות של בין הפרקים ואמצע הפרקים של קריאת-שמע וברכותיה בתפלת שחרית⁴.

ד. קריאת-שמע וברכותיה: לפני קריאת-שמע של ערבית מברכים שתי ברכות. הברכה הראשונה מסתימת ב"ברוך אתה ה' המעריב ערבים" והשנייה מסתימת ב"ברוך אתה ה' אוהב עמו ישראל".

ה. מצות-עשה מהתורה לקרא את קריאת שמע בערבית. המצוה נלמדת מהפסוק: "וּדְבַרְתָּ בָּם וְכוּ' וּבִשְׂכַבְךָ וּבְקוּמְךָ" (דברים ו, ז).

קוראים את שלשת הפרשיות: "שמע ישראל" (דברים ו, ד-ט), "והיה אם שמע" (דברים יא, יג-כא) ופְרִשְׁת צִיצִית (במדבר טו, לו-מא).

יש לקרא את קריאת-שמע בדיוק רב, להגות היטב את האותיות והמלים ולכונן היטב. את פרטי הלכות קריאת-שמע ואת הפנונה המיוחדת שיש לכונן בפסוק: "שמע ישראל, ה' אלקינו ה' אחד". ראה בפרק ז' הלכות י"ח-י"ט.

מתר לקרא את קריאת-שמע בעמידה או בישיבה, אך מי שפָּבַר עומד בקריאת שמע של ערבית, אסור לו לשבת ולקרותה ומי שיושב לא יעמד⁵.

ו. לאחר קריאת שמע מברכים שתי ברכות. הברכה הראשונה מסתיימת ב"ברוך אתה ה' גאל ישראל" והשניה ב"ברוך אתה ה' שומר עמו ישראל לעד".

יש קהילות בחוץ לארץ שבהן מוסיפים לאחר ברכת "שומר עמו ישראל לעד", פסוקים ("ברוך ה' לעולם אמן ואמן וכו'") ואת ברכת "יראו עינינו". נסח ברכה זו מובא בחלק מהסדורים⁶.

בתפלה בצבור אומרים "חצי קדיש", לפני תפלת שמונה עשרה.

ז. תפלת שמונה-עשרה: הסברים על התפלה ודיניה נתנו בהרחבה בפרק ז'. בתפלת ערבית שלית-הצבור אינו חוזר על תפלת שמונה-עשרה (תזרת הש"ץ) וכן, אין אומרים בה תחנון.

ח. בסיום תפלת ערבית אומרים את "עלינו לשבח" (יש האומרים לפני "עלינו לשבח" את "שיר למעלות", כמובא בסדורים).

זמן קריאת שמע של ערבית

ט. לכתחלה צריך לקרא את קריאת-שמע של ערבית מיד בצאת-הכוכבים. זמן צאת הכוכבים הוא הזמן שיראו ברקיע שלשה כוכבים קטנים (כוכבים גדולים נראים גם קדם לכן)⁷.

י. זמנה נמשך עד חצות הלילה. חצות הלילה הוא אמצע הזמן שבין השקיעה לזריחה. אם האדם עבר וקרא את קריאת-שמע לאחר חצות, לפני שעלה עמוד השחר, יצא די-חובת המצוה⁸.

זמני צאת-הכוכבים, חצות ועמוד-השחר מופיעים בלוחות זמני החלכה, לפי תאריכי השנה השונים.

יא. אסור להתחיל לאכל או לישן החל מחצי שעה סמוך לזמן קריאת שמע של ערבית (כלומר, חצי שעה לפני צאת הכוכבים), עד שיקרא את קריאת-שמע. טעם האסור הוא שחוששים שמא תמשך הסעודה או שמא הוא ישקע בשנה ממשכת ולא יתפלל.

מתר לאכל פרות וכן מתר לאכל פת עד שעור "כביצה" (שעור זה מובא בטבילה בסוף פרק ט"ו). לישן אסור, אפלו אם פננתו לשנה מועטת. אם הוא בקש מאדם אחר שיזכיר לו שעליו להתפלל, מתר לו להתחיל לאכל⁹.

את זמנה של תפלת שמונה-עשרה של ערבית ראה לעיל.

יב. מצוה לקבוע עת ללמוד התורה בלילה. בדברי חכמינו זכרונם לברכה מובאים דברים רבים בשבחו של הלומד תורה בלילה. נאמר בגמרא: "כל העוסק בתורה בלילה, הקדוש ברוך הוא מושך עליו חוט של חסד ביום, שנאמר: "יומם יצנה ה' חסדו ובלילה שירה עמי" (תהלים מב, ט). לכן, על האדם להשתדל לנצל את הזמן ללמוד התורה ולא לבטל את קביעות הלמוד. אם לאדם ישנה קביעות ללמוד תורה ביום וקרה שהוא היה טרוד ביום ולא השלים את המכסה שקבע לעצמו, עליו להשלים זאת מייד בלילה¹⁰.

קריאת שמע על המטה

יג. לפני השנה מברכים את ברכת "המפיל חבלי שנה על עיני וכו'" וקוראים את פרשת "שמע ישראל"¹¹. טוב לומר את שלשת הפרשיות של קריאת-שמע, כדי להשלים רמ"ח (248) מלים כנגד רמ"ח אבריו של האדם¹². כמו כן, אומרים בקשות ופרקים נוספים, שתכנס הוא תחנה לה' שישמר עלינו בעת השנה בלילה. הנסח המלא מובא בסדורים.

יד. את קריאת-שמע וברכת "המפיל" אומרים סמוך לשנה, כי אין מפסיקים בדבור או בעסוקים אחרים בינם לבין השנה. לאחר אמירת פרשת "שמע ישראל", אם האדם צריך לדבר דבר נחוץ או שהוא צמא ורצונו לשתות, הדבר מתר, אף לאחר מכן יחזור ויקרא את פרשת "שמע ישראל". אולם אם הוא כבר אמר את ברכת "המפיל", יזהר שלא להפסיק בין הברכה לשנה¹³.

אדם שעלול להרדם באמצע קריאת-שמע, טוב שיקדים את ברכת "המפיל". אף אם אין טבעו להרדם מייד, יותר טוב שיברך את ברכת "המפיל" בסוף, כדי להסמיך אותה לשנה¹⁴.

טוב שאדם יקרא את קריאת שמע שעל המטה בישיבה או בעמידה, לפני שהוא שוכב במטתו¹⁵.

איש (גבר) ירגיל את עצמו תמיד, בעת השכיבה, לשכב דוקא על צדו. קדם אסור שאיש ישכב פרקדון, כלומר, על ערפו וגבו או להפך, על בטנו כשפניו מפותות למטה¹⁶.

טו. מובא בספרים שבליילה לפני השנה יפוש האדם במעשים שהוא עשה במשך היום ואם ימצא שעבר עברה, יתודה עליה ויקבל על עצמו שלא לעשותה עוד בעתיד. במיוחד יברר האדם לעצמו אם לא נכשל בעונות המצויים פלשון-הרע או עון בטויל-תורה. ראוי גם שהאדם מחל בלבו לפני השנה לכל מי שצער אותו

אוּ פָּגַע בּוֹ (בְּנִסְחָ "קְרִיאַת שְׁמַע עַל הַמִּטָּה" מִצְוֵי קָטַע בְּעֵנָן זֶה). מוּבָא בְּגִמְרָא שְׁבֻכּוֹת זֶה, זֹכָה הָאָדָם לְאַרְיכוֹת-יָמִים¹⁷.

* * *

בַּחֲלֹק זֶה שֶׁל הַסֵּפֶר רָפוּזוּ הַהִלְכוֹת הַקְּשׁוּרוֹת לַתַּפְּלָה. מִן הָרְאוּי לְהַשְׁתַּדֵּל תַּמִּיד, לְהַעֲמִיק אֶת כּוֹנֵת הַתַּפְּלָה, שֶׁהִרִי הַתַּפְּלָה הִיא "עֲבוֹדַת הַלֵּב".

הַמְתַּפְּלֵל מְקִירוֹת לְבוֹ וְהַמְשַׁתֵּף אֶת מַחְשְׁבוֹתָיו וְרִגְשׁוֹתָיו בְּתִכּוֹן הַעֲמֵק שֶׁל הַתַּפְּלוֹת, חֵשׁ שֶׁלִּפְנֵי ה' הוּא עוֹמֵד. בְּסֵפֶר תְּהִלִּים נֶאֱמַר: "אֲשֶׁרִי אָדָם עֹז לוֹ בְּדָ, מְסֻלוֹת בְּלִבָּבָם" (פָּרָק פ"ד פְּסוּק ו'). בְּרַבּוֹת הַעֲתִים וְהַשְּׁנִים סוֹלָלַת הַתַּפְּלָה מְסֻלוֹת בְּלִבָּב.

לֹא כָּל הַזְּמַנִּים שְׁוִים וְכַמְעַט בְּכָל תַּפְּלָה אָנוּ מוֹצְאִים אֶת עֲצָמָנוּ בְּמַצָּב נַפְשֵׁי שׁוֹנָה. יִשְׁנָה גִישָׁה לַתַּפְּלָה מִתּוֹדָה הַרְגֵּשׁת רוממות האדם והבריאה, וישנה גישה מתודת הרגשת השפלות כלפי בורא-עולמים הרם והנשא. יש ולתפלה גוון מוסרי והאדם מחדיר הרהורי תשובה בלבו. לפעמים אנו מרגישים, כי עלינו לשאת לבנו אל ה' שוכר-מְרוֹמִים וְלַפְעָמַיִם כָּל מַאֲוִיֵּינוּ הֵם לְהוֹרִיד אֶת הַשְּׂכִינָה אֵלֵינוּ, אֶל תּוֹדָה עוֹלָמָנוּ. עִם הַזְּמַן חוֹדְרַת אֶל לֵב הָאָדָם הַתְּחוּשָׁה, שֶׁהַצְּטָרְפָה מְכַל סוּגֵי הַתַּפְּלוֹת וּמְכַל רִגְשׁוֹת לְבוֹ. חֵשׁ הוּא כְּעוֹמֵד לִפְנֵי בּוֹרֵא כֹל-יְכוֹל, בּוֹרֵא שֶׁשְׂכִינָתוֹ חוֹפֶפֶת עָלָיו תְּדִיר, כְּדַבְּרֵי הַפְּסוּק: "שְׁוִיתִי ה' לְנֹגְדֵי תַמִּיד" (תְּהִלִּים טו, ה).

* * *